

2004

Trinkov
koledar

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR za leto 2004

Izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

Registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Juliagraf s.n.c. (Premariacco, UD) 2003

kdivantrinko@libero.it

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica)

Slika na platnici: Gianni Osgnach, detajl površin vaz MARLENE (*fotografija:* Paolo Comuzzi)

Likovni vložek: Michela Predan – **Gianni Osgnach**, "...doma ...a casa"

Prevodi: Damijan Visintin; Jadranka Križman

Lektoriranje: Marija Cenda, Živa Gruden

Izdajo je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

LETO 2004 IN SLOVĚŇŇI VIMĚNSKĚ POLKRAJINE

IZLAWOV

KULTURNO DRUŠTVO **IVAN TRINKO** – ČĚDAD

TRINKOV KOLEDAR 2004

LETO 2003 IN SLOVENCİ VIDENSKE POKRAJINE

IOLE NAMOR

Leto 2003 se je za nas začelo s tradicionalnim *Dnevom emigranta*. Kulturna in politična manifestacija Slovencev Videnske pokrajine je potekala v znamenju medmanjšinskega sodelovanja in povezovanja, kot je jasno prišlo do izraza že z izbiro govornikov. Tokrat so se prireditelji odpovedali politikom in povabili k besedi predstavnike furlanske, italijanske in slovenske manjšine in sicer pre Tonija Beline, Franca Jurija in Miho Obita. Praznik so sooblikovali otroški pevski zbor dvojezične in glasbene šole iz Špetra, ansambel Igorja Černa iz Barda ter Beneško gledališče z Molierovo igro "Zdreu bunik" in je bil nabit s pozitivno energijo, z ustvarjalno močjo in zaupanjem v lastne potencialne.

Po novoletnem srečanju v Čedadu smo se januarja ponovno zbrali, tokrat v Kobaridu s prijatelji iz Posočja. Tu sta stvarnost Benečije predstavila Margherita Trusgnach in Elio Berra, glavni gost pa je bila ministrica za kulturo Republike Slovenije Andreja Rihter. Z obeh strani je bila postavljena v ospredje iskrena želja po tesnejših stikih.

Nato se je naše življenje in delovanje začelo odvijati po že ustaljenih tirnicah. Razposajeno smo se veselili na *Čezmejnem pustu*, ki ga s skupnimi močmi prirejajo turistična društva in krajevne uprave Nadiških dolin in Posočja. Ta pravljalna tradicionalne pustove iz vsega našega prostora in je letos imel svoje središče v Čeplesišču. Dan slovenske kulture smo praznovali v znamenju domače slovenske besede na natečaju *Naš domači jezik*, ki ga razpisuje občina Špeter in se ga je udeležilo lepo število mladih, tudi učenci enega od razredov špeterske italijanske šole. Na njem pa so se prepletale vse "barve" naših dialektov od rezijanskega in terskega do nadiškega. Poseben večer je v okviru slovenskega

kulturnega praznika bil posvečen msgr. Paskvalu Gujonu, ki je vse svoje dolgo življenje posvetil slovenskemu človeku Benečije.

Zelo veliko je bilo tudi letos pobud in prireditev, ki povezujejo ljudi ob meji in imajo marsikje že deset in večletno tradicijo. Tu je prav omeniti tesne stike s Breginjskim kotom in Brdi, med Livkom, Topolovim in vso Rečansko dolino, med Čenebolo in Podbelo. V ta sklop sodi tudi srečanje med učitelji dvojezične špetske in kobariške osnovne šole, ki naznanja novo fazo še tesnejšega sodelovanja, saj se je z nivoja obeh ravnateljstev začelo širiti na učitelje, torej na mlade ljudi z obeh strani meje, kar ima dodatno vrednost.

Leta 2003 so definitivno pokopali gorske skupnosti in ustanovili Gorski okoliš, ki ga sestavljajo Terske in Nadiške doline ter Brda, torej tri realnosti precej različne med seboj in z različnimi problemi. Edini skupni element je prisotnost slovenske manjšine in Slovenec je tudi prvi predsednik, Adriano Corsi, števerjanski župan in predsednik nekdanje briške gorske skupnosti.

Najpomembnejši politični dogodek leta pa so vsekakor bile deželne volitve, na katerih je na čelu širokega levosredinskega zavezništva zmagal Riccardo Illy. Svoj odnos do slovenskega vprašanja je jasno pokazal že s tem, da je vključil v predsedniški seznam dva Slovenca, Tamaro Blažino in Mirka Spazzapana, ki sta bila avtomatično izvoljena. Ob njiju so bili izvoljeni v deželni svet še trije Slovenci, vsi s Tržaškega, in sicer Igor Canciani, Igor Dolenc in Bruna Zorzini Spetič.

Leto je bilo pozitivno tudi glede vprašanja zakonske zaščite slovenske skupnosti, čeprav se vsi zavedamo, da se stvari premikajo počasi, prepočasi. Prvi dogodek, ki ga gre zabeležiti je vsekakor podpis osmih svetovalcev Občine Čedad, ki so marca letos zahtevali vključitev Čedada v območje zaščite. Jeseni je podobno pismo romalo v Trst na mizo paritetnega odbora za slovensko manjšino s Trbiža. Prvi podpisnik je bil župan Franco Baritussio. 26. septembra je paritetni odbor sprejel določitev teritorija, na katerem naj se izvaja zaščitni zakon 38/2001. V zaščiteno območje je vključenih 32 občin, od katerih 18 iz Videnske pokrajine. Na Trbižu je s prvim oktobrom začelo delovati trojezično okence za stike s slovenskimi, furlanskimi in nemškimi občani ter v smislu mednarodnega sodelovanja. Projekt je država financirala na podlagi zakona za jezikovne manjšine v Italiji.

V Čedadu, Gorici in Trstu po drugi strani še čakamo na okence za poslovanje v slovenščini, ki ga predvideva zaščitni zakon za slovensko manjšino.

Kar se manjšinskega življenja v Videnski pokrajini tiče, velja podčrtati, da je aprila po enoletnem premoru začel ponovno izhajati versko-kulturni list štirinajstdnevnik *Dom*. Ponovno ga je začel podpisovati msgr. Marino Qualizza, kar predstavlja kontinuiteto s preteklostjo, kot je sam napisal v prvem uvodniku, in ohranitev duha, iz katerega je *Dom* leta 1966 nastal. Posebno pozornost in pohvalo si zasluži za svoje intenzivno in vse bolj kvalitetno delovanje *Beneško gledališče*. V letu 2003 je nastopilo na 25 prireditvah po beneških vaseh in v sosednjih krajih Slovenije od Breginja do Bovca, od Livka do Kambreškega in Škocjanskih jam. Maja je Beneško gledališče potovalo tudi v Belgijo, kjer je nekajkrat nastopilo za beneške izseljence. Za ljubiteljsko skupino res hvalevredna angažiranost. Tretji izredno pomemben dogodek je uspešno zborovanje, ki ga je Zavod za slovensko izobraževanje organiziral jeseni v Špetru z zahtevo po ustanovitvi državne dvojezične nižje srednje šole. Podpora tej zahtevi je bila zelo široka in prepričljiva ne le s strani beneških družin, ampak tudi iz vrst predstavnikov krajevnih, pokrajinskih in deželnih uprav. Vodstvo zavoda, predsednik katerega je od ustanovitve bil prof. Paolo Petricig, je bilo zaupano Giorgiu Bankiču.

Bogato in polno novih izzivov je bilo tudi sodelovanje med Slovenci Videnske pokrajine in furlansko skupnostjo. Prav gotovo tu izstopa dvodnevni kongres Furlanskega filološkega združenja, ki je septembra 2003 potekal v Ljubljani. Odprl je novo obdobje sodelovanja na trdnejših osnovah, podaril nam je dva zbornika, v katerih se vzajemno Slovenci predstavljajo Furlanom in Furlani Slovincem.

Več mesecev smo v letu 2003 trepetali za usodo Matajurja, simbola naše deželice in naših ljudi. Vsedržavna civilna zaščita je namreč imela v načrtu postavitev meteorološkega radarja tik ob vrhu Matajurja. Ko je vest prišla v javnost, so se domačini uprli, nastal je odbor proti postavitvi radarja, ki je organiziral več pobud. Junija je prišlo do zamenjave deželne vlade in julija uradno sporočilo iz Trsta, da radarja na Matajurju ne bo. *Odbora "Radar ne hvala"* pa niso razpustili, nasprotno, nadaljeval je s svojim delom. Svoja prizadevanja je usmeril v zaščito okolja na Matajurju in ob njegovem vznožju ter v razvoj goratega dela Nadiških dolin. Iz razprave in soočenja s krajevnimi upravitelji je nastal razvojni projekt, ki je pritegnil veliko pozornost Dežele.

Novembra je bil v Hlodiču pomemben posvet, na katerem se je podpredsednik

deželne valde Gianfranco Moretton obvezal, da bo v deželnem finančnem zakonu za leto 2004 tudi postavka za Nadiške doline. Kaj bo s tem načrtom, bomo pisali prihodnje leto.

Žal smo v letu 2003 doživeli tudi naravno katastrofo, ki je v Kanalski dolini povzročila ogromno materialno škodo in tudi dve človeški žrtvi. Avgusta je neurje z vodo, blatom in kamenjem razdejal Ukve in spodnjo Kanalsko dolino. V krajih, prizadetih od poplave, so hitro začeli s čiščenjem, prvi so prejeli za delo sami domačini, takoj je stekla solidarnostna akcija, pri kateri so sodelovali tudi sosedje iz Avstrije in Slovenije. Na pobudo organizacij slovenske manjšine je stekla tudi nabiralna akcija v podporo prizadetemu prebivalstvu. Želja domačinov in naše upanje je, da bi obnovitvena dela bila priložnost, kot se je zgodilo ob popotresni obnovi v Furlaniji, za gospodarski in socialni preporod doline.

Bežen pregled najpomembnejših dogodkov leta zaključujemo z ambicioznim in pogumnim projektom beneških planincev in *Planinske družine Benečije*. V petih se pripravljajo na odpravo v Južno Ameriko in na vrh Aconcague, do katerega naj bi se povzpeli okrog novega leta.

Vsekakor vsi in še zlasti slovenska manjšina goji velika pričakovanja za prihodnje leto, ko bo Slovenija kot polnopravna članica vstopila v Evropsko zvezo. Končno se bo zaključila tudi težka in grenka stran naše zgodovine in zato bomo dodatno praznovali.

Vsem nasvidenje 1. maja na vrhu Matajurja!

Februar 1901

KOLEDAR / LETO 2004

LÚCIA TRUSGNACH

1	1	1. február	1
2	2	2. február	2
3	3	3. február	3
4	4	4. február	4
5	5	5. február	5
6	6	6. február	6
7	7	7. február	7
8	8	8. február	8
9	9	9. február	9
10	10	10. február	10
11	11	11. február	11
12	12	12. február	12
13	13	13. február	13
14	14	14. február	14
15	15	15. február	15
16	16	16. február	16
17	17	17. február	17
18	18	18. február	18
19	19	19. február	19
20	20	20. február	20
21	21	21. február	21
22	22	22. február	22
23	23	23. február	23
24	24	24. február	24
25	25	25. február	25
26	26	26. február	26
27	27	27. február	27
28	28	28. február	28
29	29	29. február	29
30	30	30. február	30
31	31	31. február	31

Januar

1	Č	Mati božja Marija - Novo leto	
2	P	Bazilij - Gregor Nacijanski	
3	S	Genovefa	
4	N	Angela Folinjska - Favsta	
5	P	Edvard - Amelija - Milena - Simeon	
6	T	Sveti trije kralji	
7	S	Lucijan - Rajmund	○
8	Č	Severin	
9	P	Julijan - Hadrijan	
10	S	Aldo - Viljem	
11	N	Jezusov krst - Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12	P	Bernardo - Cezira - Tatjana	
13	T	Hilarij - Veronika	
14	S	Odorik iz Pordenona - Feliks	
15	Č	Pavel Puščavnik - Maver	☾
16	P	Marcel	
17	S	Anton Puščavnik	
18	N	2. nav. nedelja - Priska - Favština	
19	P	Marij - Pija - Arsen	
20	T	Sebastijan - Fabijan	
21	S	Neža (Jana) - Epifanij	●
22	Č	Vincencij - Anastazij	
23	P	Hildefonz - Emerencijana	
24	S	Frančišek Saleški	
25	N	3. nav. nedelja - Spreobrnitev sv. Pavla	
26	P	Timotej - Tit	
27	T	Angela Merici - Elvira	
28	S	Tomaž Akvinski	
29	Č	Konstanc - Valerij	☽
30	P	Serena - Hijacinta - Martina	
31	S	Janez Bosco	

Februar

1	N	4. nav. nedelja - Brigita Irska	
2	P	Svečnica - Darovanje Jezusa	
3	T	Blaž - Oskar	
4	S	Katarina	
5	Č	Agata	
6	P	Pavel Miki in tov.	○
7	S	Koleta - Rihard	
8	N	5. nav. nedelja - Hieronim Emiliani	
9	P	Apolonija - Rinaldo	
10	T	Sholastika - Viljem	
11	S	Lurška Mati Božja - Eloisa	
12	Č	Evlalija	
13	P	Adolf - Kristina - Foska	☾
14	S	Valentin (Zdravko) - Ciril in Metod, zavetnika Evrope	
15	N	6. nav. nedelja - Klavdji - Favstin	
16	P	Julijana	
17	T	Silvin - Marijana	
18	S	Flavijan - Simeon Jeruz.	
19	Č	Konrad	
20	P	Leon - Silvan	●
21	S	Peter Damiani - Eleonora - Irene	
22	N	7. nav. nedelja - Marjeta Kortonska - debelince	
23	P	Polikarp - Romana	
24	T	Matija - pust	
25	S	Wanda - pepelnica	
26	Č	Aleksander - Matilda	
27	P	Gabrijel	
28	S	Ožbolt - Roman	☽
29	N	1. post. nedelja - Bizancij - Leoncij	

Marec

1	P	Albin	
2	T	Neža - Simplicijan	
3	S	Kunigunda - Marin	
4	Č	Kazimir - Lucij	
5	P	Evzebij	
6	S	Fridolin	
7	N	2. post. nedelja - Felicita in Perpetua - kvatrnica	⊙
8	P	Janez od Boga	
9	T	Frančiška Rimska	
10	S	40 mučencev iz Sebaste	
11	Č	Sofronij - Konstantin	
12	P	Gregor - Maksimilijan	
13	S	Modesta - Kristina - Patricija	☾
14	N	3. post. nedelja - Matilda	
15	P	Klemen	
16	T	Herbert - Hilarij	
17	S	Patricij	
18	Č	Ciril Jeruzalemski	
19	P	Sveti Jožef	
20	S	Klavdija	●
21	N	4. post. nedelja - Justinijan - Hugolin	
22	P	Lea - Nino	
23	T	Rebeka - Turibij iz Mongr.	
24	S	Dionizij - Bernarda - Flavijo	
25	Č	Gospodovo oznanjenje	
26	P	Evgenija - Emanuel	
27	S	Rupert - Avgusta - Lidija	
28	N	5. post. nedelja - Dorotej - tiha nedelja	
29	P	Bertold	☽
30	T	Amedej Savojski - Joahim	
31	S	Modest - Gvido	

April

15M

1	Č	Teodora - Hugo - Makarij	
2	P	Frančišek Pavelski	
3	S	Rihard - Gracija	
4	N	Cvetna nedelja, Ojčinca - Izidor	
5	P	Vincenc Ferreri	○
6	T	Irenej Sirminski - Marcelin	
7	S	Janez de la Salle - Herman	
8	Č	Veliki četrtek	
9	P	Veliki petek	
10	S	Velika sobota	
11	N	Velika noč	
12	P	Velikonočni ponedeljek	☾
13	T	Ida - Martin	
14	S	Lidvina - Ličija - Valerijan	
15	Č	Anastazija - Damijan	
16	P	Bernadeta Lurška	
17	S	Rudolf	
18	N	2. velik. nedelja - bela nedelja	
19	P	Leon - Ema	●
20	T	Hilda - Sara - Neža	
21	S	Anzelm - Konrad - Aleksandra	
22	Č	Hugo - Leonida	
23	P	Jurij	
24	S	Fidelis iz Sig.	
25	N	3. velik. nedelja - Marko Evangelist - dan osvoboditve	
26	P	Marcelin - Anaklet - Marija, mati dobrega sveta	
27	T	Cita - Hozana	☽
28	S	Peter Chanel	
29	Č	Katarina Sienska	
30	P	Pij V - Jožef Cottolengo	

Maj

1	S	Jožef delavec - praznik dela	
2	N	4. velik. nedelja - Atanzij	
3	P	Filip in Jakob, apostola	
4	T	Florijan (Cvetko)	○
5	S	Gotard - Leo	
6	Č	Dominik Savio	
7	P	Gizela - Gušto - Flavij	
8	S	Viktor	
9	N	5. velik. nedelja - Katarina	
10	P	Antonin	
11	T	Mamert	☾
12	S	Leopold	
13	Č	Servacij - Mafalda - Fatimska Mati božja	
14	P	Bonifacij - Matija ap.	
15	S	Zofija (Sonia)	
16	N	6. velik. nedelja - Janez Nepomuk - Ubald	
17	P	Jošt - Pashal Baylon	
18	T	Erik - Janez I.	
19	S	Leonard - Ivo	●
20	Č	Bernardin Sienski	
21	P	Hospicij - Viktor	
22	S	Marjeta - Rita da Cascia - Julija	
23	N	7. velik. nedelja - Vnebohod	
24	P	Marija pomočnica kristijanov	
25	T	Beda - Urban	
26	S	Filip Neri	
27	Č	Avguštin Cant.	☽
28	P	German - Emilij	
29	S	Maksimín Emonski	
30	N	Binkošti - Majenca - Ferdinand	
31	P	Marijino obiskanje	

Junij

1	T	Justin - Fortunat	
2	S	Marcelin - Peter in Erazem	
3	Č	Karel Lwanga in tov. - Klotilda	○
4	P	Frančišek Car. - Kvirin	
5	S	Bonifacij	
6	N	Sveta trojica - Pavlina - kvatrnica	
7	P	Robert	
8	T	Medard - Mino	
9	S	Primož in Felicijan - Efrem	☾
10	Č	Jolanda - Avrelijan - Bogumil	
11	P	Barnaba, sodelavec apostolov	
12	S	Eskil - Edoardo Poppe	
13	N	Presveto Jezusovo srce - Sveto Rešnje Telo - Anton Padovanski	
14	P	Valerij - Elizej prerok	
15	T	Vid	
16	S	Beno - Avrelijan	
17	Č	Albert - Ranierij	●
18	P	Srce Jezusovo	
19	S	Brezmadežno Marijno srce - Gervazij in Protazij	
20	N	12. nav. nedelja - Florentina - Silverij	
21	P	Alozij Gonzaga	
22	T	Pavlin iz Nole	
23	S	Agripina - Jožef Cafasso	
24	Č	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	P	Diogen - Eleonora	☽
26	S	Vigilij - Janez	
27	N	13. nav. nedelja - Hema Krška - Ciril	
28	P	Irenej	
29	T	Peter in Pavel ap.	
30	S	Ladislav	

Julij

1	Č	Oliver - Estera	
2	P	Liberat - Adeodat	○
3	S	Tomaž ap.	
4	N	14. nav. nedelja - Urh - Elizabeta Port.	
5	P	Ciril in Metod	
6	T	Marija Goretti - Sveta Marija zdravja	
7	S	Vilibald	
8	Č	Kilijan - Hadrijan - Evgen	
9	P	Pavlina - Veronika Giuliani	☾
10	S	Amalija (Alma - Ljuba) - Rufina	
11	N	15. nav. nedelja - Benedikt - Olga	
12	P	Mohor in Fortunat	
13	T	Henrik - Joel in Ezra	
14	S	Kamil de Lellis	
15	Č	Bonaventura (Bogdan)	
16	P	Karmelska Mati božja	
17	S	Aleš	●
18	N	16. nav. nedelja - Friderik	
19	P	Arsen - Aurea (Zlatka)	
20	T	Marjeta - Elija prerok	
21	S	Danijel - Lovrenc iz Brindisija	
22	Č	Marija Magdalena	
23	P	Brigita	
24	S	Krištof - Kristina	
25	N	17. nav. nedelja - Jakob Starejši ap.	☽
26	P	Ana in Joahim	
27	T	Gorazd in Kliment - Natalija	
28	S	Viktor - Nazarij in Celzij	
29	Č	Marta	
30	P	Peter Krizolog - Angelina	
31	S	Ignacij Lojolski	○

Avgust

1	N	18. nav. nedelja - Alfonz M. de Liguori	
2	P	Evzebij iz Vercellija	
3	T	Lidija	
4	S	Janez M. Vianney	
5	Č	Marija Snežnica (Nives) - Emidij	
6	P	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor	
7	S	Kajetan	☾
8	N	19. nav. nedelja - Dominik	
9	P	Edita - Roman	
10	T	Lovrenc	
11	S	Klara (Jasna) - Suzana	
12	Č	Evplij - Lelija - Inocenc	
13	P	Poncijan in Hipolit	
14	S	Maksimilijan Kolbe - Alfred	
15	N	20. nav. nedelja - Marijino Vnebovzetje - Rožinca	
16	P	Rok	●
17	T	Hijacint	
18	S	Helena	
19	Č	Janez Eudes - Ludvik - Marjan	
20	P	Bernard	
21	S	Pij X.	
22	N	21. nav. nedelja - Devica Marija kraljica	
23	P	Roža iz Lime	☽
24	T	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	S	Ludvik IX.	
26	Č	Tarcizij - Aleksander	
27	P	Monika	
28	S	Avguštin	
29	N	22. nav. nedelja - Janez Glavosek	
30	P	Feliks (Srečko) - Gvdencij	☉
31	T	Rajmund (Rajko)	

September

1	S	Egidij (Tilh)	
2	Č	Antonin - Elpidij - Licinij	
3	P	Gregor Veliki	
4	S	Rozalija (Zalka)	
5	N	23. nav. nedelja - Lovrenc Giustiniani	
6	P	Zaharija prerok	☾
7	T	Marko Križ. - Regina	
8	S	Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	Č	Peter Klaver	
10	P	Nikolaj Tolentinski	
11	S	Prot in Hijacint - Nada	
12	N	24. nav. nedelja - Marijino ime	
13	P	Janez Križ. Zlatousti	
14	T	Povišanje svetega Križa	●
15	S	Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	Č	Kornelij in Ciprijan	
17	P	Robert Belarmin	
18	S	Jožef Kupertinski - Irena	
19	N	25. nav. nedelja - Januarij - kvatrnica	
20	P	Evstahij - Korejski mučenci - Suzana	
21	T	Matej (Matevž) ap. in ev.	☾
22	S	Emerita - Mavricij	
23	Č	Tekla - Pater Pij iz Pietralcine - Lin	
24	P	Anton M. Slomšek - Marija rešiteljica jetnikov	
25	S	Sergij - Nikolaj iz Flue - Avrelija	
26	N	26. nav. nedelja - Kozma in Damijan	
27	P	Vincencij Pavelski	
28	T	Venčeslav	☉
29	S	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	Č	Hieronim	

Oktober

1	P	Terezija Deteta Jezusa	
2	S	Angeli Varuhi	
3	N	27. nav. nedelja - Evald - Romana	
4	P	Frančišek Asiški	
5	T	Flora - Placid - Luigi Scrosoppi	
6	S	Bruno	☾
7	Č	Rožarska Devica Marija	
8	P	Pelagija - Simon	
9	S	Dionizij	
10	N	28. nav. nedelja - Florencij - Frančišek Borgia	
11	P	Emilijan - Janez XXIII	
12	T	Serafin - Amelij	
13	S	Fatimska Mati Božja - Edvard	
14	Č	Kalist I.	●
15	P	Terezija V. Avilska	
16	S	Hedvika - Marjeta Alacoque	
17	N	29. nav. nedelja - Ignacij Antiohijski	
18	P	Luka evangelist	
19	T	Pavel od Križa - Laura	
20	S	Irena - Bertilla - Zora	☽
21	Č	Uršula - Vendelin	
22	P	Marija Saloma	
23	S	Janez Kapistran	
24	N	30. nav. nedelja - Dejan - Anton Claret	
25	P	Krizant in Darija	
26	T	Lucijan - Evarist	
27	S	Vincenc - Sabina - Frumencij	
28	Č	Simon in Juda Tadej ap.	○
29	P	Restituta - Narcis	
30	S	Angel - Benvenuta	
31	N	31. nav. nedelja - Lucilla	

November

1	P	Vsi sveti	
2	T	Verne duše	
3	S	Viktorin Ptujski - Just	
4	Č	Karel Boromejski (Drago)	
5	P	Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika	☾
6	S	Lenart	
7	N	32. nav. nedelja - Lazar	
8	P	Bogomir - Deodat (Bogdan)	
9	T	Božidar - posvetitev lateranske bazilike	
10	S	Leon Veliki	
11	Č	Martin iz Toursa	
12	P	Jozafat	●
13	S	Stanislav Kostka (Slavko)	
14	N	33. nav. nedelja - Nikola Tavelič	
15	P	Leopold - Albert Veliki	
16	T	Jedrt - Marjeta Škotska	
17	S	Elizabeta Ogrska	
18	Č	Odo - posvetitev bazilike Sv. Petra	
19	P	Matilda	☽
20	S	Edmund - Benigno	
21	N	34. nav. nedelja - Kristus kralj veseljstva - Darovanje Device Marije	
22	P	Cecilija	
23	T	Klemen	
24	S	Krizogon - Firmina	
25	Č	Katarina Aleksandrijska	
26	P	Leonard Port.	☉
27	S	Virgil - Valerijan Oglejski	
28	N	1. adv. nedelja - Gregorij	
29	P	Saturnin	
30	T	Andrej ap. (Štandrež)	

December

1	S	Eligij	
2	Č	Bibijana (Živa)	
3	P	Frančišek Ksaver	
4	S	Barbara	
5	N	2. adv. nedelja - Avrelijan - Saba	☾
6	P	Miklavž	
7	T	Ambrož	
8	S	Brezn. spočetje Device Marije	
9	Č	Peter Fourier - Sirij - Valerija	
10	P	Loretska Mati božja	
11	S	Damaz I. - Savinij	
12	N	3. adv. nedelja - Ivana Frančiška de Chantal	●
13	P	Lucija	
14	T	Janez od Križa	
15	S	Virginija - Silvija	
16	Č	Albina - Adelajda (Adelina)	
17	P	Lazar iz Betanije	
18	S	Teotim - Gracijan - Adele	☽
19	N	4. adv. nedelja - Urban V - kvatrnica	
20	P	Amon	
21	T	Peter Kanizij	
22	S	Demetrij - Remo	
23	Č	Janez Kancij - Viktorija	
24	P	Sveti večer - Adam in Eva	
25	S	Božič	
26	N	Štefan	○
27	P	Janez ap. in ev. - Fabijola	
28	T	Sveta družina - Nedolžni otroci, mučenci	
29	S	Tomaž Becket - David	
30	Č	Evgen - Ruggero	
31	P	Silvester	

LETO 2004

Leto 2004 je prestopno leto, ima 366 dni, začne se v četrtek in konča se v petek. Februar ima 29 dni. Vladar leta 2004 je Venera.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo 30. novembra 2003 in traja do prve adventne nedelje 28. novembra 2004. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta C.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 7.49 uri.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 2.57 uri.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 18.30 uri.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 13.42 uri.

Zimski solsticij. Začne se zima.

Na "poletni čas" (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (28. marca); na "sončni čas" pa se vrnemo v noči na zadnjo nedeljo v oktobru (31. oktobra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 25. februarja. Prva kvatrna nedelja: 7. marca. Velika noč: 11. aprila. Vnebohod: 23. maja. Majenca, Binkošti: 30. maja. Presveta Trojica, Druga

kvatrna nedelja: 6. junija. Presveto Rešnje telo: 13. junija. Tretja kvatrna nedelja: 19. septembra. Prva adventna nedelja: 28. novembra. Četrta kvatrna nedelja: 19. decembra.

Leto 2004 je pod znamenjem Venere, to je drugi planet od Sonca in Zemlji najbližji sosed.

Venera je od Sonca povprečno oddaljena okoli 108,2 milijona km. Njen obseg je okoli 12.100 km, njena masa in gostota pa sta 81% in 90% zemljine.

Venera je zemljina dvojnica v sončnem sistemu, njena oddaljenost od Zemlje niha med 41 milijonov in 275 milijonov km.

Planeta imata približno enak premer, maso, gostoto in verjetno tudi zgradbo. Venera se močno razlikuje od Zemlje zaradi gostega sloja oblakov, ki skriva planetovo površino in povzroča ekstremno visoko temperaturo in pritisk. Zaradi visokih temperatur na površini Venere je življenje nemogoče. Magnetno polje na Veneri ne obstaja.

Venera obkroži Sonce v 224,7 zemeljskih dnevih in se vrti okoli svoje osi zelo počasi. Vrtilna doba, okoli 243 dni, je daljša od časa, ki ga potrebuje za obhod okoli Sonca, zato je Venerin dan daljši kot njeno leto.

Venero poznamo že iz prazgodovinskih časov. Poleg Sonca in Lune je najsvetlejša nebesno telo na nebu. Zaradi njegove svetlobe so planet imenovali po boginji lepote in ljubezni.

Venera je običajno vidna s prostim očesom in se vidi včasih zjutraj pred Soncem kot "danica", včasih zvečer za Soncem (večernica). V starih časih se je mislilo, da sta dve telesi, vendar so že grški astronomi ugotovili, da je to en sam planet.

Ko gledamo Venero skozi teleskop, nam kaže faze – včasih se jo vidi polno, včasih prazno kot Luno –, ki so bile pomemben dokaz Kopernikove heliocentrične teorije.

Če vzamemo vse dele Venerinega leta skupaj, ugotovimo, da je ob vsakem času bolj mokro kot suho, pa tudi soparno in precej gorko.

Pomlad: ugodno vreme nastane pozno, kar je zelo dobro za mlado, nedozorelo žito.

Je zmerno topla, v začetku mokra, posebno v aprilu, ki se odlikuje z zelo spremenljivim vremenom. Maj je lep in suh, medtem ko se proti koncu ponovi slana in mraz, ki se zavleče v junij.

Poletje: če spomladi mokrota ni preveč dolgotrajna, je poletje zelo vroče in soparno; če je spomladi preveč deževja, je poletje čisto suho. Zato lepo raste grozdje, ki daje izvrstno vino.

Jesen: v začetku je navadno lepo in toplo vreme, pa ne traja dolgo. Zato je treba čimprej opraviti poljska dela. Sredi novembra namreč navadno zmrzne in se pred Božičem ne odtaja.

Zima: je v začetku zelo suha, potem pa, od polovice februarja do konca, povsem mokra z mnogimi nalivi, ki lahko povzročajo hude povodnji.

TIHI, NESEBIČNI SEJALCI

Priloga št. 11

Več je govedovinarjev, ki govedarstvo obravnavajo kot glavno dejavnost, pa tudi več mladih kmetov, ki se pripravljajo na kmetijsko poklicno delo. Vse to kaže na pozitivno razvojno dinamiko kmetijske pridelave.

Več je tudi kmetov, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, vendar pa se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo kot glavno dejavnost. To kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

Vse to kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

Več je tudi kmetov, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, vendar pa se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo kot glavno dejavnost. To kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

Več je tudi kmetov, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, vendar pa se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo kot glavno dejavnost. To kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

Več je tudi kmetov, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, vendar pa se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo kot glavno dejavnost. To kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

Več je tudi kmetov, ki se ukvarjajo s kmetijsko pridelavo, vendar pa se ne ukvarjajo s kmetijsko pridelavo kot glavno dejavnost. To kaže na to, da kmetijsko pridelavo obravnavajo kot dodatno dejavnost, ki jim omogoča dodatni dohodek.

BALKON NA VZHODNI STRANI

PIETRO DELLA MEA

Bilo mu je petnajst let, ko mu je nepričakovana nesreča v trenutku spremenila življenje.

To je prineslo tisoč posledic, predvsem takih afektivnega značaja, pa tudi veliko praktičnih, konkretnih; zapustili so hišo, v kateri je preživel otroštvo in se preselili nedaleč stran, v hišo, ki je stala pred postajo.

Prej je z balkonov v drugem nadstropju lahko videl drevorede lip in divjih kolanjev, libanonsko cedro in brezo v vrtu, na obzorju pa visoke podeželske hiše. Sedaj je bila s petega nadstropja perspektiva drugačna; s pogledom je poleg prometa na drevoredu zaobjel lahko tudi širne daljave.

Na severu so se nad strehami dvigali Julijci, očetova mladost, na jugu pa je odsev obzorja spominjal na Jadran.

Na zahodu je bilo mogoče zaznati ravnino z velikim jezerom, ki je vplivalo na spremembe vremena (mama je govorila: »Kakšni temni oblaki prihajajo gor z Gardskega jezera!«).

Na vzhodu skrivnost. Dotlej je petnajstletnikov vzhod segal le do Ažle in Podbnesca, kraja sta bila blizu meje, ki pa ni nikoli bila zares otipljiva. Sedaj se mu je ta namišljena črta, ki se dviga in spušča po gričih od cerkve Sv. Jurija v Bračanu pa do Stare gore, dobro vidna z balkona njegove sobice, nenadoma kazala kot nepremagljiva ovira.

Obrisi gričev in gora v ozadju, ki so že pripadali Jugoslaviji, so se mu zdeli kot nedosegljiv otok, a prav zaradi tega še bolj vznemirljiv in privlačen.

Za tistimi vzpetinami se je razprostiral vzhod! A ne le tisti vzhod, ki je bil politično tako oddaljen, segal je naprej in naprej! Vse do Salgarijeve Indije in Kitajske, ki jo je obiskal Marco Polo.

A skrivnost je ostala taka še kar nekaj časa. Zaradi čudnih življenjskih okoliščin je kljub tej želji po krajih, ki jih je imel vsakodnevno pred očmi, petnajstletnik postal zrel mož, preden je prekoračil to tatarsko puščavo, tistih petnajst kilometrov zračne črte, ki so ga ločevali od cilja.

A kot vsako izpolnjeno pričakovanje je tudi to pustilo za sabo neko praznino, čutil je pomanjkanje nečesa.

Pričakovani kraji, gore, morja, vasi in mesta so stali pred njim lepi, čudoviti, a manjkalo je nekaj bistvenega. Ta svet se mu je zdel tako domač, Trenta je tako podobna Reklanici, od koder je izviral njegov rod, Soča in Nadiža sta mejni reki, dvojezični, briško vino je dobro na obeh straneh meje, in vendar... Latinski svet je različen od slovanskega, kot je slovanski različen od nemškega. Izkušnja ob obisku Koroške, zanj so to bila vrata, ki odpirajo pot proti Dunaju in Berlinu, se mu je ponovno ponujala s Slovenijo, ki vodi naprej proti Pragi in Budimpešti. A ključ, da se ti ta vrata odprejo, je v poznavanju jezika, ali pa v stiku z ljudmi, pa čeprav te to spravlja nekoliko v zadrego, ali pa v branju knjige, pa čeprav je naporno. To še toliko bolj velja v tem edinstvenem kotičku Evrope, ki mu je zgodovina dala svoj blagoslov, kjer se srečujejo tri civilizacije. Usoda je bila nekdanjemu petnajstletniku naklonjena, saj je prav takrat spoznal radodarnega in potrpežljivega človeka, njuno prijateljstvo je trajalo kar nekaj let, ki ga je uvedel v spoznavanje tega sveta.

Usoda daje, a tudi jemlje. Bilo je to prekratko obdobje, a je vsekakor obrodilo sadove, seme je namreč vzknilo in našel se je nekdo drug, ki ga sedaj neguje.

Evropo ustvarjajo tudi in predvsem ti tihi, nesebični sejanci.

NEBESNA POMUOČ

MARINA CERNETIG

Gospodinja du varte
ima kikjo podobno,
firmano »Bernardi«.

Če kapus je velik,
le tisto je veseje,
sa sonce sieje na vsakin varte glih
an daž moče kapus glih takuo.

Vsak jzik je dobar
za veseje dopoviedat.

Vsak jzik je dobar
za dol požgriet kapus...
...z rebran.

Dobar tek!
Buon appetito!

* * *

Sienca drevja
se nastika dna tu drugo.
Ku včera, paš ka bi.

Kupe na zemji.
Linija se zgbuja,
prestor se šiere.

Luna sije.
Ku včera, paš ka bi.

An če ča čez linijo
je luna sijala drugač?

Drugač...
na zemji te bogatih an te buozih,
na tisti te močnih an te pozabjenih
an mi na nič vemo.

Takuo luna,
ku tek pozna kreganje med judmi,
no vičer sije z Livka an adno s Topoluovega
za na ubednega ujezt.

Sanjã

Je padla dol na me meja
an ka se nie ubila!
Tu an žlah se je zdrobila.....

Ostanejo skale, kamani
an kamančiči povsierode.
Še tarkaj prahu ne....

Nediža navadno teče,
krave gu Marsine
se lahko sprehajajo ča an san,
ščinkovac pieje
an vsi ga zastopejo.

Se prenašajo/prelivajo spomini,
ki na nosejo za sabo
zamiere an sovraštva.

Nie pravil tu snè.

IDRIJA – IDRCA – JUDRIO
MOJA MEJA – MUOJ KONFIN

JOŽICA STRGAR

Saruota stara, lipa an čista, ku noviča ta per starem, ku lilja lipa an sama go po Kolovrate, arnika zdravilna, kuo jo j' takuo malo, ma tarkaj pomaga, moja uoda ti ljubljena.

An zid, zid, ka ga j' naredila pamet ta pod kapo. Pamet aldi, k' so se pustil peljat, ko junc kr ga tu uoz vprežeš.

Se zmisleš, Idrca, Avstrijcu an žandarju, k' so do za tabo kontrabantarje lovil. Ta čez te so aldje nimar tje an sam nosil vse, kar so nugal. Ga nie konfina, de sarce an lakot ustave. An aldje so si pomal, de so lohno živil.

Avstrija je tekrat živila, ma j' pustila an aldem živit.

Besido *kruh* so aldje po naše zapisal an beden jih zauol tega ni tu galero spravu. Ma potle so z Laškega čez te poršli sudati, nardil mostuove an poti, ki jeh pried ni bluo. Splaknila je toja uoda ranko Avstrijo. Aldje pa so tu tami an v strahu čakal. Te perve dni so aldi učil "*Niente paura*".

Ma za an par dni so ta v Podtraunem zauol kandele, ki je bla paržgana, de b' daržina videla žlico tu usta dit an rožnenc zmolit, mater ta od skliede gnal.

Navadli so se tu par dni za zmieram, ki pomene "*Paura*".

Strah si je tu kosti zajdu, gnal so do čez te Paulnovo mater zavoj arjuhe, k' je bla bila, an b' lohno senjal tje na Avstrijsko stran dajala.

Pet otuok ta pod nogam, an okou krila nie bluo dost, de b' se Lahem usmil'la. Nje tarje otroc, k' so jeh še tist dan popudan ukupe z no teto ta čez te gnal, je ta v Tarblju umrlo u par dneh. An potle se je začelo.

Čakala si an poslušala, de ta čez te pride procesija Ročincu, k' so ponoč jeh gnal, ku živino.

Tu par dneh nie blu ta za tabo, Iderja, an tle po našeh vasih bednega vic.

Umiral so naši Kombrježani an Srednjani do po Laškem an puno ta okou Tarblja. Z' an par lit so se varnil tisti, k' jim kosti niso do po Laškem an du Galiciji an duo vie kode trohnile. Otrac so potle dugo, dugo lit idli *pane*. Kruha nie bluo vic. Ma seromak tarpj an se vsega navade, ma ta doma usa tista lita je od te starih palca pila, če j' mat uon s peči potegnila *pane* an ne kruha.

Kr je ta za tabo, Iderja, nebuo ruso sijalo, so bli aldje kontent, de bo dargač, de na vidjo ure, de bo spet ku prid kr pridjo "naši", an si gledala, saruota, spet jeh, kuo so umiral, poslušala zuon Svete Trojice go na Srednjem an jokala.

Kaj ris triba zavol besede *kruh* umirat! Zastonj so umrli, zak potle za tabo so aldje spet ga po slovensko idli. Ma *lebac* je dušil. Tebe je za stuo metru vrat zategnu an ta čez te na drugo stran bednega pustil.

S' je dobro živilo, beden nas ni več peštu, ma ta po njivah ta za Iderjo je usak dan buj arbida rasla.

Že dugo prid je s trebuham za kruham an gospuod nunac uteku go miz Sridnje. Go na *lebac* se j' ronžnvinc, če s' teu dobro živit, bul malo mazu.

Do Pod Rounem so potle nardil an blok, *Valico di Ponte Clinaz*. Konc je bluo za telo an te drugo stran za nimar.

Go po Kamenic so jem plačval, de so kamen mazal an antrigo dilal. Na teli stran pa tu glavo zabutal, de smo srečni, k' nas varvajo, de sam čeriz na beden pride.

Dok je živu še ker ta za tabo, je magar poskriuš tje an san sam hodu.

Do čez blok no litro žganja, za blago, gou Gnidovco h Lenkčuk an tje v Tarbi h Te Dolenji nosu. Nazaj pa vso tehniko an dobruote, k' so se ušafale tam.

Te parva karjula, k' je miela gumbasto kolce an je bla železna an lohna, je s Tarblja do Par senikah an skuoz Močila šla goh Humarjem: kako veselje!

Z' an par litru žganja jo je te guorš Miran »*Kmetčku pelju. Dve ur deleč, po tisteh kozjeh stazicah*«, ko de b' na bluo neč.

Kulko žganja an družega blaga so aldje znosil tu rusake an tu košah cje an sam. An aden družemu pomal živit. An pakete z Amerike so aldje pošiljal du Taljo tje po Benečiji h žlahti. An po nomalo so aldje vse sam znosil. Ta čez blok al pa čir je bluo triba. Ti, moja uoda, si vse tuole gledala. Skrila tu nidra vsakega domačega s tele an te druge strani, de ga nie družj ušafu.

Ne zmiram, an tuole ti zamirim. Dol bulj nizko, si kri popila, zavol tega, samuo zavol tega, k' so naši aldje ta čez te til prid, de jem bluo buojš, al pa de b' sojo žlahto vidli.

Ma vzeu hudič je *lebac*, an seda se kadi biu *kruh*.
Ma aldje ta za tabo, kar nas še živi, smo spet tu klit zaprti. Muost Pod Rounem, sam pokrit z arbido. Najbulj kratka cista go miz Kombriške du Čedad zaprta: samuo pet kilometru duga cista od nas gu Tarbij nareta, ma prazna, ta po nji lohno hode le dujačina an pituna praseta.
Se smijš, kene, Idrca? Mi že vemo zaki. Drugo lito, pravejo, gremo tu Evropo. Ma če pomine bit tu Evropi brez konfina, na kaže dobro.
Mi an Benečani smo še zmiram zaprti, ko tu škattli.
Pero interešant. Skuoz ker konfin so šli tle čerez vsi Čineži an Marokini?
Bomo muorli an medruz poskriuš hodit, če se bomo til videt.
Če niso ušafal njuh maj zluodi, de bojo nas.
Ma seda gou Tarblje an Gnidovc zastopejo aldje nazaj, de za Slovenca bo nimar *kruh* an ne *pane*. An tud če, ker, tam živi, k' ga je, še buojš v kompaniji veseli an iskreni je *kruh* an brez kompanatka še buj dober.
Sa ni takuo deleč an brez žganja v rusake se bo buj lohno hodilo, de go na Burnjake razstegnemo naš mih an de zapojemo go na Globočake. Kero? Tisto k' jo znamo ukupe: *Čje so tiste stazice?*
An de se bo tle na Kombreškem vsako lito čula slovenska beneška besieda njih gledališča an tu Tarblje naša ramonika.
Sa j' ris, de so aldem ta za tabo, Iderja, potargal vse koranine, ma jezika jem niso an jem na bojo uril.
Če samuo aden od našeh slovenskeh aldi tle tode ostane, bo znou an za taužint lit prašat *Dajta mi no skorjo kruha*. An za druzen bo lohno *Brot – lebac* al pa *pane*.
An misleta, de če nam na bota popravli ciste an muosta do Pod Rounem, de se na bomo videl? Bomo prašal pa Marokine an klandestine, kod so šli, de jeh nieso ušafal. An hliete se videmo.
Si rada, *Idrca – Iderja*, takuo te od nimar kličemo tisti, k' te poznamo an se, an tebe dopade.
Si rada?
An midruz! An seda vemo an ondruz ta na drugen kraje. An vidjo, hlietu se videmo go na Burnjake an na Globočake.
Denemo valjo?

NOVA GORIŠKA OBZORJA

MARKO MARINČIČ*

Goriška pokrajina je že pred časom naslovila na predsednika komisije Evropske unije Romana Prodirja vabilo, naj 1. maja 2004 obišče Gorico in Novo Gorico in tu proslavi zgodovinski trenutek širitve unije, v katero bo tistega dne pristopilo deset novih članic. Tokratna širitev ne bo le nov prizidek k skupni evropski hiši, kakršnih je bilo v preteklosti že nekaj, ko se je število članic postopoma povzpelo od prvih šest na današnjih 15. Širitev tokrat ne bo samo količinska, temveč pomeni novo kvaliteto, saj bo dokončno odpisala blokovsko delitev, ki je zaznamovala našo celino v drugi polovici prejšnjega stoletja. Zakrožil se bo vsaj prvi del procesa, ki se je začel leta 1989 s padcem berlinskega zidu. Tudi zaradi tega bi bila izbira Gorice za eno od osrednjih evropskih prizorišč prelomnega dogodka povsem umestna: tudi med Gorico in Novo Gorico obstaja nek zid, seveda ne tako ustrahujoč in neprehoden, kot je bil berlinski, pa vendar še vedno otipljiva fizična pregrada in simboli nekdanje delitve Evrope. Padec tega goriškega zidka, povrh v geografskem prostoru, kjer se srečujejo latinski, germanski in v združeno Evropo na novo vstopajoči slovanski svet, bo gotovo imel velik simbolni pomen za vso našo celino.

Vendar pomen odprave meje za goriški prostor ni le simbolične narave, saj bo ta dogodek imel številne zelo konkretne implikacije, pa čeprav se bodo ureničevale postopno. Takoj gre namreč posvariti pred nevarnostjo preuranjenih pričakovanj. S 1. majem prihodnjega leta meja še ne bo povsem padla. Zankrat bo odpadla le carinska pregrada in bo torej sproščen pretok blaga. Za prost pretok ljudi bo treba počakati še nekaj let, domnevno do začetka leta 2007, da bo Slovenija opremila svojo južno mejo s potrebno infrastrukturo za kontrolo zunanjih meja Evropske unije, kot je predvideno po Schengenskem

sporazumu. Le takrat bodo na meji med Italijo in Slovenijo padle vse mreže in policijske kontrole in bo goriški prostor lahko prosto zadihal brez pregrad.

Poudariti gre, da je kljub raznim premikom meja goriški prostor skozi vso svojo tisočletno zgodovino ohranil neko celovitost in povezavo med Gorico in njenim pretežno slovenskim zaledjem. Po razdejanju prve svetovne vojne, ko je tu potekala krvava frontna linija, in črnem obdobju, ki je privedlo do druge svetovne vojne, je mejo vsilila blokovska delitev celine, ki je pri nas pomenila tudi razdelitev nekoč enotnega geografskega in družbenega prostora. Ta celovitost goriškega prostora se je krepila v teku stoletij in se zasidrala v zavest tu živečih ljudi. Prav zaradi tega niti vse tragedije 20. stoletja z dvema svetovnima vojnama, izbruhom nacionalizmov do viška za časa fašizma in kasnejša delitev tega prostora z mejo, ki bi po vseh pravilih takratnega časa morala biti neprehodna »železna zavesa«, niso povsem pretrgale vezi med obema deloma te regije in med ljudmi, ki so se nekega dne nenadoma znašli na nasprotnih straneh izmišljene in od zunaj vsiljene meje.

Za goriški, ali če hočemo posoški prostor, lahko upravičeno uporabljamo izraz bioregija. Ta pojem se je pojavil v 80. letih prejšnjega stoletja v naravovarstvenih krogih v ZDA, kjer so skušali spojiti nekatere prvine tradicionalne kulture tamkajšnjih domorodcev z novo ekološko zavestjo, ki je v postindustrijski družbi iskala drugačen odnos med človekom in njegovim naravnim življenjskim okoljem. Ne da bi se na tem mestu spuščal v globlje razglabljanje o bioregionalizmu, ki se je v Evropi obogatil z zanimivimi specifičnimi izkušnjami, se mi le zdi vredno podčrtati njegovo težnjo po opredelitvi nekega bivanjskega okolja, kjer se kulturna identiteta in gospodarske dejavnosti naslanjajo predvsem na odnos z naravnim okoljem in se v tem homogenem prostoru razvija vizija družbene organiziranosti po načelih trajnostnega razvoja. Bioregija torej kot geografski prostor in ekosistem, v katerem se razvija zavest o skupni pripadnosti.

V tem smislu je širši goriški prostor zares neka celota, ki jo označujejo geografske, morfološke, naravoslovne, a tudi antropološke podobnosti. Slednje so izrazite, če na ta prostor gledamo iz zornega kota ljudi, ki na njem bivajo in ki so v teku zgodovine spletki globoke kulturne, ekonomske in družbene vezi. Različnost jezikov in kulturnih zvrsti, ki so se in se še srečujejo v tem razmeroma majhnem prostoru, ni dejavnik, ki bi ogrožal njegovo celovitost. Prej velja nasprotno, saj je srečevanje in pretakanje kultur neka stalnica tega prostora.

Vsaj tja do izbruha prve svetovne vojne so se v Gorici dokaj množično uporabljali štiri jeziki, nemščina, italijanščina, slovenščina in furlanščina, pri čemer ni bilo redko, da so posamezniki vsaj pasivno obvladovali vse štiri.

Izbruh nacionalnega vprašanja v drugi polovici 19. stoletja, profiliranje vse močnejših nacionalnih identitet, ki je nato preraslo v iredentizme in nacionalizme, prva svetovna vojna, fašizem, druga svetovna vojna ter njene posledice z maščevanji, eksodusi in razmejitvijo, so dejavniki, ki so težko prizadeli goriško večjezikovno stvarnost. Danes se nam ponuja priložnost, da zapremo dolg in boleč zgodovinski oklepaj, obdobje, v katerem so prevladale silnice, ki so skušale pripadnike različnih tu živečih narodov ločiti in jih postaviti drugega proti drugemu. Priložnost imamo, da se – čeprav v novih evropskih razmerah – ponovno navežemo na prejšnja zgodovinska obdobja, ko so jeziki v tem prostoru bili prej sredstvo sporazumevanja kot pa ločevanja med ljudmi. Podobno kot je biorazličnost s prisotnostjo čim večjega števila rastlinskih in živalskih vrsti bogastvo nekega naravnega okolja, je raznolikost jezikov dragocena in bogati slehernega posameznika, saj mu nudi priložnost, da širi svoje kulturno obzorje in polno doživlja svoj prostor, ne da bi se zaradi predsodkov ali pomanjkanja jezikovnega znanja moral odpovedovati tej ali drugi jezikovno-kulturni sestavini.

To, naj bo jasno, nikakor ne pomeni ogrožati ali omejevati nobeno od soprisotnih kultur, kot trdijo nekateri, ki tako na eni kot na drugi strani meje še skrbno gojijo strahove pred različnostjo in mnogoterostjo in s tem opravičujejo tako lastne miselne kot tudi fizične meje med ljudmi. Prav nasprotno. Preseganje miselnih in fizičnih pregrad utrjuje tako politično, kulturno in družbeno vzdušje, da se bosta vsak jezik in vsaka nacionalna kultura lahko prosto razvijala in uveljavljala v tem prostoru, ne da bi to kogarkoli ogrožalo. Goriški prostor je raznolik: ponekod bolj ali manj homogeno slovenski, furlanski ali italijanski, drugod – še posebno v sami Gorici – izrazito narodnostno mešan. Nihče si ga ne more lastiti, kot da je izključno njegov, vsi pa so upravičeni, da se v njem počutijo doma. Ko bomo pripravljene to priznati brez predsodkov in strahov, ki izvirajo iz preteklosti a so v novi Evropi vse manj sprejemljivi, se bomo otesili konfliktov in nezaupanja, ki škodujejo nam samim. Vsem, ne glede na narodnost.

Gorici se torej v okviru širitve Evropske unije ponuja priložnost, da ponovno splete in poglobi tisočere vezi z zaledjem, ki jih je dogajanje prejšnjega stoletja zrahljalo in v veliki meri, čeprav ne povsem, pretrgalo. Predpogoj, da res pride

do tega, je spoštovanje vseh različnih identitet tega prostora. Na Goriškem je vzdušje za to pozitivno in politična opredelitev krajevnih uprav usmerjena v izvajanje zaščitnih zakonov 482/99 in 38/01, ki predstavljata enega od dveh temeljev sožitja, se pravi, da se zagotovijo pogoji za ohranitev manjšinskih jezikov in kultur, ki bi brez specifične zakonske podpore bili ogroženi in izpostavljeni postopni asimilaciji. Drugi temelj pa je presegnanje miselnih pregrad, utrjevanje vseh možnih oblik medsebojnega spoznavanja, srečevanja in interetničnega dialoga, da se presežejo medsebojni predsodki. Stanje glede tega seveda še ni idealno, predsodkov in miselnih pregrad je veliko tako na eni kot na drugi strani, vendar tako javne uprave, kljub posameznim spodrsrljajem, kot številne družbene in kulturne sredine ter posamezniki zavzeto delajo v tej smeri. Izkušnje zadnjih let, ko se je ta proces pospeševal vzporedno s približevanjem Slovenije Evropski uniji, dajejo misliti, da bo preseganje meje postopoma še izboljšalo kvaliteto sožitja.

Goriška pokrajina, podobno kot druge krajevne uprave na obeh straneh meje, je tudi aktivno soudeležena pri oblikovanju tega procesa ponovnega spletnja zgodovinskih, družbenih, kulturnih in človeških vezi med obema doslej z mejo ločenima deloma. V tem okviru je prizadevanje pokrajinske uprave in specifično odborništva za čezmejno sodelovanje, ki ga vodi avtor tega prispevka, v času tik pred vstopom Slovenije v EU osredotočeno na četvero temeljnih smernic delovanja: institucionalno sodelovanje, prizadevanje za večjo propustnost meje, povezovanje prometnih infrastruktur in snovanje konkretnih čezmejnih projektov na področjih, ki so v neposredni pristojnosti pokrajine.

Goriška evroregija

Institucionalno sodelovanje ima na Goriškem kljub meji že večdesetletne izkušnje, kakovostni skok pa je doživelo julija 1998 z ustanovitvijo Čezmejne zaveze. Ustanovljena je bila na osnovi določil Madridske konvencije o čezmejnem sodelovanju iz leta 1980 kot skupno omizje krajevnih uprav, gospodarskih, sindikalnih in drugih družbenih sil čezmejnega prostora, ki zajema na italijanski strani goriško pokrajino, na slovenski pa sedem občin z območja Nove Gorice, Soške in Vipavske doline ter okolice. Namen je bil, da bi pri skupnem omizju usklajevali in povezovali številne projekte in druge oblike čezmejnega sodelovanja, ki so se že odvijale tako na uradni institucionalni kot na drugih

družbenih ravneh, s ciljem, da bi se skupno pripravili na padec meje, preprečili neravnovesja zaradi odprave carinskih pregrad in izgube s tem povezanih delovnih mest, pa tudi skupaj izkoriščali pozitivne priložnosti, ki naj bi jih z vstopom Slovenije v EU prineslo preoblikovanje dveh še ločenih obrobni območij v novo skupno območje v osrčju združene Evrope.

To vlogo je Čezmejna zaveza opravljala doslej bolj ali manj uspešno. Z večjo vneto je delovala v začetnem obdobju, ko je pridobila tudi uradno priznanje najprej italijanske in kmalu zatem še slovenske vlade in se je, prav na osnovi vladnih priporočil, preimenovala v Protokol o čezmejnem sodelovanju. Začetni zagon je s časom nekoliko opešal, bodisi zaradi pomanjkanja učinkovitejše operativne strukture kot tudi zaradi zaviranja s strani desnosredinskih sil, ki so še do pred kratkim upravljale Goriško občino. Čezmejna zaveza oz. Protokol torej potrebuje novega zagona, pa tudi vsebinsko preverjanje delovanja v trenutku, ko ne gre več za pripravo na odpravo carinskih in drugih pregrad na meji, temveč za uresničevanje aktivne integracije v trenutku, ko te pregrade že izginjajo. Iz tega spoznanja se je porodila zamisel o ustanovitvi skupne Goriške evroregije, ki naj bi temeljila na pozitivnih izkušnjah Protokola o čezmejnem sodelovanju in jih nadgradila. Goriška pokrajina je v ta namen s sodelovanjem občin z obeh strani meje predložila na razpis Intereg IIIA Italija-Slovenija projekt EU-REGO, ki naj bi opredelil domet in vlogo evroregije. Projekt ima troje ciljev.

Prvi zadeva opredelitev optimalnega območja sodelovanja in torej teritorialnega dometa evroregije. Na italijanski strani naj bi zagotovo zajemalo goriško pokrajino, na slovenski pa po možnosti celotno Goriško statistično regijo, ki šteje dvanajst občin na območju severne Primorske. Evroregija pa bi lahko bila tudi instrument, da se z goriškim območjem tesneje povežeta še dve, ki imata z njim precej zgodovinskih vezi in zelo podobne interese glede čezmejnega sodelovanja. Eno je območje Červinjana, ki ohranja del zgodovinskih vezi z Gorico (je še del goriške nadškofije), predvsem pa je s svojim pomembnim železniškim vozliščem bistven sestavni del sistema za intermodalni transport, ki ga v Goriški pokrajini sestavljajo še mejno postajališče pri Štandrežu, pristanišče v Trziču in letališče v Ronkah. Že večkrat je tekla razprava o tem, naj bi Červinjan spet vključili v Goriško pokrajino, kar pa je težko izvedljivo. Evroregija je lahko instrument, da vseeno realiziramo tesnejšo povezavo, ne da bi spreminjali meje obstoječih pokrajin. Drugo zanimivo območje je Beneška Slovenija, ki

že vzdržuje razne stike in oblike sodelovanja s slovenskimi občinami v gornjem Posočju, ki naj bi na slovenski strani prav tako bile vključene v evroregijo. Slednja bi torej lahko bila instrument za tesnejše sodelovanje tako čez mejo kot z goriškim območjem, s katerim Benečija gotovo deli tudi večjezikovni sestav prebivalstva.

Drugi cilj projekta o evroregiji je v tem, da se preverijo cilji in vsebine čezmejneg sodelovanja v času po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Ker gre za homogen prostor, je tu možno razmišljati o aktivni čezmejni integraciji. Prav v tem se zamisel Goriške evroregije bistveno razlikuje od zamisli širše evroregije, ki jo goji predsednik deželne vlade FJK Riccardo Illy. Njegova zamisel je usmerjena v meddeželno raven od Koroške do Veneta, preko FJK in Slovenije do Hrvaške in morda še dlje. Ta raven je primerna za nekatere oblike sodelovanja, ki predpostavljajo širšo dimenzijo, na primer za reševanje problematike prometnih infrastruktur, energetike in drugih širših povezovalnih »mrež« med deželami. Prav tako je skupno nastopanje na tej ravni lahko koristno za uveljavljanje skupnih interesov tega prostora v odnosu do drugih evropskih regij in držav. Zamisel o Goriški evroregiji ni v nasprotju s tem, nasprotno: ta homogen čezmejni prostor lahko postane osrednje jedro širše evropske regije, v katerem se lahko eksperimentirajo tesnejše oblike integracije, ki drugod niso mogoče. Konkreten primer zasledimo v zdravstvu, kjer je povsod možno sodelovanje »na razdaljo«, le v homogenem čezmejnem prostoru, kakršen je goriški, pa je možna integracija bolnišnic in zdravstvenih služb, kar pomeni tudi skupno oskrbo bolnikov in torej aktivno vključitev prebivalcev-uporabnikov v dinamiko čezmejnega sodelovanja.

Tretji namen projekta evroregija je v tem, da bi izkušnje Čezmejne zaveze nadgradili s pozitivnimi izkušnjami iz drugih evropskih »evroregij«. Čezmejna zaveza ima svojo osnovo v Madridski konvenciji Sveta Evrope, na katero se sklicujejo vse desetine evroregij, s katerimi so danes posejana mejna območja po Evropi. S pridobitvijo pravnega priznanja obeh nacionalnih vlad in preimenoivanjem v Protokol o čezmejnem sodelovanju smo na Goriškem dosegli pomemben politični rezultat, ki pa še ni dovolj: s preučevanjem izkušenj v podobnih obmejnih okoljih je mogoče pridobiti pravne osnove kot tudi operativne organizacijske instrumente za učinkovitejše čezmejno sodelovanje. Pri tem gre pojasniti, da evroregija ne bi ogrožala ozemeljske celovitosti matičnih držav, kot ne

lokalne samouprave njenih območij, lahko pa je primeren instrument za reševanje problemov in vprašanj, ki presegajo tako meje lokalne samouprave kot matičnih držav. Evroregija torej ne bi bila vmesna stopnja med lokalnimi oblastmi in matičnima državama (Slovenijo in Italijo), temveč bi bila povezava med območjem ob meji, kjer do pred kratkim ni bilo prostega pretoka ljudi, blaga in storitev, direktno s centri Evropske unije. Neracionalno bi bilo, da bi skupne probleme področja matični državi reševali vsaka posebej in povrh vsega še vsaka na svoj način.

Cilj Goriške evroregije je torej ustvariti pogoje za racionalnejši in bolj usklajen gospodarski, infrastrukturni, ekološki, socialni in občečloveški razvoj na območju, ki ga, kljub prisotnosti meje, zaznamuje objektivna soodvisnost.

Preseganje meje

Drugo področje delovanja goriške pokrajinske uprave je osredotočeno na prizadevanje za večjo propustnost državne meje. Čim hitrejše odpravljanje ovire, ki jo meja danes še predstavlja za prosto premikanje oseb in spletanje vsakovrstnih kontakto, je eden od predpogojev za učinkovito sodelovanje. Ob uradnih institucionalnih stikih je namreč potrebno krepiti drobne in navidez nepomembne vsakodnevne vezi med prebivalci, saj bo čezmejna integracija v veliki meri odvisna od le-teh.

S tem v zvezi gre upoštevati že navedeno dejstvo, da s 1. majem 2004 meja še ne bo odpravljena za pretok oseb in bo za to potrebno počakati na vstop Slovenije v Schengensko območje, predvidoma v začetku leta 2007. Goriška pokrajina si že dolgo časa prizadeva, da bi dosegla večjo propustnost meje, predvsem s tem, da bi občutno podaljšali urnike obratovanja maloobmejnih prehodov in kolikor se da olajšali postopke za prehanje ljudi skozi nje. V Goriški pokrajini imamo le dva mednarodna prehoda, ki delujeta 24 ur dnevno in sta oba v sami Gorici oz. tik ob njej: to sta prehoda Rdeča hiša/Rožna dolina in Štandrež/Vrtojba. Poleg tega ima status mednarodnega, se pravi da je odprt za vse potnike s potnim listom ali osebno izkaznico, tudi prehod Neblo v Brdih, ki pa ga zapi-
rajo v nočnih urah. To je tudi vse na celotni razdalji od Fernetičev pri Trstu pa do prehoda pri Robiču. Iz tega podatka je razvidno, kako pomembno bi bilo ojačanje maloobmejnih prehodov.

V prejšnjih letih so vsi predlogi v tem smislu trkali ob oviro, ki so jo postavljali

zlasti italijanski mejni organi, češ da ni dovolj osebja, da bi krili daljše delovne urnike. Odtod predlog, ki ga je Goriška pokrajina že avgusta 2002 postavila predsednikoma vlad in pristojnim ministrom Italije in Slovenije, da bi poenotili kontrole na maloobmjernih prehodih, tako da bi italijanski finančni stražniki in slovenski cariniki bili nameščeni skupaj v isti kontrolni točki. S tem bi lahko razpolovili ali vsaj bistveno zmanjšali število osebja, ki deluje v vsaki izmeni, preostalo osebje pa bi namenili kritju dodatnih izmen. To bi omogočilo občutno podaljšanje delovanja prehodov v večernih in nočnih urah in nedeljsko odprtje nekaterih prehodov, ki so sedaj na ta dan zaprti. Sočasno smo tudi predlagali, naj bi maloobmejne prehode odprli tudi za potnike z osebno izkaznico. To bi skupaj z daljšimi urniki ponudilo zanimive možnosti turističnega razvoja za območja, kot so na primer Brda pa tudi Kras, katerih nemajhen turistični in še posebej kmečko-turistični potencial je danes v veliki meri neizkoriščen prav zaradi meje, ki je v večernih urah zaprta, čez dan pa v bistvu prehodna le za domačine s prepustnico.

Po daljšem prigovarjanju, pozitivnih in manj pozitivnih odzivih s strani pristojnih oblasti sta končno ta predloga, ki ju je slovenska stran že od vsega začetka podpirala, našla posluh tudi v italijanskih vladnih krogih. Konec meseca oktobra je meddržavna komisija za izvajanje Videmskih sporazumov, ki urejajo prav delovanje maloobmejnih prehodov, sprejela nekaj pomembnih odločitev. Sklenili so, da bodo postopoma vsaj nekatere od teh prehodov odprli tudi za imetnike osebnih izkaznic, lokalnim mejnim organom pa so poverili preučitev načina za poenotenje kontrol in s tem povezano podaljšanje urnikov, ki ga je komisija vsekakor načelno podprla. Preveriti in rešiti je sicer treba še nekaj pravnih vprašanj, komisija pa je izrazila željo, da bi do prvih otipljivih rezultatov prišlo najkasneje do 1. maja 2004, da bi tako vsaj delno sprostili mejo tudi za pretok oseb.

Peti prometni koridor

Tretji pomemben dejavnik preseganja meje je povezovanje prometnih infrastruktur. Odprava carinskih pregrad je namreč le prvi pogoj za rast blagovnih tokov, ki pa veliko ne pomaga, če nimamo primerne cestnega in železniškega omrežja. Kar zadeva avtocestne povezave, je stanje boljše, saj je danes speljan en avtocestni krak čez Fernetiče, v nekaj letih, predvidoma tja do leta 2007,

pa naj bi se mu pridružil še vzporedni krak med Vilešem in Razdrtim skozi Gorico. Veliko slabše so razmere za železniški promet, saj je Trst danes nekakšna zadnja postaja na italijanskem železniškem omrežju, potovanje od tam proti Ljubljani in dlje proti vzhodu pa je bolj kot potovanju skozi prostor podobno potovanju skozi čas, saj se potniku zdi, kot da se iz tretjega tisočletja premika nazaj v preteklost.

Potrebna je torej temeljita obnova, ojačitev in mednarodna povezava železniških omrežij tako na italijanski kot na slovenski strani. Gre za znani načrt na 5. transevropskem prometnem koridorju, ki si ga lahko predstavljamo kot ozemeljski pas, po katerem so speljane cestne, železniške, informacijske in druge zveze na relaciji med Benetkami in Kievom. Zlasti o železniški povezavi na tem koridorju je v zadnjem času veliko govora, a tudi malo jasnosti glede konkretnih možnosti realizacije projekta, ki vsekakor zahteva izdatne investicije predvsem s strani neposredno zainteresiranih držav, kar je pogoj za črpanje dodatnih sredstev iz Bruslja. Na vladni ravni je med Italijo in Slovenijo padla izbira za progo, ki bi potekala čim bližje Trstu in Koprju, pri čemer pa se postavlja kot velika ovira in neznanka Kras. Italijanska stran se namreč zavzema ne samo za ti. visoko kapaciteto (za blagovni promet), temveč tudi visokohitrostno progo (250-300 km/h za potniške vlake), za realizacijo katere bi bilo treba vrtati tri dolge predore pod Krasom z velikimi tehničnimi težavami, ogromnimi stroški in težkimi, morda nepopravljivimi posledicami za kraško okolje. Vrh vsega so za realizacijo takega načrta potrebna desetletja, učinkovito železniško povezavo na osi vzhod-zahod pa potrebujemo že sedaj.

Težavam bi se lahko izognili, ko bi namesto štiritirne proge v predoru pod Krasom realizirali sodobnejšo dvotirno progo mimo Trsta do Divače in paralelno dvotirno progo skozi Gorico, tako kot se že dela za avtocesto. Železniški paralelizem je možno izvesti le s postavitvijo drugega tira in elektrifikacijo približno 40 km dolge proge med Šempetrom in Sežano. Tako bi vzporedno s tržaškim dobili železniški krak skozi Gorico, ki bi se od glavnega odcepil na italijanski strani v Ronkah in se nanj ponovno priključil v Divači. Rešitev bi povsem ustrezala predvideni rasti blagovnega prometa in bi občutno razbremenila cestni promet. Že danes potuje skozi Gorico letno okrog 600 tisoč tovornjakov, letna rast prometa dosega 5-6 odstotkov in se bo po odpravi carinskih pregrad še pospešila. Poleg tega se na mednarodnem prehodu Štandrež-Vrtojba že načrtuje

nova logistična platforma za pretovarjanje s tovornjakov na vlak, kar prepostavlja boljšo železniško zvezo predvsem na slovenski strani. Na italijanski strani sploh ni treba večjih del, saj je danes Gorica povezana z dvotirno progo tako v smeri Ronk in dlje proti Benetkam, kakor tudi proti Vidmu in od tam tako v smeri Benetk kot Trevisa in Vicenze.

Nakazana rešitev, za katero se močno zavzemajo tako goriške krajevne uprave kot gospodarstveniki, ima veliko prednosti: je cenejša, tehnično enostavnejša, dopustna iz vidika okolja, predvsem pa izvedljiva v kratkem času, kar je zelo pomembno, saj ne moremo čakati na boljše železniške povezave še desetletja. Paralelni progi bi tudi omogočili razvoj širšega pasu obmejnega teritorija in še posebej intermodalnega sistema za blagovni transport, ki zajema ob mejnem postajališču pri Gorici še pristanišče v Trziču, letališče v Ronkah in železniško vozlišče v Červinjanu.

Čezmejni projekti

Ob zavzemanju za te pomembne prometnice, ki vsekakor presegajo njene pristojnosti in možnosti odločanja, Goriška pokrajina skrbi tudi za povezovanje na področjih, ki so v njeni neposredni pristojnosti. Pomemben rezultat je bil v zadnjem letu dosežen z uvedbo prve čezmejne mestne avtobusne proge, ki jo vzdržujeta goriško pokrajinsko prevozno podjetje APT in novogoriško podjetje Avrigo. Proga je pomembna simbolična in konkretna vez med mestoma in prispeva tudi k tesnejšemu povezovanju ljudi ob meji.

Poleg tega se pokrajinska uprava v okviru svojih pristojnosti posveča čezmejnemu prostorskemu planiranju. V okviru projekta Transplan, ki je financiran s sredstvi programa Interreg IIIA Italija-Slovenija, načrtujemo strateške smernice skupnega prostorskega načrtovanja na širšem območju obeh Goric. Načrt naj bi ponudil izhodišča za skupno načrtovanje infrastrukture in prostorskih izbir v geografsko homogenem prostoru, kjer prav skupne infrastrukture lahko okrepijo čezmejno integracijo. Na področje prostorskega načrtovanja sega tudi projekt Conspace, ki ga v okviru programa Interreg IIIB izvaja širša naveza dežel in držav (lider projekta je Koroška, partnerji pa Štajerska, Slovenija, FJK, Veneto ter nekatere hrvaške in madžarske obmejne regije) in v okviru katerega vodi Goriška pokrajina delovno skupino za optimalno izrabo in izboljšanje obstoječih prometnih infrastruktur.

Na razpise Interreg so bili poleg navedenih in že prej omenjenega projekta Goriške evroregije predloženi še drugi načrti Goriške pokrajine, ki zadevajo posege za razvoj okolju prijaznega turizma na območju Brd, za zgodovinsko ovrednotenje spomina na prvo svetovno vojno, za spodbujanje turizma na Krasu, povezovanje muzejev v čezmejno mrežo in še nekatere druge projekte s področja kulture in varstva okolja. Poseben pomen zadobiva tudi vzpostavljanje širših oblik sodelovanja v Evropi: pred nekaj meseci smo tako navezali stik z nemško provinco Spodnja Šljezija – Gornja Lužiška, s katero nas veže lega ob meji in prisotnost manjšin (Lužiški Srbi). Iz tega je nastala zamisel o skupnem projektu čezmejnega ekonomskega sodelovanja, v katerega smo oboji pritegnili še naše slovenske oz. poljske obmejne partnerje in zaprosili za financiranje in skladov Interreg IIIC.

Poleg tega je čezmejna dimenzija vedno prisotna v rednem načrtovanju kulturnih in drugih dejavnosti Pokrajine, tako z razstavami, koncertnimi sporedi, gledališkimi delavnicami, natečaji za šole in drugimi mladinskimi dejavnostmi, ki bi zlasti pripadnike mlajših generacij privajale na življenje brez meje in brez miselnih pregrad v novi združeni Evropi.

Ob vstopu desetih novih članic ne gre namreč za to, da uresničimo najširši skupni ekonomski prostor na svetu, kot je ob lanskem obisku v Gorici poudaril predsednik komisije EU Romano Prodi. Predsednik je podčrtal, da temelji Evropska unija predvsem na skupnih vrednotah in načelih demokracije, pravne države, spoštovanja identitete vsakogar in torej tudi pravic manjšin ter na skupni želji po miru in stabilnosti. Goriška pokrajina si prizadeva, da bi naš obmejni prostor v tem pogledu bil pomemben laboratorij sožitja in sodelovanja.

**odbornik za čezmejno sodelovanje – Pokrajina Gorica*

KAKO SMO MEHČALI MEJO

ZDRAVKO LIKAR

Ravno v dneh, ko pišem ta prispevek za Trinkov koledar, se pogovarjamo, kako bomo praznovali vstop Slovenije v Evropsko unijo in kje bomo pripravili prireditev. Praznovali bomo predvsem odpravo meje med Slovenijo in Italijo. Prost pretok blaga, storitev, idej in ljudi bo prav gotovo največja pridobitev slovenskega vstopa v EU. Predvsem za nas, ki živimo ob meji. Koliko nevšečnosti nam je povzročila ta meja! Skrbi, jeze, žalosti, obupa.

Pa pogledjmo, kako je bilo zadnjih štirideset let na meji med Zgornjim Posočjem in obmejnim pasom Videnske pokrajine.

V arhivu občine Tolmin sem dobil nekaj map, kjer so shranjene zabeležke o stikih občine Tolmin od leta 1962 naprej ter tudi nekaj zapiskov Komisije za zamejstvo Občinskega odbora Socialistične zveze. Leta 1978 sem s službo na občini Tolmin sprejel tudi zadolžitev, da skrbim za stike z italijanskimi občinami in ustanovami. Tako bo moj prispevek mešanica povzetkov iz dokumentarnega gradiva, mojih zabeležk, novic iz časopisov in spominov.

Leta 1961 je v Sloveniji prišlo do združevanja občin. Tako je iz občin Zgornjega Posočja nastala velika občina Tolmin, po površini druga največja občina v bivši Jugoslaviji. Merila je skoraj 1000 km².

Meja med Jugoslavijo in Italijo je bila do leta 1955 popolnoma zaprta. Odnosi med obema državama so bili zaradi nerešenih mejnih vprašanj po drugi svetovni vojni zelo slabi.

Leta 1953 ob tržaški krizi je celo pretilo, da bo zaradi mejnih vprašanj med državama izbruhnila vojna. Odnosi so se izboljšali po letu 1954. Za takojšnje tesnejše stike obmejnih občin je bila prav gotovo povod italijanska kostnica v Kobaridu. Že 4. novembra 1956 je Generalni konzul Republike Italije iz Kopra položil kot predstavnik italijanske vlade venec na kostnici v Kobaridu. Leta 1960 se je te svečanosti udeležil tudi čedajski župan in senator Pelizzo s sodelavci.

Prva zabeležka v občinskem arhivu omenja spominsko slovesnost na italijanski kostnici v Kobaridu 3. novembra 1962, ki jo je organizirala občina Čedad in jo je vodil župan in senator Guglielmo Pelizzo. Z njim so bili predstavniki še 20 drugih občin. V Kobaridu jih je sprejel predsednik tolminske občine Franc Rutar s sodelavci. Po slovesnosti je bilo skupno kosilo. Popoldne so si ogledali še Most na Soči in muzej v Tolminu. O obisku je na prvi strani poročal časopis *Il Gazzettino di Udine* 4.11.1962 z izredno lepimi in izbranimi besedami.

Takole je zapisano:

»Dobbiamo riconoscere – e lo facciamo con sincero piacere – che le autorità jugoslave consentendo che si onorassero i nostri caduti hanno compiuto un gesto di notevole valore civile di cui, naturalmente, non ci si potrà dimenticare. Questo gesto contribuirà grandemente, ancor più dei trattati e degli accordi politici o economici, a quella cordialità di rapporti che già largamente praticata è negli auspici dei due Governi.

...L'incontro è stato cordialissimo...«

Slovesnosti okoli prvega novembra se vrstijo vsako leto. Poleg čedajskega okrožja obiskujejo kostnico v Kobaridu še druge delegacije. Najbolj odmevna je vsekakor vsakoletna slovesnost, ki jo organizira Generalni konzulat Republike Italije iz Kopra z udeležbo vidnih predstavnikov italijanske in slovenske države.

Že naslednje leto, 21. julija 1963, je bil v Bovcu organiziran letalski piknik in srečanje predsednika tolminske občine Franca Rutarja, župana Trbiža Lindaverja in župana Čedada Pelizza ter delegacij vseh treh občin. Čedajci in gostje s Trbiža so si na Bovškem ogledali naravne lepote ter se peljali z letali na izlet. Go-

vorili so tudi o izboljšanju cestnih povezav v Nadiški dolini in čez prelaz Predel. Prva uradna delegacija tolminske občine je bila v Čedadu 12. oktobra 1963 in to v času, ko je Italijo doletela velika nesreča v Longaronu. Čedajski župan, ki je bil hkrati podsekretar za obrambo Republike Italije, se je tedaj nahajal po nalogu italijanske vlade v Longaronu. Kljub temu se je s helikopterjem pripeljal v Čedad, da je pozdravil predstavnike občine Tolmin. Bolj ali manj pogosti stiki z občinama Trbiž in Čedad so se nadaljevali vsa leta do danes. Omeniti moram še srečanje županov Trbiža in avstrijskega Beljaka s predsedniki občin Jesenice, Radovljica in Tolmin na Trbižu 26.9.1964. Poglavitna tema pogovorov je bila razvoj turizma in skupna promocija turizma na tromeji Italije, Avstrije in Jugoslavije. V začetku leta 1964 je v zapisniku seje komisije za zamejska in manjšinska vprašanja OK SZDL Tolmin zapisano, da se stiki med občinami ob meji zelo lepo razvijajo, da pa *»še niso bili navezani nikakršni stiki z našo manjšino v Benečiji«*. Zato je komisija sprejela sklep, da organizira nastope folklorne skupine in pevcev v Benečiji. No, prvi, ki je storil prvi korak, je bil Izidor Predan, ki je imel v Tolminu, Bovcu in Kobaridu predavanja v organizaciji Delavske univerze iz Tolmina. V zapisniku komisije januarja 1964 je tudi zapisano, da je mejo čez mejna prehoda Robič in Predel v letu 1962 prestopilo okoli 65.000 potnikov. Stalno je bilo iz občine Tolmin v Italijo zaposlenih 26 ljudi. Vsi so bili rudarji iz Loga pod Mangrtom, ki so delali v rudniku Rabelj.

Zelo pogosta so postala športna srečanja košarkarjev, nogometašev in šahistov. Še prej, že leta 1958, so začeli gojiti prijateljske stike in skupna srečanja kobarški in čedajski planinci. V poročilu športnih društev o stikih v letih 1963 do 1965 je zapisano, da *»obojestranska fer igra in prijateljsko vzdušje med sodelujočimi ter mnogo publike na prireditvah; to so v bistvu faktorji, ki dokazujejo veliko pozitivnosti vseh dosedanjih obmejnih srečanj med športnimi društvi.«*

25. junija 1965 je bilo na Mostu na Soči prvo srečanje med vodstvom SKGZ in vodstvom tolminske občine. Delegacijo SKGZ je vodil predsednik Boris Race, v njej pa so bili tudi Benečani Izidor Predan, Mario Cont in Vojmir Tedoldi. Največja zanimivost zapisnika s srečanja obeh delegacij je ugotovitev Maria Conta, da *»jugoslovanski televizijski program lahko vidi le nekaj gorskih vasi v Beneški*

Sloveniji, medtem ko v dolino ne prodre. Prav bi bilo zavzemati se za to, da bi na nek način razširili televizijsko omrežje, tako da bi več Slovencev onstran meje lahko gledalo jugoslovanski televizijski program.« Prav nič se ni spremenilo od 25. junija 1965 do danes. Tudi danes bi lahko ponovili besede Maria Conta, izrečene pred skoraj štiridesetimi leti!! Le besedo "jugoslovanski" bi zamenjali s "slovenski".

Čez leto dni, 13. decembra 1966, se je vodstvo tolminske občine prvič sestalo z vodstvom Kulturnega društva Ivan Trinko na njegovem sedežu v Čedadu. Izidor Predan je v uvodu povedal, da »je slovenska manjšina v Videnski pokrajini praktično brezpravna, formalno pa nepriznana in zaradi tega v popolnoma drugačnem položaju kot manjšina v goriški in tržaški pokrajini. Ker pa ta manjšina dejansko obstaja, je s tem treba računati in jo obdržati.«

Julija 1967 je prvič gostovala v Benečiji tolminska folklorna skupina. V zahvali predsedniku tolminske občine Francu Skoku je tajnik društva Ivan Trinko Izidor Predan zapisal, da so »vaši folkloristi s svojim lepim, pestrim programom navdušili in očarali gledalce v Klodiču, kar priča žetev velikih aplavzev«.

Po dolgih usklajevanjih je na uradni obisk v občino Tolmin 16. julija 1969 prišla številna delegacija čedajske občine, v kateri je bilo poleg čedajskega župana in senatorja Guglielma Pelizza še šest odbornikov in nekaj svetovalcev. V pogovorih je tolminska delegacija načela tudi vprašanje slovenske manjšine v Videnski pokrajini. Čedajski župan je odgovoril, da »po mojem ta problem ne obstaja, kajti ljudje so pod Italijo že od leta 1866 in se čutijo popolnoma Italijane, saj so ob neštetih prilikah izrazili svojo zvestobo Italiji. Nočejo biti drugačni od svojih sosedov Furlanov. Bili bi celo užaljeni, če bi jih naenkrat začeli smatrati kot pripadnike druge narodnosti oz. narodnostne skupine. V vseh svojih pravicah so popolnoma enaki ostalim italijanskim državljanom. Kar pa zadeva njihovo govorno narečje doma, v njihovih vaseh in cerkvah, so popolnoma svobodni, tako kot Furlani. Zaradi tega mislim, da bi bilo celo škodljivo postavljati kakršnekoli zahteve o zaščiti njihovih manjšinskih pravic, ker se sami ne čutijo nikakršna manjšina. Pač pa se resno bojim, da bi s pogrevanjem tega vprašanja ne ustvarjali podobne napete situacije, kakršno imamo na Južnem

Tirolskem. Umetno bi razvneli nacionalistične strasti, ki ne bi nobenemu koristile, pač pa mnogo škodovala medsebojnim odnosom.« Tolminska delegacija je odgovorila, da ne želijo s postavljanjem tega vprašanja na dnevni red zaostrovati odnosov, marveč želijo le, da bi bile slovenski manjšini tudi v Videnski pokrajini priznane enake pravice, kot se postopoma uveljavljajo za goriške in tržaške Slovence.

Obe delegaciji sta največ časa posvetili nastajajočemu turističnemu centru na Kaninu in Livku ter zamisli, da bi na italijanski strani Matajurja zgradili veliko smučišče. Ugotovili so tudi, da je prehodov čez mejne prehode, predvsem Robič, izredno veliko. Zavzeli so se za ureditev prehoda Robič tudi za blagovni promet.

Omeniti velja tudi obisk občinske delegacije oktobra 1966 v občinah Benečije in Rezije. Željo po navezavi stikov so večkrat izrazili župani obmejnih občin, zbrani na vsakoletnih komemoracijah na kobariški kostnici.

Tolminska delegacija je obiskala občine Podbonesec, Dreka, Bardo, Rezija in Tavorjana.

Zanimiv je bil predvsem pogovor z županom Dreke Mariom Namorjem. Namor je predlagal, da bi prehod Solarje odprli za vse, ne le za dvolastnike. S tem bi postala občina Dreka bolj odprta z možnostjo razvoja turizma. Sledilo je še nekaj srečanj med vodstvom občin Čenta in Tolmin. Govorili so predvsem o urejanju ceste čez mejni prehod Učja in o prekategorizaciji prehoda. Župan Čente Giuseppe Zanutti je tudi predlagal, da bi njihovo avtobusno podjetje Stefanutti dvakrat tedensko vozilo na relaciji Čenta – Bovec. Vsi prisotni na sestanku vodstev obeh občin 22. maja 1967 so ugotovili, da je treba obe občini *»ne samo turistično razvijati, pač pa tudi dobro propagirati. Želja prebivalcev ob meji je, da bi bil obmejni pas razširjen, ker bi to omogočilo še večje gibanje prebivalstva, ki bi obema stranema prinašalo določene koristi«*.

Naj omenim, da se je v drugi polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja začela prava invazija italijanskih gostov, ki so v Posočju kupovali predvsem bencin,

meso, cigarete, mlečne izdelke, alkoholne pijače. Trumoma so obiskovali tudi naše gostilne. Niso bili redki dnevi, ko je čez mejni prehod Robič prišlo v Posočje tudi po več kot deset tisoč gostov dnevno.

Prebivalci Posočja so že po tradiciji ob sobotah množično oblegali obmejne kraje, predvsem Čedad, Čento in Trbiž.

Uresničile so se ideje, da bo meja nekoč le formalnost. Le nekateri cariniki na obeh straneh so včasih marsikomu zagrenili dan z nemogočimi postopki na meji.

V drugi polovici šestdesetih let so bili zelo pogosti tudi stiki med vodstvom tolminske občine in Generalnim konzulom Republike Italije v Kopru. Prav tako s predstavniki Generalnega komisariata za vojaške časti Ministrstva za obrambo Republike Italije. Tema pogovorov je bila predvsem urejanje italijanske kostnice ter prekopi italijanskih vojakov, pokopanih v Posočju.

29. aprila 1967 je bil za osebna vozila odprt mejni prehod Solarje. Še najbolj vesel je bil dreški župan Mario Namor, ki je goste po otvoritvi povabil v svojo gostilno na Bregu, kjer so se dolgo zadržali in poveselili.

Leta 1967 je bil tudi mejni prehod na Učji prekategorižiran v mednarodni mejni prehod. Promet čez ta mejni prehod je takoj skokovito narasel. Nekajkrat so izmenjali obiske tudi učitelji in učenci šol iz Učje in Žage.

Vendar vse še ni šlo gladko. Še leta 1969 je tolminski občinski tajnik Zvonko Uršič republiški vladi pisal, da je *»nūjno treba proučiti problem vojaške karavle na mejnem prehodu Robič. Le-ta je locirana v neposredni bližini carinarnice in povzročā težave, zlasti v času gostega turističnega prometa. Na cesti ob karavli stoji stražar. Ta in podobne karavle na našem območju so bile grajene v času zaprte meje, v času zaostrenih odnosov med Italijo in Jugoslavijo; stražarji pa so danes še vedno na istih mestih. Mislimo, da so danes časi drugačni, kakor so bili nekđaj«.*

Vojašnica na bloku je bila opuščena, ko so zgradili novo pri Starem selu.

V začetku sedemdesetih let so bili zelo pogosti stiki vodstva tolminske občine in konzorcija nastajajočega Alpskega turističnega centra iz Bovca s predstavniki pokrajine Viden in deželne vlade Furlanije-Juljske krajine. Na teh sestankih so bili prisotni tudi člani slovenske vlade (Izvršnega sveta). Pogovarjali so se o povezovanju bodočih smučišč na slovenski in italijanski strani Kanina. Pospešeno so namreč začeli graditi Alpski turistični center v Bovcu in smučarski center na Nevejskem sedlu.

Leto 1970 zaznamuje tudi več srečanj tolminskega župana Ferda Papiča in sodelavcev s predsednikom Videnske pokrajine Viniciom Turellom. Tema pogovorov je bila ureditev ceste čez mejni prehod Učja in zidava novega mostu na mejnem prehodu. Srečanja tolminske delegacije z vodstvom videnske pokrajine so bila uvod v srečanje delegacije slovenske vlade s predsednikom Videnske pokrajine Turellom v Vidnu novembra 1970. leta. Slovensko delegacijo je vodil član vlade Joško Štrukelj, v njej je bil tudi predsednik Gospodarske zbornice Slovenije Leopold Krese. Pogovarjali so se o posodobitvi mejnih prehodov, urejanju smučišč na Kaninu in Matajurju, boljših telefonskih povezavah; dali so tudi pobudo za prehajanje meje le z osebno izkaznico. Kot vidimo, je bilo treba čakati do 14.5.1990, da se je ideja o prehajanju meje z osebno izkaznico uresničila. Sprejetih je bilo tudi več sklepov glede kulturnega sodelovanja in sodelovanja univerz.

Slovenska delegacija je omenila še neustrezno zaščito slovenske manjšine v Videnski pokrajini; na ta poseg "ni bilo odgovora".

Tu je treba zapisati, da je 10. oktobra 1969 prišlo do pomembnega dogodka, ko je predsednik deželne vlade Furlanije Julijske krajine Alfredo Berzanti prvič sprejel predstavnike Beneških Slovencev oziroma kot je bilo rečeno v uradnem sporočilu, »*predstavnike državljanov slovenskega jezika iz province Viden*«.

15. aprila 1971 je imela sejo komisija za mejna vprašanja občine Tolmin. Zanimiva je predvsem kritika, ki jo je izrekel Vlado Uršič. Ni se namreč strinjal s tem, da ima občina Tolmin pogoste stike le z večjimi občinami kot so Čedad,

Čenta in Trbiž. Predlagal je, naj se v bodoče navežejo tesnejši stiki z manjšimi občinami od Kanalske doline do Nadiških dolin.

Kritika je zalegla, saj je bil čez nekaj mesecev prvi obisk tolminske delegacije v občini Tipana in v občini Podbonesec. Pogovarjali so se o urejanju ceste čez mejni prehod Most na Nadiži in o vodovodu za vas Robidišče.

Leta 1972 se v zapisniku občinske komisije za mejna vprašanja prvič pojavi problem onesnaženja reke Koritnice z izplakami iz rudnika Rabelj. Problem se je reševal potem še dvajset let in šele po zaprtju rudnika je bil dokončno rešen.

Seji občinske komisije 5. julija 1972 so prisostvovali tudi visoki predstavniki jugoslovanskega zunanjega ministrstva iz Beograda in predstavniki republiške vlade iz Ljubljane. Pogovarjali so se o ureditvi turističnega mejnega prehoda na Kaninu, saj se je izgradnja žižnic bližala koncu. Številni so bili že predhodni sestanki o povezavi smučišč na slovenski in italijanski strani Kanina. Tedaj je bil pripravljen že tudi medvladni sporazum o odprtju turističnega prehoda na Prevali na Kaninu in že obravnavan na sejah obeh vlad. Problem pa še do danes ni rešen.

Meddržavni odnosi med Italijo in Jugoslavijo so večkrat doživljali vzpone in padce, uspehe in neuspehe. Zelo so se zaostрили odnosi v letu 1974 zaradi italijanskih izjav, že naslednje leto so bili sprejeti Osimski sporazumi, ki so postavili nove temelje meddržavnim odnosom in rešili mejna vprašanja med državama. V Posočju se je to poznalo predvsem z novo razmejitvijo na Kolovratu in z izgradnjo nove ceste na severni strani grebena.

6. maja 1976 se je v Furlaniji zatresla zemlja. Potres je terjal skoraj tisoč človeških življenj, ogromna je bila škoda. Zelo so bile prizadete tudi mnoge vasi v Posočju. Solidarnost in pomoč sosedom je bila v času po majskem in septembrskem potresu vsestranska. Stkani so bili številni stiki in prijateljstva Slovencev, Furlanov in Italijanov, porojeni v skupni nesreči.

Potres leta 1976 je bil v resnici potres tudi v odnosih med sosedi. Medsebojna solidarnost in pomoč je pomenila tudi boljše spoznavanje eden drugega. Togost

in formalnosti v medsebojnih odnosih so začele odpadati. To se je pokazalo tudi v še dveh nesrečah, ki sta doleteli Posočje.

Junija 1991 je Slovenija stopila na samostojno pot. Temu so se uprle centralne oblasti v Beogradu in Jugoslovanska armada. Sledila je oborožena intervencija na mejnih prehodih. V Posočju so bile na mejnih prehodih vojaške posadke Jugoslovanske armade. Slovenska teritorialna obramba je postopoma mejne prehode v Posočju brez uporabe sile prevzemala v svoje roke. Tedaj so mnogi prijatelji iz Benečije izražali solidarnost z nami. Spominjam se, da je že prve dni sovražnosti prišla v Kobarid skupina beneških planincev in ponudila pomoč. Ganljiv je bil prihod Viljema Černa, ki nam je prinesel hrano. Prvi je iz Benečije čez prehod Livek prišel k naši enoti Teritorialne obrambe duhovnik monsignor Pasquale Gujon. Prišel je Firmino Marinig, špetrski župan in še nekateri. Zaradi takih izrazov solidarnosti smo se počutili močne in prav nič osamljene.

12. aprila 1998 je Posočje prizadejal močan potres. Prva je priskočila na pomoč prav italijanska civilna zaščita. Pomoč so ponudili mnogi beneški in furlanski župani, ki niso mogli pozabiti velike solidarnosti ob potresu leta 1976. Izredno pomoč in prizadevnost je ob katastrofi v Logu pod Mangrtom novembra 2000 pokazal sedanji trbiški župan Franco Baritussio.

Letos je bilo 33. srečanje Slovencev iz Posočja in Videnske pokrajine. Srečanja so se začela leta 1971. Iz zelo skromnih začetkov so prerasla v manifestacijo prijateljstva in sodelovanja ob meji. Od začetka so na srečanje iz Benečije prišli le redki. Iz leta v leto se je število povečevalo. Začeli so prihajati tudi župani, predsedniki kulturnih društev, duhovniki, politiki in mnogo ljudi dobre volje. S slovenske strani so poudarek našim srečanjem dali s svojo udeležbo predsednik Republike Milan Kučan, predsednika vlad dr. Janez Drnovšek in Lojze Peterle, predsednika parlamentov Jožef Školč in Borut Pahor, mnogi ministri, državni sekretarji, diplomati, znanstveniki, pisatelji, pesniki in drugi. Z italijanske strani so bili prisotni predsednik deželne vlade Renzo Travanut, predsednik Videnske pokrajine Marzio Strassoldo in mnogi drugi. Edinstveno srečanje onejcev in zamejcev bo treba ohraniti tudi, ko bomo brezmejni.

Odprtost mejnih prehodov je bila vedno življenjskega pomena za prebivalce ob meji. Vedno ni šlo vse gladko. Krajevni upravitelji smo se mnogokrat borili za podaljšanje obratovanja. Včasih je že ura obratovanja več pomenila pravo olajšanje za prebivalce. Najbolj očiten primer je blok na Livku. Veliko delavcev z Livka hodi vsak dan v Furlanijo na delo. Pozen odpiralni čas na bloku jim je dolgo let grenil življenje, saj so se morali vsak dan voziti več deset kilometrov dalje. Končno je na pritisk upraviteljev z obeh strani meje njihova prošnja le bila uslišana.

Na začetku osemdesetih let je bil kar naenkrat prehod Solarje za stalno zaprt. Nekdo na naši strani je verjetno dal soglasje in meddržavna komisija za mejo je sprejela sklep o zaprtju bloka. Deset let vztrajanja je bilo potrebno, da so prehod Solarje ponovno odprli. Kako lahko je zapirati in kako težko je ponovno odpirati! Leta 1998 so hoteli prehod Učja prekategorizirati iz mednarodnega v prehod za maloobmejni promet. Takrat smo upravitelji z obeh strani začeli pravo "malo vojno" in uspeli smo. Prehod je ostal še naprej namenjen vsem, ki se želijo peljati po Terski dolini na Bovško.

Občina Tolmin je pobratena z občino Vicchio iz Toskane. Tesno je sodelovala nekaj let z občino Casarsa della Delizia in Zoppola v pokrajini Pordenone.

Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 je tolminsko občino vodil župan dr. Viktor Klanjšček. Z veliko vnemo se je lotil meddržavnih projektov iz programov čezmejnega sodelovanja. V programu PHARE je bila zgrajena cesta iz Volč do Solarij, posodobljena je bila cesta z Livških Raven do Solarij in iz Žage do Učje, urejeni so bili mejni prehodi Robič, Učja in Predel, urejenih je bilo enajst pilotskih nasadov sadnega drevja od Volč do Breginjskega kota.

1. januarja 1995 so iz nekdanje velike tolminske občine nastale občine Bovec, Kobarid in Tolmin. Hkrati je nastala Upravna enota Tolmin, ki opravlja državne pristojnosti na ozemlju vseh treh občin. Tudi v teh zadnjih osmih letih se je nadaljevalo z izvajanjem programov čezmejnega sodelovanja. Zgrajene so bile čistilne naprave, nastale so povezovalne poti na Bovškem in v Breginjskem kotu. Ustanova "Fundacija poti miru v Posočju" izvaja obsežna dela pri ohranja-

nju in predstavljanju kulturne in zgodovinske dediščine prve svetovne vojne tudi ob meji. Ob meji smo v zadnjih desetletjih organizirali več odmevnih prireditvev. Omenil sem že ponovoletna srečanja Slovencev iz Posočja in iz obmejnega območja Videnske pokrajine. Sredi junija letos je bil že deseti pohod prijateljstva iz Čenebole do Podbele z več kot 700 udeleženci. Desetič je bil letos organiziran tudi pohod z Livka v Topolovo in obratno. Planinci z obeh strani meje že 45 let organizirajo na Matajurju skupna srečanja, prireditve, maše. Breginjci in Tipanci imajo srečanja ob Nadiži in na Stolovem pogorju. Znameniti so postali Kotarski dnevi z močnim beneškim pridihom.

Skorajda vse šole iz Soške doline so stkale vezi s šolami za mejo. Z edino slovensko šolo v Špetru zgljedno sodeluje kobariška šola.

Vseskozi so bili dobri, pristni stiki beneško-slovenskih duhovnikov z duhovniki iz Posočja. Omeniti moram izredno povezovalno vlogo, ki jo je trideset let odigral kobariški župnik msgr. Franc Rupnik. Mario Lavrenčič, Valentin Birtič, Angelo Kracina, Paškval Gujon, Emil Cencič, Mario Garjup, Marino Qualizza, Dionizij Mateučič, Božo in Paškval Zuanella, furlanski župnik iz Barda Renzo Calligaro in še nekateri duhovniki imajo velike zasluge za to, da se je ohranila slovenska beseda in kultura v Nadiških in Terskih dolinah ter Kanalski dolini. Z njihovo pomočjo so bile izvedene mnoge verske in kulturne prireditve.

Ne morem mimo velikih mož in žena, ki so jih dale Nadiške in Terske doline, Rezija in Kanalska dolina. Dolg je seznam vseh zaslužnih za dobre sosedske odnose. Ton medsebojnim stikom vedno dajejo posamezniki. Če je župan ali drug predstavnik oblasti ali vodja organizacije dovzeten za sodelovanje, za ustvarjanje ugodnega vzdušja ob meji, za strpnost, je vse lažje. Če na drugi strani meje dobi sogovornika, sorodno dušo, je tričetrt dela že opravljenega.

Od potresa 1976. leta do leta 1995 so v Tolminu županovali Anton Ladava, Stane Kovačič, Marjan Rozman, Marjan Klavora in dr. Viktor Klanjšček. Vsak je po svojih močeh, znanju in hotenju ustvarjal in tkal dobre sosedske odnose. Na beneški in italijanski strani moram v prvi vrsti omeniti špeterskega župana in predsednika Gorske skupnosti Nadiških dolin Firmina Mariniga. Bil je špeterski

župan skoraj dvajset let in njegova velika zasluga so odlični odnosi z upravitelji iz Posočja. Ob bok mu lahko postavimo rezijanskega župana Luigija Palettija ter sedanje župane Bruno Dorbolò, Piergiorgia Domenisa, Lorenza Cernoio, Claudia Garbaza, Paola Canalaza, Elia Berro in druge. Na Stari gori so obmejni upravitelji leta 1999 podpisali celo čezmejno zavezo o dobrem sodelovanju. A, kot sem dejal, kjer je volja in pripravljenost, je dobro vzdušje, so rezultati. Kjer tega ni, ostane le mrtva črka na papirju.

Ne le župani, tudi srčni možje in žene so dajali utrip medsebojnemu razumevanju. Naj omenim Viljema Černa, Pavla Petričiča, Izidorja Predana, Alda Clodiga, Ada Conta, Giorgia Banchiga, Jole Namor, Živo Gruden, Luigio Negro, Rudija Bartalotha, Sandra Pascola, Miha Korena, Ezia Gošnjaka, Igorja Tulla z vso planinsko družino, Donatello Ruttar, Marino Cernetič in Lucijo Trušnjak, Marina Vertovca, Franca Bergnacha-Checca, Marijo Carminati, Antona Birtiča, Maurizia Namorja, Fabia Boninija, uredništvi časopisov Novi Matajur in Dom, osebje dvojezične šole, Giuseppa Chiabudinija in njegovega brata Luciana (znamenitega Ponediščka), Beneško gledališče, pevske zборе, športnike, lovce, policiste, carinike...

Na naši strani Marička Trobec, Vida Škvor, Danica Hrast, Nataša Komac, Cecilija Ostan, Alenka Rasper, Marjan Bevk, Ivan Rutar, Pavel Tonkli, Zoran Škrlj, naši župani, planinci, pevci, igralci, športniki, policisti, cariniki... In še prej Vlado Uršič, Franc Kravanja, Evgen Golja, Dušan Jug, Zvonko Uršič, Pavel Gregorčič...

Ne smemo pozabiti tudi številnih Italijanov in Furlanov, ki so si zadnjega pol stoletja iskreno prizadevali za dobre odnose, prijateljstvo in sožitje ob naši zahodni in italijanski vzhodni meji. Vsem naj gre iskrena zahvala.

Ob koncu mojega prispevka in pregleda odnosov med sosedi v zadnjih štirih desetletjih se mi vsiljujejo nekatere primerjave same po sebi.

Po drugi svetovni vojni so bili ob meji hudi časi. Nezaupanje, porojeno v vojni, se je v povojnem obdobju še stopnjevalo zaradi nerešenih mejnih vprašanj med

Italijo in Jugoslavijo. S sprejemom Osimskih sporazumov je napetost popustila. Prav težko si je predstavljati, kako težavni in težki so bili prvi koraki in navezovanje stikov med sosedi, sosednjimi občinami in ustanovami v začetku šestdesetih let in mnogokrat tudi kasneje.

Tedaj so imeli skorajda značaj meddržavnih, zelo uradnih stikov. Pred uradnimi srečanji čedajske in tolminske delegacije so bili potrebni celo predhodni pripravljalni in usklajevalni sestanki. Danes so stiki nekaj povsem samoumevnega. Nimajo več pridiha uradnosti, marveč so vsakdanja stvar, nuja in potreba. Pa tudi le prijateljski stisk roke, pozdrav po telefonu ali po elektronski pošti.

Skoraj trideset let podrobneje spremljam življenje ob meji. Mnogo stvari se je spremenilo. Predvsem opažam, da se je krog znancev, prijateljev, sodelavcev in poslovnih partnerjev zelo, zelo povečal.

V srednji in zahodni Evropi je zavladovalo ugodno vzdušje, kjer se narodnosti in manjšine obravnavajo kot tvorni element evropskega združevanja. Zato naj bo pot združevanja tudi lepša prihodnost za prebivalstvo ob izginjajoči slovensko-italijanski meji!

Nikoli več si ne želimo mračnih let!

Predvsem pa naj nam prihodnost nameni strpnost, razsodnost in – MIR!!!

ALI SO ODPRTE MEJE JAMSTVO ZA MIR

EDVIN ŠVAB

Zaprosili so me, da nekaj napišem za Trinkov koledar. Najprej sem občutil zadrego, ker vem, da so Benečani modri ljudje, ki z malo besedami povedo, kar je treba, in ki dobro vedo, kdaj je pravi čas za govoriti in za molčati. Vseeno sem le čutil zadovoljstvo, ker mislijo, da bi vendar znal kaj povedati. Razmišljal sem, o čem in kako naj začnem, a kakor obračam svoj repertoar, se moj življenjski kompas ustavi vedno na istem mestu, kjer piše MIR, OBČUTEK VARNOSTI, SREČA.

Ah, ali bom pisal o tem, ko imajo Benečani ravno tak in gotovo boljši kompas za zdravo orientacijo, kot ga imam jaz.

Predolgo razmišljanje ni dober znak, ker lahko dam vtis, da imam komplekse manjvrednosti, kar ni dobra lastnost ne za človeka ne za narod, kateremu se prištevaš.

Tako. Povedati moram, da sem bil tri mandate župan v občini Dolina pri Trstu in da sem leta 1981 dal pobudo za odprto mejo med našo občino in občino Sežana v sosednji Jugoslaviji. Za mene in za našo napredno občinsko upravo je bila odprta meja neke vrste provokacija ali lepše povedano spodbuda državnim oblastem Italije in Jugoslavije, da vsaj za en dan v letu odprejo mejo in omogočijo ljudem z obeh strani prost prehod.

Proti vsakemu pričakovanju smo doživeli izredno množično udeležbo, ki so jo ocenili na preko pet tisoč ljudi z obeh strani meje. Vsi prisotni in kasneje tudi drugi so bili nad pobudo navdušeni.

Množici udeležencev, med katerimi so bili predstavniki oblasti, naša in slovenska policija, karabinjerji, vsi v svojih uniformah, smo nazdravili s priporočilom, da odprte meje ne smemo oceniti samo kot prost fizični prehod državne meje

črte; poudarili smo takrat in poudarjali smo vsa naslednja leta, da mora iti odprtost skozi naše možgane in srce, torej skozi človekovo glavo in čustva, ki jih nato prenašamo z lastnimi nogami v svet. V domačem kraju in svetu moramo ljudje aktivno sodelovati v ustvarjanju pogojev za občutek varnosti naših družin, za omikano sožitje, za blagostanje in za mir.

Duh odprte meje in človekove odprtosti moramo gojiti ne glede na državne meje. Duh odprte meje utrjujemo z našim vsakdanjim delom in tudi s premišljenimi izbirami na vseh volitvah, tako občinskih, pokrajinskih in deželnih ter državnih. Mislim, da so volitve važen inštrument demokracije, ki jo lahko tudi izgubimo, če nismo zadosti budni.

Ko se danes vozimo po cestah Združene Evrope, se recimo že sprašujemo, kje poteka meja med Italijo, Francijo, Nemčijo in Španijo, ker ne vidimo več struktur nekdanjih mejnih prehodov.

Struktur ni več. So jih podrla, kar ni tako zahtevna stvar. Nekatero razlike med temi državami so pa le ostale in smo jih doživljali ob opredeljevanju za in proti vojnemu posegu v Iraku, kar dokazuje, da je še potrebno vlagati veliko prizadevanja in dobre volje za uresničevanje duha odprtosti.

Ljudje, ki vozimo mimo bivših mejnih prehodov, si moramo postavljati zares ali za kratek čas tudi druga vprašanja, ki iščejo odgovor na to, kaj je pravzaprav odprta meja. Za primer bom naštel nekaj teh vprašanj. Kje je meja med dobrim in slabim, med prijateljstvom in sovraštvom, med optimizmom in črnogledostjo, med realnostjo in nostalgijo, med enakopravnostjo in diskriminacijo, med zaposlitvijo in brezposelnostjo, med mirom in vojno, med življenjem in smrtjo, med znanjem narečja in knjižnim jezikom, med sproščeno uporabo narečja, recimo beneškega in italijanskega ali drugega jezika, in tako naprej.

Na ta vprašanja si lahko vsak zase odgovori ne glede na narodnost in državljanstvo.

Spominjam se prvih uradnih obiskov naših županov (iz Italije) v Ljubljani ob slovenskem kulturnem prazniku 8. februarja. Najprej prisrčen in pozoren sprejem na županstvu mesta Ljubljana, nato na svečanost Prešernovih proslav in sprejemov, ko smo se slovenski župani iz Benečije, Goriškega in Tržaškega lahko srečevali in rokovali s poznanimi Slovenci s področja kulture, gospodarstva, politike, slovenske cerkve, občinskih in vladnih krogov. Za nas "slovenske" župane je bilo srečanje pomembno, ker do tedaj nismo imeli priložnosti na-

vezovati tako direktnih formalnih in neformalnih ter predvsem človeških stikov. Srečanje je bilo vedno prijetno, zato ker smo se ob tej priložnosti lahko tudi med nami župani bolje spoznali in izmenjali izkustva. Po osamosvojitvi Slovenije je postal del protokola tega srečanja tudi sprejem pri predsedniku Republike.

Letos poteka 21. leto srečanja v "srcu matičnega naroda", kot je 8. februarja 1983. naslovil svoje poročilo Ljubljanski dnevnik. Ali niso ti obiski sestavni del vsebin in vrednot odprtosti?

Na nekatere obiske v Benečiji me vežejo nepozabni spomini, na prvi Dan emigranta, pa srečanja na Kamenici, na Matajurju, na potres, ko smo drugi dan po potresu v organizaciji občine Dolina prinesli 3000 doz mednarodno predpisane cepiva, ki smo ga z improvizirano nabirko denarja med občinskimi odborniki v največji naglici kupili pri Rdečem križu v Zagrebu in ki nam ga je naša državna oblast strogo prepovedala dostaviti na kraj nesreče, kljub temu da predpisanega cepiva niso imeli.

Spominjam se, da so bile pred tridesetimi leti razmere veliko težje. Ljudje so se bali govoriti slovensko.

Najbolj mi je ostalo v spominu, ko sem nekaj dni po potresu obiskal županske kolege. Da bi nekoliko ublažili tržaško in slovensko prisotnost, sem poleg uradne modre limuzine organiziral šoferja v osebi uniformiranega občinskega redarja in občinskega tajnika. Oba sta govorila slovensko. Ko smo prišli v stik z ljudmi, so slednji vztrajno govorili z nami italijansko, kljub temu da smo mi "Tržačani" govorili z domačimi župani v beneškem narečju. Nič ni pomagalo, da smo se med sabo nalašč nazivali "signor vigile, signor sindaco, signor segretario" in da je imel modri avto vidno nalepko Comune di San Dorligo – Občina Dolina.

Šele ob slovesu, ko smo se rokovali, je ljudem in gostilničarju popustila previdnost in so spregovorili v svoji prelepi blagozvočni beneški govorici.

Ob tem neizbrisnem spominu želim opisati moj primer. Za časa fašizma sem obiskoval prvi razred italijanske osnovne šole v Dolini. Takrat še nisem znal niti besedice italijansko. Kadar mi je v šoli ušla slovenska beseda, sem bil tepen. Ta pretepaški tretman me je odvrnil od tega, da bi se po osvoboditvi dobro naučil italijanščine. Ko sem pri štiridesetih letih postal dolinski župan, sem spoznal, da je dobro znanje lastnega jezika in znanje drugih jezikov znak spo-

štovanja do sebe in do drugih ljudi. V nekaj letih sem se toliko doučil italijanščine, da sem lahko tudi v največjih kongresnih dvorinah prosto govoril "a braccio", kot pravijo prijatelji Italijani.

Mislím, da je dobro, da ne rečem prav dobro poznavanje svojega narečja, in po možnosti tudi knjižnega jezika, znak iskrene odprtosti, ki odpira človeku uspešno pot v današnji svet. V tem smislu mi je bila všeč izjava predsednika Prodija, ki je rekel, da se v Bruslju tudi on čuti manjšina, ker govorijo več jezikov. Poudaril je, da je na delovnih sestankih iz praktičnih razlogov pogovorni jezik običajno angleščina. Ko pa on predseduje organom oblasti, uporablja svoj jezik, do katerega ima pravico vsaka pridružena država...

Za zaključek mojega razmišljanja: želim, da bi imeli Benečani, Slovenci iz Kanaške doline in Rezijske, Goričani in Tržačani ter Slovenci iz matične Slovenije še naprej dobre medsebojne odnose, jih solidarnostno utrjevali in po vstopu Slovenije v Združeno Evropo našli nove priložnosti za medsebojno sodelovanje...

Ugledni udeleženci ene odprtih mej – od leve proti desni: Sergio Coloni, podpredsednik deželne vlade Furlanije-Juljske krajine; Ludovino Tassoni Estense di Castelvecchio, tržaški prefekt; Drago Mirošič, jugoslovanski konzul v Trstu; Mario Marrosu, vladni komisar za deželo Furlanijo-Juljsko krajino; Mario Colli, predsednik deželnega sveta Furlanije-Juljske krajine.

RAZVOJ SODELOVANJA
NA ITALIJANSKO-SLOVENSKE MEJI
MED NADIŠKIMI DOLINAMI IN ZGORNJIM POSOČJEM

GIUSEPPE FIRMINO MARINIG

Začrtati kratek, a dovolj izčrpen oris o razvoju socialnih, političnih in kulturnih odnosov na meji, z Jugoslavijo prej in z Republiko Slovenijo po njeni osamosvojitvi, je vse prej kot lahko, tudi glede na dvajsetletni molk (1945-1965) in stalne napetosti, ki so se namenoma ustvarjale med Benečijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo.

Konfliktualnost je temeljila na neprikritem nacionalizmu, na ideološki različnosti dveh sistemov in na dejstvu, da sta obe strani pripadali različnima mednarodnima nasprotujočima si blokoma.

Na podlagi poznavanja dogodkov in neposrednih izkušenj v zadnjih tridesetih letih (1970-2000) bom na kratko orisal politično-upravno delovanje, v katerem sem z drugimi osebami bil soudeležen kot predstavnik neke stranke in kot javni upravitelj (župan, predsednik gorske skupnosti, pokrajinski svetovalec itn.)

Glavni vzrok na katerem je temeljila osebna in politična angažiranost je, da bi se čimprej osvobodili »kletke«, ki ni dovoljevala dialoga z jugoslovansko realnostjo, pa čeprav je šlo za popolnoma različen ideološki in gospodarski sistem. Prvi stiki s tolminskimi in zgornjesošškimi oblastmi segajo v zgodnja sedemdeseta leta. Spominjam se namreč, da sem v vlogi opozicijskega občinskega svetovalca iz Špetra sodeloval na prvih srečanjih, ki jih sedaj poznamo kot »novoletna srečanja«. Organizirala jih je občina Tolmin s takratnimi slovenskimi društvi, ki so delovala v Benečiji. Resnici na ljubo je bila na teh prvih srečanjih v Kobaridu in Starem selu prisotna le peščica ljudi, bili so to predstavniki kulturnega društva »Ivan Trinko« in štirinajstdnevnik »Matajur«. Že itak težavne odnose med dvema obmejnim stvarnostima je še dodatno zaustavljala vztrajna nacionalistična in protijugoslovanska politika, ki je delovala v Benečiji. Popoln

odpor do vsega, kar je bilo mogoče istovetiti s slovenstvom je bil zapisan v DNA-ju skoraj slehernega upravitelja v Nadiških dolinah, ki je pripadal Krščanski demokraciji. Zanikali so celo, da bi lahko krajevna govornica spadala k slovenskim narečjem. Politično linijo izključevanja in zoperstavljanja so vodile krajevne in deželne osebnosti, ki so si na podlagi te konfliktnih situacij v Benečiji ustvarjale politične in gospodarsko-socialne interese.

Do prvega poskusa gospodarskega sodelovanja prav tako pride v prvih sedemdesetih letih med ažlinsko mlekarjo in kobariško sirarno. Italijanske oblasti zavrnejo projekt z utemeljitvijo, da je zaradi sanitarnih norm prepovedan uvoz mleka iz Slovenije. Pravi vzrok pa je izrazito politične narave. Nočejo, da bi prišlo do stikov s Slovenci, ker naj bi bili psihološko nevarni.

Zavesa nerazumevanja in odsotnosti komunikacije vsekakor delno pade z rušilnim učinkom potresa maja – septembra 1976. Potres ne stresa le hiš in pa struktur, temveč tudi vest v ljudeh, ki se odprejo novim oblikam dialoga in razumevanja. Zato da bolje razumemo dogodke, ki so si sledili, je treba izpostaviti pozitivno delo, ki sta ga v prvih sedemdesetih letih opravili nastajajoči kulturni društvi Rečan iz Hlodiča in Študijski center Nediža iz Špetra, ki sta osveščala beneške ljudi glede identitete, jezikovne in kulturne pripadnosti. Kulturna srečanja *Benečanski kulturni dnevi* in druge pobude ob prisotnosti strokovnjakov in raziskovalcev tudi z druge strani meje, ustvarijo bolj sproščeno vzdušje in se odprejo tudi politiki in krajevnim strankam. Spominjam se kako je leta 1976 uradno predstavništvo beneških in čedadskih socialistov prvič obiskalo Kobarid, Breginj in Tolmin, kjer so ga s simpatijo sprejeli odgovorni slovenski politiki. To je čas popolne popotresne krize in beneška društva z zanimanjem in soudeleženo sprejemajo pomoč, ki prihaja iz Slovenije in Jugoslavije (stanovanjske prikolice, montažne hiše, protipotresna tehnologija in gradbeni material), namenjeno furlanskim občinam, v katerih živijo Slovenci. Pomoč občinske uprave pod vodstvom Krščanske demokracije pogosto zavrnejo, ali pa s težkim srcem sprejemajo, tudi pod pritiskom prizadetega prebivalstva.

Potres torej označuje nastanek novega sodelovanja na italijansko-slovenski meji. Pade tako zid, ki je preprečeval dialog in ustvarjal izključevanje.

Prve poskuse je opaziti že leta 1976 predvsem v občinah Garmak, Sovodnja in Srednje, pod vodstvom »občinske enotnosti« in »socialdemokratskih enotnosti«, ki vzpostavijo dialog s krajevnimi, slovenskimi društvi in pa dobrososedske

odnose z občino Tolmin. Odnosi s krajevnimi ustanovami postajajo vse bolj pogosti v osemdesetih letih z vse bolj vztrajno prisotnostjo špeterske občinske uprave. Program nove občinske uprave se odločno spopade tudi s problemom o zaščiti in uveljavljanju slovenskega dialekt in jezika, s čezmejnimi sodelovanjem in novimi odnosi s Slovenijo in Jugoslavijo. Srečanja s čezmejnimi odgovornimi politiki postajajo vse pogostejša. Predstavniki slovenskih upraviteljev, ki ga je leta 1985 vodil župan Marjan Rožman, leta 1987 pa Marjan Klavara, obiščeta Špeter, srečata se z županom, občinskim odborom in odgovornimi za gospodarsko stvarnost (Beneco-Kronos) in pa kulturno stvarnost (dvojezična šola). Občinska uprava pod vodstvom Občinske enotnosti v poznejših letih še utrdi odnose s slovenskim občinskim predstavništvom.

Poleg že utečenih odnosov s Tolminom poskusi uprava vzpostaviti stike tudi z Idrijo, Novo Gorico, Škofjo Loko in celo z Ljubljano. Pri teh pobudah večkrat sodelujejo tudi upravitelji garmiške in dreške občine, ki ju vodi Občinska enotnost in pa predstavniki demokratičnih opozicijskih svetovalskih skupin drugih beneških občin.

Izmenjave na političnem področju kmalu privedejo do konkretnih rezultatov tudi na gospodarskem področju, kjer nastajajo prve družbe z mešanim italijansko slovenskim kapitalom – npr. Veplas in Hobles, ki v letih 1981-82 zrasteta v industrijski coni pri Ažli ob bučnem nasprotovanju krajevnih in deželnih nacionalistov.

K nastanku prvih »joint ventures« sta bistveno pripomogla krajevni gospodarstvenik gospod Dino Del Medico in pa politična volja Občinske enotnosti špeterske občine. Ustvarjanje novih delovnih mest (preko sto v štirih letih), ki so se pridružila tistim v podjetju Beneco, slednje je ob koncu sedemdesetih let nastalo v garmiški občini v Platcu, pozneje pa se je preselilo v Čemur v podtanski občini, je pripomoglo k spremembi v miselnosti beneških ljudi, ki jih je neumna propaganda prepričala, da ne moreta Slovenija in Jugoslavija na noben način pomagati in pospešiti razvoj ter preporod Benečije. Na srečanjih, kjer je bilo govora o problemih čezmejnega razvoja, so sodelovali Vlado Uršič, Zdravko Likar, Pavel Sivec, Dušan Jug, Pavel Gregorčič, Viktor Klanjšček, Ivan Božič, Janez Podobnik, Tomaž Pavšič in drugi.

Sodelovanje na meji se razširi na različna področja. Spominjam se nogometnega srečanja med slovensko in italijansko obmejno policijo leta 1988 v Špetru;

tu so bila še kulturna srečanja in srečanja umetnikov, pri katerih sta s svojimi kulturnimi ustanovami poleg obmejnih občin sodelovali tudi občini Idrija in Škofja Loka.

Še pogostejši postanejo stiki in sodelovanje v devetdesetih letih po osamosvojitvi Slovenije. Novi programi v povezavi s slovensko željo po vključitvi v Evropsko skupnost in s politiko sprostitve trga še dodatno utrdijo vezi in odnose na meji. Razpad Jugoslavije na žalost negativno vpliva na gospodarstvo v Nadiških dolinah predvsem na podjetja z mešanim kapitalom Veplas, Hobles in na podjetja ter ustanove slovenske manjšine – Beneco-Kronos, Benedil, Tržaško kreditno banko – kar privede do trenutkov izredne zmešnjave in zmedenosti. S političnega zornega kota na srečo spremembe ne prizadenejo odnosov na meji, vendar postanejo vedno pomembnejše. Sloveniji, ki skuša čim hitreje iz krize, v katero jo je pahnil razpad Federativne republike Jugoslavije, izrazijo solidarnost nekatere beneške občinske uprave, s sprejetjem aktov in uradnih dokumentov namreč podprejo avtonomijo in neodvisnost nove republike.

Takratni slovenski predsednik vlade Lojze Peterle se javno zahvali tem upraviteljem in jih povabi v Most na Soči na politično-programsko in vljudnostno srečanje.

Sodelovanje na meji se ne omejuje več na politično področje, temveč se razširi tudi na pobude gospodarskega in kulturnega značaja. V prvih devetdesetih letih pride do predlogov in projektov, ki zadevajo čezmejni promet (Most na Nadiži, Polava-Livek, sedlo Solarji, Podrob – Britof); državni promet Štupica – Kobarid – Predel – Trbiž; načrt o podaljšanju železnice Viden – Čedad do Nadiških dolin in njena povezava s slovenskim železniškim omrežjem do Mosta na Soči; zajemanje pitne vode pri Kobaridu; čezmejna bolnišnica v Čedadu, ki bi svoje usluge nudila tudi prebivalcem Kobarida, Tolmina in Bovca; razvoj turizma na območju med Matajurjem in Livkom; projekt Kolovrat in spominski park Poti miru itn. Do pobud pride tudi na kulturnem področju, na področju prostega časa, poljedelstva in zadružništva.

Zato da bi pobude, ki se razvijajo na meji, imele tudi politično težo, predlaga Gorska skupnost Nadiških dolin pod vodstvom občinskih enotnosti podpis sporazuma med obmejnimi občinskimi upravami. K sporazumu pristopijo vsi župani, predsedniki gorskih skupnosti in Videnska pokrajina. Programski dokument, ki je sestavljen na podlagi skupnega dogovora, podpišejo na Stari gori

18. decembra 1999. »Pismo o nameri«, ki je bolje poznano kot »Carta di Castelmonte (starogorska listina)« označuje konec nekega obdobja in začetek nove faze sodelovanja s projekti in programi, ki vpletajo v sodelovanje realnosti na obeh straneh italijansko-slovenske meje.

Med najpomembnejše pobude spadajo: čezmejni pust Čeplesišče – Livek, ki ga ob podpori sovodenjske občine in Turističnega društva Livek organizirata gorska skupnost in občina Kobarid; sporazum o zadružništvu na področju sadjarstva, dograditev zbirnega centra za sadje pri Mostu, ki je bil finančno podprt preko sklada INTERREG 2 Italija-Slovenija; turistični projekt in okoljevarstveni posegi na področju Mije; ovrednotenje območja Matajur – Livek in brezplačna posoja snežnega teptalnika Turističnemu društvu Livek, lutkovne predstave itn.

V tem novem odprtejšem in sproščnem vzdušju prihaja tudi do različnih zasebnih pobud. Med vsemi je omembe vredna Postaja Topolove, kjer bistvo kulturnega projekta temelji na čezmejnem sodelovanju, spoštovanju in vrednotenju različnosti.

Deželne in državne oblasti tako na italijanski kot na slovenski strani so vzele v poštev le del načrtovanega; mnogi načrti so ostali le gole zamisli in se niso uresničili, spet drugi čakajo na poznejše odločitve, nekateri med njimi pa so dobili konkreten odgovor. Nekaj pa je gotovo in jasno: dialog na meji je vedno koristen, največkrat nujno potreben, včasih ga je treba zasledovati. Z dialogom in soočanjem se zastavljajo problemi in dobivajo rešitve, utrjuje se prijateljstvo in medsebojno spoznavanje, tvori se ustvarjalno vzdušje, ki je toliko koristnejše in neobhodno potrebno, kolikor sta bila prej močna nestrpnost in nasprotovanje. Prav na vzhodni meji, kjer je nacionalizem globoko zarezal v duše ljudi, obstaja nujna potreba po dialogu in soočanju.

V ta namen je bil leta 1994 ustanovljen Svet županov italijansko-slovenskega obmejnega prostora, ki se izmenično vsako leto sestaja v Sloveniji in v Furlaniji Julijski krajini, kjer je govora o skupnih problemih in o pobudah, ki bi obmejna območja rešila iz socialnega in gospodarskega propadanja, v katero so zašla zaradi nekdanjega nasprotovanja. Predlogi, ki se rojevajo iz razprav potem romajo k vladam v Rim in Ljubljano v vednost in pa zato, da bi se načrti uresničili.

Preko dialoga se ustvarjata prijateljstvo in medsebojno spoštovanje, kot je bilo že prej poudarjeno; preko soočanja pride do spoznanja, da nas nič ne ločuje,

ker so problemi, s katerimi se spopadamo, isti, reševati pa jih je treba skupaj v okviru novega konteksta Evropske skupnosti, ki bo zaživel s 1. majem 2004, ko bo končno padla pregrada, ki jo predstavlja državna meja; pregrada, ki je vse bolj nepotrebna in nesmiselna v svetu, ki je vse bolj podoben »vasi«.

Livške Ravne, maja 1999: italijansko-slovensko srečanje o čezmejnem sodelovanju ob prisotnosti med drugimi italijanske ministric Katie Belillo in državne sekretarke Mihaele Logar.

LJUDJE BREGINJSKEGA KOTA, TERSKIH DOLIN IN KRAJEV OB NADIŽI SMO SI OSTALI BLIZU

VIDA ŠKVOR

Breginjski kot, najzahodnejši del Slovenije, leži med vrhovi, ki ute-
snjujejo njegovo dolino, od Kobarida do konca vasi Breginj, kjer se dolina konča.
Pod pobočjem Stola je posejanih kar 10 vasic: Staro selo, Potoki, Kred, Borja-
na, Podbela, Homec, Stanovišče, Sedlo, Breginj, Logje in Robidišče, ki je od-
maknjeno še zahodnjeje.

Kraji so s cesto vezani na Kobarid, z dvema maloobmejnima prehodoma pa se
odpirajo v Beneško Slovenijo. Čez mejo se vleče Stolovo pogorje, ki se šele v
Italiji, v občini Tipana, zaključi z Breškimi Jalovcem.

Tod so kraji, ki so bili od nekdaj mejni in so svojo vitalno energijo razdajali raz-
ličnim gospodarjem. Usodo so delili z vasmi v Terskih in Nadiških dolinah: s
Prosnidom, Plastišči, Tipano, Viskoršo, Ahtnom, Čenebolo, Črnim vrhom... Prav
skupna usoda je tisto, kar danes ne ločuje in ne razdvaja kulture in narodne so-
rodnosti prebivalcev na tej in oni strani meje.

Stolovo pogorje predstavlja simbolično in naravno vez med Breginjskim kotom
in vasmi v Terskih dolinah. Reka Nadiža pa povezuje Terske doline, Breginjski
kot in Nadiške doline. Nadiža je naša skupna reka, naša skupna usoda.

Ohranjene legende nam pripovedujejo o skupnem veselju, molitvi:

- legenda o Sveti Marjeti,
- legenda o Sveti Heleni, ki je iz Nadiških dolin bežala v Stol,
- legenda o zdravilnem vrelcu pri izviru Belega potoka,
- legenda o Mariji Snežni na Kladju,
- breginjska legenda o desetem bratu, ki je prišel čez Stol,
- veliko zgodb je o krivopetah in šilakošah, ki so se sprehajale čez naše skupne
gore v Terske in Nadiške doline.

Pogovor s starejšimi Kotarji se pogosto obrne v čase druženja z ljudmi iz Terskih dolin. Kot otroci so hodili v Prosnid ob velikih praznikih po kolačiče, osliče, ki jih je delil župnik.

»Vsi smo se med seboj poznali. Dosti smo se družili z Brežani. Tisti, ki so imeli stane tam v Plazeh, pa so bili še bolj navezani na Brezja. Ljudje so se botrovali. Spominjam se Ličarja, pa Renata tam pri cerkvi. Ja, za svetega Miha smo šli kar peš. Kasneje pa z avti. Tudi mladi so hodili, do potresa 1976. Brežani so hodili k Breginjcem po korenje, včasih tudi po krompir, po dober sir«, tako mi je pripovedovala Milka Bric, nekdanja gostilničarka.

Spomini so živi. Ljudje so se družili, se pogovarjali, prepevali, se prepirali. Če jih spomniš na vsa ta leta, ko so živeli vsak na svoji strani, pa vendar pogosto skupaj, se jim zaiskrijo oči.

»Ja, hodili smo po blago čez Srednje Brdo, čez Bona, v Wahten, celo do Trevisa. Meje so bile zastražene, mi pa smo šli. Ne moreš brez prijateljev.«

Ljudje tu ob meji se nikoli niso nehali srečevati, imeli so preveč skupnega. Zgornji Kot je bil bolj povezan s Terskimi dolinami, Robidišče in Podbela pa poleg Prosnida tudi s Črnim vrhom, Čenebolo, Mažaroli. Povezovala so se tudi druge vasi iz Kota.

Ko se je po vojni odprl blok, so ljudje prihajali ob nedeljah, se pogovarjali in posedali Na poti. Beseda je zvenela beneško, domače. Kako bi ne hodili. Veliko hiš je imelo priženjene neveste z druge strani. Pri Žnidarjih je bila nevesta s Črnega vrha, enako pri Sužiknih, pri Ložančih s Prosnida. Še več Kotark pa se je omožilo na drugo stran.

Beneška Slovenija se mi je globoko vtisnila v zavest v prvih letih učiteljišča, ko mi je profesorica skozi Bevkovo delo *Kaplan Martin Čedermac* znala zbuditi lasten odnos do literature in ljudi. Ko pa danes govorim o Benečiji, jo povežem z Marino, z Lučijo, z Jole, s Sandrom, z gospo Živo, z Eliom in Mirjam, pa s Franko in Davidom Klodičem, Almo in mnogimi prijatelji iz Típane in Beneške Slovenije, Zdravkom Likarjem. To so oni, ljudje z vsemi njihovimi hotenji, garanjem, dokazovanjem. Nanje pomislim vedno z enakim toplim občutkom – kot na najbližje prijatelje, sorodnike.

Med letoma 1971 do potresa 1976 so se posamezniki takratne občine Tolmin zavzemali za tesnejšo povezavo med Breginjskim kotom in vasmii v Terskih dolinah. Mladi so se družili na kulturnem in športnem področju. Še v stari breginjski šoli, pred potresom, sta me obiskala Alma in njen pokojni mož Veristo. Pogovor je tekel o kulturnem sodelovanju. V Breginju so v spodnjih prostorih stare občinske zgradbe mladi (Mirko Patrinov, Čadonova Darinka in drugi) ustanovili Mladinski klub. Mladi so bili zelo dejavni. Začela so se prva srečanja z Viljemom Černom iz Barda, učiteljem Vladom Uršičem, z občino Tolmin.

Leta 1974 je bil v okviru krajevne skupnosti Breginj ustanovljen Odbor za sodelovanje z zamejci. Danes se nekateri spominjajo tistih časov. Organizirali so športna in kulturna srečanja. To so bile preproste oblike druženja, polne prijateljstva. Ob takih dnevih so prihajali tudi starejši, ki so se zbrali v gostilni Na mostu. Naši so najraje odšli v Brezja, Plastišča in tudi v Tipano. V bližnjih vaseh so imeli veliko znancev, prijateljev in sorodnikov. To je bil tudi čas, ko so se v nekaterih predelih Benečije množično ustanavljala kulturna društva.

V letu 1975 se je prebudil tudi Breginj. Zavod za spomeniško varstvo Nova Gorica je pristopil k urejanju naselja kot etnografskega in urbanističnega spomenika. V krajevnih prostorih je bila razstava s predlogi ureditve posameznih hiš. Pričela je delovati tovarna, kjer se je zaposlilo 50 ljudi. Z gradnjo ceste pa smo videli boljše povezavo.

V tem času so bile pogoste izmenjave in srečanja z zamejci iz Tipane. V krajevni skupnosti Breginj je sodeloval Zdravko Mazora, med mladimi pa Nejkó Mazora, Toni Šimac, Pavle Tonkli-Ščirnov, pokojni Dušan Tonkli, Darinka Tonkli, Alenka Gašperut, Anka Baloh, Vlado Dugon in drugi. S Tipanske strani je bila skupina mladih zbrana ob Sandru Pascolu in drugih.

Po potresu se je veliko stvari spremenilo. Posebno za Breginjski kot.

Čeprav je zaradi potresa širša javnost spoznala tudi te kraje na skrajnem zahodu, je sledilo obdobje hitrega nazadovanja in veliko zaslug, da se ljudje niso izselili, ima breginjska tovarna.

Deset let po potresu so se ponovno močneje obudili stiki z zamejci, posebej s Tipano. Iskali smo oblike, ki bi nam omogočile trajnejše vezi. Ko sta ob 10. letnici potresa fotografa Bažato in Ciani razstavila fotografije Breginja pred potre-

som, smo gostili tudi prijatelje iz zamejstva. Zdravko Likar je predlagal vsebine sodelovanja na področju športa, kulture. Da bi stiki bili trajnejši smo se povezali z ljudmi, ki smo jih poznali.

Sandro Pascolo, iskren, srčen prijatelj, ves prosti čas vlaga že vrsto let v delo z mladimi in ohranjanje slovenstva v Tipani in okolici. Je tudi danes duša naših srečanj.

Breški Jalovec ali Gora, kakor mu pravijo domačini, je 1. maja leta 1991 bil priča lepega in pristrčnega praznika. Več kot 90 Kotarjev se je z otroki podalo na drugo stran. Srečali so se s starimi znanci in tako obudili stike iz preteklosti. Na travniku je tekme vodil Sandro Pascolo, eden od glavnih pobudnikov povezovanja.

Naslednje leto smo imeli kulturno izmenjavo v Breginju. Predstavil se nam je mešani pevski zbor iz Tipane pod vodstvom gospoda Antona Birtiča. Z naše strani je pel oktet Nadiža iz Kreda. To je bilo srečanje, polno zanosa. Meja je bila odprta do pozne ure.

Od leta 1989 smo se Breginjci vsako leto 1. maja podali v Tipano. Včasih nam je postajal jezik pregrada. Govorili smo slovensko, tersko, večkrat pa tudi italijansko. V Breginju smo organizirali učenje italijanščine v prostem času. Poučevala je profesorica Mara Miklavič iz Kobarida. Prihajala je nekaj let.

Že petnajst let se družijo otroci in njihovi starši ob športnih srečanjih v Tipani na igrišču ali na Bonah. Vsako leto je bila tudi maša na prostem, kjer so furlanski župniki nas sosede pozdravili tudi slovensko.

Tipanski prijatelji pa so za naše otroke več let pripravljali prireditev s pravljničnim likom Befana. Najmlajši so jih željno čakali in zanje pripravili tudi lepo družabno srečanje. Befana pa je otrokom vedno prinesla darila.

Nastalo je veliko vezi, tudi prijateljsko in delovno sodelovanje med gasilci – v začetku s Tipano in okolico, kasneje še z Osoppom, s katerim PDG Breginj zdaj sodeluje že vrsto let.

Z Osoppom smo se srečevali v šoli Breginj med leti 1995 in 1998. Leta 1996, ob 20. letnici potresa, so v Osoppu izvedli akcijo *Drevo otroku*. Naši učenci so

sodelovali na likovnem natečaju *Drevo in les*. Srečali smo se z županom, z ravnateljico šole in z Robertom Dapitom. Knjižno darilo *Relè in sreča* je bila knjiga, napisana v slovenščini, furlanščini in italijanščini. Zbudila je veliko pozornosti pri naših otrocih. Srečanj sta se udeležila tudi župan Pavle Gregorčič in ravnateljica kobariške šole.

Veliko pozornosti je doživelo sodelovanje med Terskimi in Nadiškimi dolinami ter Breginjskim kotom leta 1995, ko je bilo na Robidišču srečanje *Spoznajmo se*. Obisk predsednika države Milana Kučana, ki je prišel z namenom, da odlikuje župnika gospoda Gujona za zasluge, je dal velik pomen srečanju.

Ob bistri Nadiži nam pesem zveni – je pristrčna prireditev, ki povezuje mlade pevce z obeh strani meje.

Leta 1999 je bila prva prireditev na Lupu, v cerkvi svete Helene. Nastala je kot nadgradnja športnih srečanj v Tipani. Na prireditvi pejejo otroci iz Špetra, Tipane, Breginja, Volč, Kobarida, Livka, Smasti in Drežnice. Posebej pomembno je, da jih spremljajo njihovi učitelji in tudi predstavniki občin. Prav prisotnost županov in ravnateljic obeh šol daje prireditvi širši pomen. Ravnateljica dvojezične Špeterske šole je ob drugem srečanju zapisala: »Pevsko srečanje med otroki šol ob Nadiži, z obeh strani meje, je sodelovanje, ki ima v sebi velike potenciale. Dejstvo, da otroke spremljajo še starši, zvišuje kvaliteto srečanj, saj se tako pospešuje medsebojno spoznavanje ne le pri mladih, temveč tudi pri odraslih generacijah. Špeterska šola je za nadaljevanje teh srečanj zelo zainteresirana, saj jo tudi sami starši otrok za to spodbujajo. Starši izražajo želje po ustvarjanju priložnosti za srečanja otrok s slovenskimi vrstniki. V njih vidijo možnost za okrepitev motivacije za učenje in rabo slovenščine. Še posebej pomembno je vključevanje vasi občine Tipana, s katero Breginjski kot največ sodeluje.«

Peto srečanje je bilo maja leta 2003. Ob tej priliki je glasbenik David Klodič pripravil tudi skupno pesem, ki so jo peli otroci iz Kota in Benečije v italijanščini, saj Špeterska šola deluje na dvojezičnem območju.

Elio Berra, tipanski župan, je poudaril pomen takega druženja. Vendar je opozoril, da bi morali biti mejni prehodi ustrezno odprti, ceste, ki nas povezujejo, pa primernejše, saj prav to onemogoča ljudem možnost kvalitetnejšega druženja.

V Terskih dolinah pa predstavlja pregrado tudi znanje jezika, tako slovenskega kot italijanskega. V Tipani se je v zadnjih letih izvedel edinstven, a droben primer čezmejne integracije na jezikovnem področju. Otroci v Tipani so se učili slovenščino, ista učiteljica pa je v Breginju učila italijanščino.

Vseh pet let so prireditvi sledili tudi glasbeniki: Tatjana Cimprič, prva leta gospod Pavle Kalan, David Klodič in Metod Bajt. Veliko posluha je pokazala glasbena šola Tolmin. Prireditev je množična. Upamo, da bo ostala taka tudi naprej. Sodeluje tudi Evgen Marcola, lastnik Kampa Nadiža, ki organizira mladim družabni del.

Breginjski kot je potreboval celovito ponudbo kulturnih in družabnih prireditev. Po potresu so se ljudje odtujili drug drugemu. Veliko znamenite arhitekture je izginilo, a za tisto, ki je še ostala, nikomur ni bilo mar. Prav zato smo zastavili *Kotarske dneve* z namenom, da uporabimo stara vaška jedra za scensko okolje kvalitetnim prireditvam s področja ljubiteljske kulture. Drugi pomemben cilj pa je bil povezati se s Slovenci na drugi strani meje, z občino Tipana in preko Robidišč tudi z vami Nadiških dolin. Srečo smo imeli, da smo že leta 1994 spoznali entuziaste *Beneškega gledališča*. Njihov žar ob ustvarjanju ljubiteljske kulture se je prijel tudi nas. Od tega leta nas njihove predstave kulturno in družabno bogatijo. Od leta 1998, ko smo v Breginju ustanovili kulturno društvo, pa so ta srečanja še pogostejša. Nastala je že mala kronika vsebin: od gledališča, pevskih zborov, kantavtorjev, recitalov, predstavitev knjig.

Ob kulturnem prazniku pa že tri leta skupaj prirejamo prireditev *Koliko poznamo naš skupni kulturni prostor*, kjer sodeluje društvo Ivan Trinko iz Čedada. Našim druženjem se je pridružilo v letu 2002 tudi prosvetno društvo Štandrež.

Deset *pohodov prijateljstva* med Podbelo in Čenebolo. Ta prireditev je združila kobariško pokrajino in Nadiške doline. Deset let pohodov Planinskega odseka Breginj čez Stolovo pogorje in Breški Jalovec v Brezja. Dolga vrsta let sodelovanja med kotarskimi in nadiškimi lovci. Odrpta meja na Robidiščih ob razstavih in mladinskih taborih.

Na pragu vstopa v Evropsko unijo se meja počasi briše tudi v naših glavah. Vedno bolj je prisotno spoznanje, da je prav, da si bogatejšo prihodnost krojimo

skupaj. *Razvojno društvo Breginjski kot* je s tako vsebino skupaj z občinami iz zamejstva izvedlo že nekaj projektov.

Posebej sodeluje z občino Tipana in drugimi sosednjimi kraji. Pomembni bodo skupni gospodarski razvojni cilji, ki bodo pomagali, da se pokrajina tudi ekonomsko dvigne in pokaže svojo neokrnjeno lepo naravno bogastvo.

Še vedno pa bodo za to potrebni ljudje, prijatelji, ki znajo skupaj narediti nekaj za višje cilje. Sandro Pascolo, David Klodič, Marina Černetič, Živa Gruden, Jole Namor, Renzo Rukli, Roberto Dapit, Lučija Trušnjak, Elio Berra, Zdravko Likar so imena, ki to znajo.

ŽE 47 LET TOPLEGA PRIJATELJSTVA MED DOMAČINI LOVRENCA NA POHORJU IN BENEŠKIMI SLOVENCMI

ANTON BIRTIČ - BENEŠKI

To prijateljstvo je začelo nastajati po kulturni poti že v davnem letu 1957, ko sem prvič gostoval v tistem kraju s svojim narodnozabavnim ansamblom *Beneški fantje*.

Lepo slovensko mestece Lovrenc na Pohorju (okoli 700 metrov nadmorske višine) leži na desni strani reke Drave. Do tja nas vodi pot iz Maribora kakih 35 km navzgor po Dravski dolini, do Ožbolta ob Dravi. Tukaj zavijemo levo čez most in po šestih kilometrih se znajdemo na obširni planoti, kjer že več stoletij kraljuje in se razvija mestece, Lovrenc na Pohorju.

Glasbeno, kulturno in narodnostno bogat spored mojega izvirnega ansambla Beneških fantov, izpiljene recitacije izbranih del Ivana Trinka-Zamejskega ter zemljepisno in zgodovinsko predstavitev Beneške Slovenije je na gostovanjih moje skupine več let podajal, na odrih slovenskih dvoran, pokojni radijski napovedovalec, Francé Škrbec.

Kamorkoli smo prišli, so naše polno obiskane turneje zapustile poslušalcem trajen spomin na naš ansambel in sploh na Benečijo.

Našega prvega nastopa v Lovrencu na Pohorju, v davnem letu 1957, si je za vse življenje zapomnilo tudi neko osemletno otročé z imenom Franci Kušar. Ta je potem zrasel, se poročil z brhko domačinko Danico, postal oče zale hčerke Bernarde in bistrega sina Tadeja.

Ta klenci Lovrenčan, zaljubljen v mojo mehko, pristno beneško glasbo in pesem, vnet pristaš mojega glasbenega delovanja, je spravil sina Tadeja v glasbene študije, kjer je postal odličen glasbenik in pedagog.

Oče Franci je že pred leti ustanovil svoje glasbeno telo z imenom *Kvartet Franci Kušar*, v katerem goji pretežno našo beneško glasbo in pesem, ki jo tudi

tamkaj prav radi sprejemajo stari in mladi. Zelo pogosto nastopa na prireditvah na Mariborskem, v oddajah Radia Maribor ter na drugih radijskih postajah.

Številni poslušalci sprašujejo Francija po notah in besedah iz moje beneške glasbene zakladnice, kar mu rad posredujem v okusno urejeni obliki.

V tem je trdno dejstvo, da se pod prijetnimi odmevi mojega glasbenega delovanja ustvarja na Pohorskem Lovrencu živahno kulturno, turistično in prijateljsko zanimanje za našo Beneško Slovenijo in za naše ljudi.

Prva iskra je vzplamtela že v davni preteklosti, ko sem leta 1957 prvič gostoval z ansamblom v Lovrencu. Ta iskra je naslednja desetletja pogumno preživela v srcih množice udeležencev našega koncerta v Kulturnem domu. Naslov tega mojega prispevka za *Trinkov koledar 2004* se nanaša nanjo.

Po dolgih letih je odrasčeni Franci našel mojo telefonsko številko in me povabil na obisk.

Ne napovedano sem se znašel v njegovem kraju na dan Velike noči 2002. Nato me je povabil na otvoritev svojega foto-ateljeja, ki ga je predstavil javnosti v okviru znanih *Lovrenških Jezernikovih dnevov*.

Bilo je čudovito in enkratno. Tega praznovanja na velikem vrtu ob Kušarjevi kajži se je udeležila množica občanov in prijateljev z županom na čelu. Povedali so, da so prišli tudi zato, da so spoznali mene *in vivo*, da so se lahko pogovarjali z mano iz oči v oči.

Poleg mojega toplega pozdrava zanje sem jim tedaj predlagal, naj obišejo Benečijo, Čedad in kočjo Planinske družine Benečije na Matajurju. Pripeljali so se z avtobusom Turističnega društva Lovrenc na Pohorju.

Sprejel sem jih pred čedajsko katedralo, jim izrekel toplo dobrodošlico in jih pozdravil v imenu naše slovenske skupnosti pod Matajurjem.

Po ogledu Čedada so se podali na Matajur, kjer so doživljali radosti svojega pohoda, čeprav jim nejasen dan ni bil prav naklonjen.

Leta 2003 smo se spet udeležili *Lovrenških Jezernikovih dnevov*, kjer so nam pripravili vsestransko vrhunski sprejem.

Tudi tokrat je bilo srečanje enkratno. Množično so se ga udeležili občani, turisti, predstavniki javnega življenja, znani novinar Tone Petelinšek, župan Franc Ladinek s spremstvom, ki mi je izročil spominski pergament s posvetili Lovrenčanov v vezani in nevezani besedi.

Tega veličastnega sprejema se je udeležila tudi legendarna slovenska pevka

Stanka Kovačič. Njene ponarodele pesmi in posnetke mojega ansambla so vrтели skoraj ves dan.

Franci Kušar, ki je tudi letos posnel izbrane dele prireditve, je kar pridno vrtel posnetke praznovanja iz prejšnjega leta 2002.

Celotna organizacija sprejema, kulturnega sporeda in zabave je tekla brezhibno in v splošno zadovoljstvo vseh udeležencev.

Vneta naklonjenost naši beneški glasbi in pesmi ter dolgoletna bratska povezanost Lovrenčanov z nami, Beneškimi Slovenci, sta že sami po sebi razlog za neodložljivo pobratenje občine Lovrenc na Pohorju z našo občino Špeter Slovenov-San Pietro al Natissone.

Izvedba tega načrta bi samo koristila eni in drugi strani. Morda se bo pa le našel kdo, ki bo toliko pameten in pogumen, da bo vzel zadevo v svoje roke in speljal moj predlog v dober pristan!

Po izrazitih znakih naklonjenosti uprave in prebivalstva Lovrenca na Pohorju do naše Benečije je sklepati, da bi ne moglo biti posebnih težav za to pobratenje.

Lovrenc na Pohorju, 29.08.2003

od desne:

Franci Kušar s harmoniko

Franc Ladinek, župan

Anton Birtič s harmoniko

STRELSKI DRUŠTVI ČEDAD – LJUBLJANA

Začetek rušenja zidu in nesporazumevanja

GIUSEPPE PAUSSA

Prvi stik med Državnim strelskim društvom iz Čedada in podobnim združenjem na jugoslovanski strani je potekal kar se da neobičajno in drzno. Predsednika obeh strelskih poligonov, čedajskega in ljubljanskega, sta se prvič srečala na meji med Ibano v občini Prapотно in Golim Brdom v Jugoslaviji, na bregovih reke Idrijce, kjer je takrat potekala meja med Italijo in Jugoslavijo, sedaj pa med Italijo in Slovenijo. Tu sta se predsednik čedajske strelske družine Dino Comugnero in predsednik ljubljanske strelske družine Rudi Pizzulin prvič pogovarjala, tako da je eden stal na enem bregu, drugi pa na drugem; dogovorila sta se za uradno srečanje, do katerega je čez čas tudi prišlo v Novi Gorici. Teklo je leto 1959/60 in odnosi med državama so bili zaradi problemov v povezavi z mejo še vedno napeti, ko je predsednik Dino Comugnero prekoračil mejo in se srečal s predsednikom Rudijem Pizzulinom. Tu so se postavili temelji, na katerih so se potem gradila poznejša občasna srečanja; predvsem je šlo za strelska tekmovanja med Furlanijo in Slovenijo, ki so se odvijala na različnih poligonih sosednjih držav. Ti prvi stiki so po mnenju odgovornih in tistih, ki so sestavljali ekipo spremljevalcev, odigrali podobno vlogo, ki jo je namizni tenis odigral pri vzpostavljanju odnosov med ZDA in Kitajsko, prelomili so namreč pregrado nesporazumevanja in pripomogli k vzpostavitvi prijateljskih odnosov in vzajemnega spoštovanja, ki so se s časom še utrdili, tako da je meja med Italijo in Jugoslavijo postala ena najbolj odprtih v Evropi. Leta 1961 je, potem ko je bilo zadovoljeno vsem birokratskim obveznostim, v Ljubljani prej, potem pa v Čedadu, potekalo prvo dvostransko strelsko srečanje med Furlanijo in Slovenijo. Tako se je začelo: stiki so se vzpostavili tudi z Avstrijo in leta 1963 je med odgovornimi na srečanju v Ratečah prišlo do dogovora o Trikotnem strel-

skem srečanju med Furlanijo, Koroško in Slovenijo, ki bi se izmenično odvijalo v Čedadu, Ferlachu in Ljubljani. Leta 1964 so se odnosi že omehčali do take mere, da so Slovenci prišli v Čedad kot gostje krajevne strelske družine in poleg tega sodelovali na prestižnem Festivalu ob Nadiži. Trikotna srečanja so si sledila vse do leta 1967, ko čedajska strelska družina vzpostavi stike s predsednikom novogoriške strelske družine Leopoldom Kotarjem; spet se je zvrstila serija srečanj, ki je trajala celo desetletje. Med leti 1977 in 1979 so se odvijala dvostranska srečanja med Čedadom in Portorožem; predsednik portoroškega občinskega strelskega društva je najprej bil Jože Kogoj, potem pa ga je na tem mestu zamenjal Ivan Božič, ki je to funkcijo opravljal do leta 1998. Nekaterih srečanj se je udeležila tudi strelska družina iz Pordenona. Kmalu zatem se začnejo zanimiva dvostranska strelska srečanja med Čedadom in Idrijo (SLO), kjer je predsednik bil Vinko Dežela, ki še danes vodi strelsko družino; čedajski poligon ga vsako drugo leto gosti v svoji sredi. Ta športna srečanja so poglobila prijateljstva in sodelujoče kulturno obogatila, v manjši meri pa so omogočila tudi prodajo nekaterih izdelkov v obojestransko korist.

Nad tem, kar je bilo zgoraj povedano je Državno strelsko društvo iz Čedada, ki ga danes vodi predsednik Giuseppe Paussa skupaj z direktorjem Mariom Floreancigom, ponosno; ponosno je, da je tudi samo dalo svoj doprinos k »mozaiku miru med narodi«.

1. Ljubljana, 1962: srečanje predstavnikov strelskih društev iz Čedada, Ljubljane in Ferlacha.
2. Spominjska slika slovenskih in italijanskih udeležencev srečanja na čedajskem strelišču.

BALINARJI

MICHELE OBIT

Vse se je začelo an dan, kar se je an Feletič s parjateljji iz Tolmina usta-
vu v Karariji blizu Čedadada, vidu je, da ta za dno ošterijo so nieki ljudje balinal,
začeli so an oni.

Gospodar tiste ošterije je biu (an je) Mario Specogna iz Čarnegavarha. Tisti iz
Tolmina so bli na štierje, Mario je subit naredu dno škuadro italijansko an
takuo se je vse začelo.

Bluo je lieto 1973. Za rec: tiste lieto se je rodiu Fabio Cannavaro, ki sada igra
za Inter an je kapitan italijanske reprezentance, v Čilu je režim Pinocheta od-
stavil Allendeja, Mike Bongiorno an Gabriella Farinon sta predstavljala sanrem-
ski festival. An v Karariji Feletič, Specogna an druga dva so začel balinat. Tri-
deset liet od tega se je začela "aventura", tela mednarodna tekma balinanja
med Čedadom an Tolminom, ki je ratala nimar buj velika an važna an je paršla
do naših dni.

Vprašu sam Paola Ošnjaka, ki živi v Klenji an je adan od tistih, ki se donas nar-
buj trudi za uspeh tele pobude, kakšna je bla atmosfera parvih liet, kar tista
meja, ki je ločila Italijo an Jugoslavijo, je bla šele "tarda".

»Pruzapru mene prvih liet me nie bluo, san začeu sodelovat nomalo potle. Gle-
dal smo narest reči dobro, ko smo igral med nami, je biu sevieda niek antago-
nizem, pa je ostu nimar atu, kjer smo balinal. Potle, nimar buj se je razvilo telo
prijateljstvo. Kar končamo igrat, gremo vsi kupe jest an pit, je nimar an dan
pun veseja«, takuo prave Paolo.

An do sadà, kduo je narbuj bardak, kduo je narvic dobil, Čedad al pa Tolmin?

»Lieta nazaj smo dobil skor nimar mi, sadà ne vic, so ratal močni oni. Gleda-
mo narest nimar takuo: ankrat tle par nas, junija al luja, jeseni pa gor v Tol-

mine. Kajšan krat so igrale an žene, nomalo za škerc an nomalo ne, more bit, da buj napri rata, da škuadra, ki ima štier balinarje, bo muorla imiet dno ženo.«

An znak novih cajtu tudi za nje? Na vsak način s telim športom, ki nie pru veliko poznan (sigurno se ga ne vidi po televiziji) pa tle par nas je nimar vic judi, ki ga pratika, so parjatelji iz Čedadada an Tolmina že puno lieta od tega pokazal, da se more (muora) bit kupe, igrat an se zabavat, tud če imamo drugačni potni list. Čez nomalo cajta tud oni na bojo imiel potreibo vic nobenega dokumenta za iti v Slovenijo an za se varnit, bojo pa nimar imiel spomin dobrih srečanj v imenu športa an sodelovanja.

KO SOMO ODĪLI TA-ČIZ KĪLO

LUIGIA NEGRO

To se vi, da kaku naši ti stari so hudīli ta-w Bolškē. Po nogah ni so hudīli ta-čiz Kīlo anu od ito ni so šle vās za vās jiskat dēlu, za spāt anu karjē čas pa za jēst. To so bili naši brūzarji, klanfarji, žine ka so prodajale galantarijo. Da kaku to jē bilu, ni šcē lōpu vijo naši ti stari.

Dwa dni avrila lētu 1998 si bila šlā nalēst to nūno Luugico ta-na Skali, Luigia Lettig z Sulbice, ka na lōpu mi pravila da kaku to jē bilu itadej. Isō dēlu to jē bilu narēt za to rozajansko tražmišjun "Te Rozajanski Glas" ka se čūjē wsako sabōto na puldnē.

L: Tej jē noša nawada onjatement remo nalēst pa noše jūdi te parlitne ki mamō izdē w Reziji za vėdēt, da kako jē bila prit žiwjōst izdē w Reziji, da koj ni so pravali ony, kako jē bila Rezija ninki nur. Nes se nalažamo ta-na Solbici ta-par tī nūni Lettig Luigia, tej na rakla pa ona za tī ki so ta-na Solbici, ni jo znojo tej Luugica ta-na Skali ta ki mēla butēo za se kapyt, ano somo paršly jo nalēst da na nin pravi nu mojo da kako to jē bilo prit, ona na radē polni. Injyn za počnet da kako na bila šla ona wkrej dōpō ki na bila se ožonila, ta-z Kīlo.

Nejprit be tēla jo baret, da kako na pranola zīmo litos.

L: Ja si pranola lōpo zīmo ki bila na lipa zīma ano ja si si pranola lōpo, si soma mo si pranola ištēs lōpo.

L: Somo fis kontent zajtō ki tu-w noši vāsly čī jē pa rna pirsuna već to rūdi lōpo. Ta nūna Luugica lani na nī bila izdē ta-zīmē ano litos somo spet jo mēli ano somo karjē kontent. Injyn be tēla wes baret tej stē mi pravila pa prit da kako to bilo itadej ko stē šla wkrej ta-z Kīlo.

L: Alora si mēla dwisti nu rnō lēto prašla, ano si šla ta-z Kīlo ziz min mužon ano ko si paršla wun na Kīlo a me barel: "Luuga kon be sawa bila nes no lēto?" Ja si rakla: "Na vin". An rēkel: "Be na viš due di Agosto?" Ko wun rēkel due di agosto si se spōmunila da sawa se ožonīla iti din. Alora sawa noradla aniver-sarjo.....da ko sawa se ožonīla.

L: Polnitē kej od iti din ki stē se ožonīla, kako be to bilo? Injyn to se vi žanītke da kaka dne to so, prajajo karjē judi, jē na valīka fjēšta den valīki obēd. Kako be to bilo, ko stē se ožonīla vī?

L: Si mēla makōj noše jūdi, fīs parenti te streti, wuje, tate ano santole ano drūaa nišči, somo bili mojo judi, nīsamo uzali itadej itako tej injyn.

L: Bila nawada naredit pa obēd?

L: Den špuntin somo noradli. Tē ano ja vin koj, numojo kreme marsale ano itō takē po, ano biškote ano somo mēli kro ti ki somo si nareali somi.

L: Abej kunfēce itadej sta mēli?

L: Ğo kunfēce ğo somo mēli.

L: Alora itako injyn vimo da wžē itadej so bili kunfēcavi ğo, ki si mīslimo maga-ri da to so rēči ki ni so vilēzle injyn tu-w te zadnje lita, invēci wžē itadej, ki to bilo ōkol ani trenta mōramo račyt, wžē itadej so bili kunfēcavi ano jūdi, pa či ni so bili wbōi, ni so dorivawali naredit ištēs no lipo fjēšto. Orē na lēto alora invēci sta šla wkrej od Rezije. Forči zajtō ki izdē to nī bilo, tej bila nawada nu mojo wsy so mēli tyt wkrej od Rezije za morēt si zawanjet kej sa žīvit. Či mōratē nin račyt da kako be sta šly ano pa da zakoj.

L: Ko somo paršly ta-na Žao (Žago) si rakla da: "Kon bej samo izdē?" An rēkel da: "ta-na Žai, ano injyn remo orē a Pleco" ano somo šly orē drūi din ano počaso fino a Trento.

L: Ano kabej sta dělali, sta šly itako o sta si nasly kej pa za wes, waše imprēšte ano ka sta dělali?

L: Rōwbo za prodajet, kinkaljarījo wsakaa kej, sawun, lownīke, wsē itō takē.

L: Be tēla wes baret da kalukol lit sta ostali, sta dělali iten-w Bolški. Sta se špartīli to lēto dōpō ki sta se ožonīla ano kalukol lit sta owzōlali, sta odīli dēlet iten?

L: Trī lita sawa odīla ziz krōsmo fora ano dōpō den tym p sawa kūpila konja, si rakla: "Či mawa dēlet iso vīto, myrjawa".

Sawa kūpila konja ano odīli avanti trī lita spet ano dōpō ko nur si šla...ni so me pajali ziz mokinjo dō w no wes, ja si rakla:

“Durī, čewa kŭpit liwči mokinjo, ki to jě mosa pero ziz konjon”.

Sawa kŭpila mokinjo, prōdala konja ano kŭpila mokinjo.

L: Alora nej prit sta odili ziz krōsmo, dōpō ziz konjon ano dōpō nejzat sta wzeli pa mokinjo ano isō to bilo tu-w već lit. Be tēla wes baret, kar sta bili iten w Bolškē, sta paršly kada pa izdē tu-w Rezijo, sta ostali rūdi iten pa zajtō ki vimo injyn so mokinje, so korjere, so trenavi ano so mōrē tyt nu prīt tadej ki so čē. Itadej to nī bilo itako, alora be tēla radē vēdēt cí, iti tym p ki vī sta bila iten, sta pa prajali izdē w Rezijo?

L: Somo šly di marzo fora ziz mokinjo ano dōpō somo stali....somo paršly ta-lētē damuw, somo stali den misec ano dōpō spet šly avanti ano dōpō ko somo paršly tu-w jasany za Madono damuw.

L: Be tēla wes baret no drūo rič, jūdi iten tu ki sta odili, sta odili ves za ves, kaka ni jūdi to so bili, ni dōbri? Sta nalažali jūdi ki so wen pomoali ki ni so wen dali za lažet?

L: Ni dōbri jūdi so bili iti krej ta po Kraso, fīs ni dōbri.

L: Stē dorivala pa kej se nawučit po slavinski? O šinē, vī ki sta wmēli romonyt po rozajonski, to wen pomoalo stat wkop ziz tēmi slavinskimi?

L: To pomoalo ġo. Ki somo se nawučili pa ōkol ngy po slavinski, mo injyn si pa zabila ki na daržin na minca već.

L: Mata vēdēt da ta nūna Luuġa na šla, na odīla, na dělala fora od Rezije tej to se uzalo prit, tej na nin rakla pa lōpo da kako ni so odili dwisti lit nejveč ta-z ..tej jě injyn Slovenija ta-z Orīco ta-z Tyrst ta-na Kras, dōpō nejzat na odīla pa orē-z Karenj ne štiri lita ano na rūdi prodajala ise rēči ki so dopara tu-w tši ano rōwbo. Dōpō nejzat na paršla spet nozēt izdē w Rezijo ano na oġala butēo izdē ta-na Solbici. Forč ti ki majo ne čert lita, magari ti tu-w Osojoni tī ki so odili orē w planīno orē z Kot, orē na Korīto ni bojo vēdli isō da bila isa butēa ta-na Pjacetī, tej to se di, ano iso butēo na jě jo oġala tu-w lēto patarduw, ani činkwanta, ano itadej mōrata vēdēt so bili pa soldadji karjē, so bili karjē judi ano rēči bojo bi bile pa lōpo funcjonole, mīslin to nī tej injyn ki so mōrē se sle-det ta-na ni rokē skorē; itadej jě bilo karjē već otruk ano to se kunšumowalo zajtō karjē već, ano so bili tej si rakla pa prit, soldadji nejveč. Izdē na Solbici jūdi polnijo da kako jě ji bilo karjē ano to se vi, ti mlodi špindawajo cí ni majo, ni kunšumowajo ano wsē isō to pomoalo. Alora na mēla iso butēo nejprit ta-na Pjacetī ano iso na dyržala oġono nē dwisti lit mo skorē, sēdanest, nejzat dōpō

ko na paršla ta-na Skalo na jě oĝala butěo izdě tej to se di ta-na Skali ano ja šćalě polnin pa ja ko si bila šćarīca, ko somo doparali den klowčyc, o ko somo doparali den focolět, o nyt, o šondale, na prodajala pa šondale ano to nin plažalo fis karjě. Tě ki polnin, vin da na mēla pa tej ne orlajčice za otroke ano itō zo-nes to jě bilo karjě zajtō ki to nī tej injyn ki otrocy, tō ki ni barūwajo ni majo, prit so mēlo čaket kōj Valīko Nuć o Vinati za mět kej, nejveć Vinati, ano vīdět ise take rēči, to rūdi bilo lōpo ano pa ja mōrēn račyt ano ti ki majo me lita polnimo radě iso butěo tu ki so bile karjě, karjě rači ano so mēlo kūpit, pero kōj tō ki jě bilo trēbē. Ja vin wsej da nur den focolět si bila ji kūpila či se na mutin, čento lire si bila dala za te focolět, či se na mutin, mo si bila šćarīca injyn be na tēla račyt rnō za drūē. Ano iso butěo na jě jo mēla skorē dardo za potresa ano dōpō po potreso, to se vi, so se praĝale karjě rači ano pa ona na zaĝala nji butěo.

TAKO BLIZU, TAKO DALEČ

ALDINA DE STEFANO

Mati Zemlja. Tako rada pravim zemlji, ko se je dotaknem. In ne *domovinska zemlja*. To ni njeno izvorno ime, izmislili so si ga pozneje zato, da so lahko opravičevali vojne, postavljali meje, pregrade, ustanavljali države, vihrali z zastavami, netili sovraštvo, sumničenja, ustvarjali predsodke, povzročali bolečino, ločevanja. Ne, to je še kar naprej in vedno zame Mati Zemlja, ki združuje, počutim se kot njena spoštljiva hči. O tem sem razmišljala, ko sem se leno sprehajala po odprtem in razglednem grebenu Kolovrata. Večkrat zahajam tja, ker se mi zdi, da letim, kljub temu da hodim. Nad mojo glavo zrak, praznina, oblaki, sokoli, ki ne poznajo meja. Včasih preskakujem enega od mejnih kamnov in kričim: Italija, Slovenija, Slovenija, Italija! Nič se ne zgodi. Nihče mi ne preprečuje tega. Nobenega čuvaja ni. Nobene straže. Nobene nevarnosti. Tudi strel ne počí. Italija, Slovenija, Slovenija, Italija. Nobene razlike. Meja obstaja v omejeni miselnosti in v suhoparnem političnem zemljepisu birokratov, strategov, generalov, politikov, malih vplivnih a obenem bednih mož, ki jih je prevzela kultura smrti, uničevanja, nasilja!

Meje ne dojemam v smislu bodeče žice, ki ločuje in vliva strah, meja je zame kraj, ki združuje, dopolnjuje, bogati. Gre za simbolično popkopvino, ki nas hrani in nam pomaga rasti. Za prostor srečevanja med različnostmi, v katerem ne prestando nekaj nastaja in se spreminja. Tu na Kolovratu sem, zato da lahko z višine opazujem Nadiške in Soško dolino. Od njene stroge lepote se mi vedno znova zavrti v glavi. Čutim odmev in muzikalnost te samote in te tišine. Čutim, da pripadam harmoničnemu mikrokozmosu. Svoboden je. Mogoče je to zaradi mojega nomadskega izvora, ki si ne zna predstavljati meja in povsod išče neko razsežnost. Nisem iz teh dolin. Ne poznam slovenščine (Ana iz Robidišča upra-

vičeno pravi, da bi morali poznati jezike, ki se govorijo ob meji). Vsekakor pa sem za krivapete, ki živijo v Nadiških dolinah napisala knjigo, sedaj pa me moja radovednost sili v to – ali pa so *one same*, ki me vodijo k temu, da bi raziskala, ali se o krivapetah govori tudi v Soški dolini. Krivapete. Simbol meje med resničnostjo in domišljijo, med zavestnim in podzavestnim, resnico in legendo, znanim in nepoznanim, zgodovino in spominom, vidnim in nevidnim, normalnim in izjemnim. Mogoče tiči njihova privlačnost prav v tem. Predstavljajo neko *mejno cono*, ki je tudi stična točka med tu in drugod. Tudi njihova domovanja so neke vrste skrivnostna meja, prehod iz luči v temo.

Znajdem se tako z Riccardom Ruttarjem na cesti, ki naju, ujeta v zelenje, med jase, vrtove in vasice, vodi v Breginj, kjer naju čakata Vida in Dante Škvor. Ruttarjeva ustrežljivost me gane. Simultano mi prevaja Vidino pripovedovanje v slovenščini o krivapetah. Krivapete, ki ponovno v prostoru in času združujejo ljudi in jezike, kulturo in različne navade. Presenečena sem nad sprejemom in pa nad velikodušnostjo in pozornostjo, s katero sprejemata moje raziskovanje. Dante, ki dobro obvlada italijanščino, me pozneje pospremi v kraje, kjer živijo pravljične krivapete (a Vida mi svetuje, naj resnico iščem v krivapetah samih). Njegov korak je gotov, njegov pogled se z ljubeznijo dotika pokrajine, ki je zares neonesnažena – tu bi lahko živela pravo, pristno življenje – pozna imena vseh trav, rož, dreves. Pravo sožitje z naravo. Njegov nasmeh oživi predvsem, ko mi pripoveduje o prvem maju 2004, ko bo italijansko-slovenska meja zabrisana. Gotovo bo to praznik, uresničenje sanj, a v sebi čutim, da so ti ljudje s svojo inteligenco in odprtostjo že zdavnaj porušili meje.

Nekega jutra sem pred Vidino hišo v Breginju kadila cigareto in razmišljala o tem, kaj naj naredim, glede na to, da ni bilo nobenega na spregled. Iz bližnje hiše je prišla dekle in mi ponudila skodelico kave: »Cigareta je ob kavi okusnejša.« Zato da sva se razumeli, sva si izmislili neke vrste jezik, ki ni bil ne italijanščina ne slovenščina ne nemščina ne francoščina ne angleščina. Le da sva ustvarili nek odnos, pa četudi s kretnjami, pogledi, človeško prijaznostjo.

Ana iz Robidišča ne pozna krivapet, a kar naenkrat spoznam, da so krivapete postale le neke vrste izgovor, zato da se lahko približam drugačni, nepoznani kulturi, pa čeprav je tako blizu. Pokaže mi izvir in me povabi, naj pijem: »Dobra je, dol z Joanca priteka.« Voda, voda, ki se pretaka in ne pozna meja!

Vida ne pozna italijanščine. Žal ji je. Vseeno pa se razumeva. Njen nasmeh je

odprt kot dolina, v kateri živi. Njen stisk roke je močan in odkritosrčen. Lahko se zaneseš nanjo in se ji prepustiš.

Te ženske, tako daleč in vendar tako blizu nas, me spominjajo na Marijo z Brega in na Lojzo od Pačuha. Modre so, preudarne, ironične, pozorne, pazljive. A kljub temu pripravljene sprejeti ljudi, ki po naključju grejo mimo.

Vrnem se v Italijo. Na Štupici me ustavijo. »Imate mogoče kaj takega v prtljažniku, kar je treba prijaviti?« Nasmehnem se. »Nekaj jam, nekaj krivapet in nekaj slovenskih besed, ki sem se jih ravnokar naučila.«

Na svoji koži začutim vonj po svobodi, po prikitem razumevanju. Pokrajina od-seva prijateljstvo. Pregrada se dvigne. Prvega maja 2004 je ne bo več.

NE SAMUO PRAVCE

LUIA BATTISTIG

Lietos miesca maja san na naglin napisala adno zgodbico v našin dialektu an jo pošjala na konkors "Dar dolin". Pišen, kuo donas živi v gorah adna mlada družina. Zgodba se konča s telimi besiedami »...jest bon hodila te gledat«. Tele so besiede od krivapete, ki je objubila ženi, de jo bo hodila gledat an ji bo pomala rešit nje probleme, če ostane doma an na gre živet dou dolino.

Je bla parva nedieja miesca junja, kar san zalivala rože nad pajuolanan moje hiše, kjer se lahko vide staza, ki od Mašere peje na varh Matajura. Ku po navad san pogledala gor pruo klancu. Vičkrat mislin, de po tisti stazi bi mogla prit duon... še krivapeta, saj ima jamo glih tle zad za Mašero an bi paršla do te parve hiše, ki je glih moja.

Na vien, ka san mislila tisto jutro, kar san zalivala rože, vien pa, de san zagledala dol pred mano, pod balkonan, adno ženo, ki je gledala gor pruo moji hiši. Že zguoda san jo vidla guorit z adnin vasnjanan. Vprašala ga je, kajšna je pot, ki peje gu Paluoga, kjer je počau.

Vse, okuole nas, je bluo tiho.

»An ona se je zgubila!« san pomislila »Če se je uarnila takuo preca, nie ušafala to pravo pot... an sada sama hode okuole!«

Kar ona me je zagledala, me je jala po italijansko »Kuo je lepuo tle par vas!«

Tist moment san se zmislila, de glih an miesac pried san čula take besiede od adne druge žene, ki vsi mi jo lepuo poznamo an ki se kliče Alessandra Guerra. Sediela je ta na štengah pred mojo hišo an je varvala tu naruoč nje to malo hči. Parvi dan maja smo imieli tle par Mašere *Triajur* an ona je bla paršla z družino

gledat nieke parjatele, ki so tekmovali. Jest san šla jo pozdravjat an ona me je jala: »Kuo je lepuo tle par vas!«

»Sada pa že druga žena me prave glih tiste besiede! Tele pa na poznan!« san pomislila an ji odguorila: »Kuo more bit, de tle je lepuo, če nie vič judi, če hiše so zaparte an sviet je zapuščen?«

Alessandra Guerra me je jala, de muormo pomislit na tisto iniciativo, ki se kliče *Bed & Breakfast* an ki bi muorla parklicat puno turistu v naše kraje.

Ta druga žena pa me je odguorila drugač. Nje besiede so ble takuo moje an so stale globoko tu mojin sarcu, de jih na mai pozabin: »Kor samuo ljubezan.«

Jest ji niesan mogla odguorit kier ona me je pretekla an začela pravit, de nie paršla do pačala gu Paluoga, saj je zgrešila pot an šla po stazi, ki peje v Čeple-sišča. Jest san ji poviedala, de na 22. junija naši planinci bojo šli gledat tudi tist počau an ona, če želi, lahko pride za nami.

Jest san paršla do pred hišo an san se skordala z njo. Ona me je dala roko an me je poviedala nje ime. Kâr san cula tisto ime (Aldina) dobro, ki me nie paršluo slabo!!

San ji tiela reč na glas »Krivapeta!!« Sreča, de san se hitro zmisnila, de se ne smie mai reč »krivapeta« krivapeti, če ne ona zamiere an uteče. San ji samuo jala: »Jest te poznan! Jest vien, kaduo si! San te čula guorit po radie od tuojih bukvah an me je bluo zaries všeč, kar ti an Alessandra Kersevan sta poviedale. Sada san zaries vesela te poznat.«

Sediele smo na klopi pred mojo hišo, guorile an pile vodo. Kar je zvidla, de tle par Mašere imamo adno staro kovačijo, smo jo muorle iti gledat, čeglih se ji je mudilo iti damu. Gaspodar nam je odklenu an pokazu vse kar je bluo za videt. Moja »krivapeta« je bla takuo vesela, de je hitro vzela v roke nje fotoaparata an začela slikat.

An ona se je vprašala: »Zaki se na more nič narest za ohraniti tako bogatijo, de jo bojo poznali naši otroci an naši te mladi?«

Dost reči smo že zgubili? Tle par Mašere smo miel lepe ramove kotle tau mlekarinci an potle so jih prodal dou Laške za veplačat an majhan dug mlekarju!!!

Se troštan, de tle h nam pride puno krivapet... de bojo raziskovale po naših vaseh, po naših hišah, takuo de se ohrane, kar nam je dobrega ostalo.

Tist dan smo se pustile z objubo, de pride še tle h Mašere an de puojdemo kupe gledat gor za vas nje jamo.

Zvičەر, kar muoj mož se je uarnu damu an me je vprašu, če je biu paršu kajšan nas gledat jest prou rada san mu jala: »Ja. Krivapeta me je paršla gledat!«

»Ti si znoriela!« – me je jau.

Zaries san mogla znoriet, če pomislin na moje življenje v tistih miescih, ne zavoj krivapete pa zavoj tistega, ki se je moglo zgodit na varh Matajurja.

Naši poglavarji, ki so takuo pametni so poznali projekt za inštalat metereološki radar na Matajуре an so ga nam skrivali. Zahvalin tiste časopise an novinarje, ki so se puno interešali za rešit telo problematiko.

San vidla, kuo se je rodiu an je rastu naš Koordinament »Radar ne hvala«, ki je puno nardiu. On je tudi napravu an projekt za pomat našin juden, ki so ostali po gorskih vaseh an, ki ga bo – upamo – naša dežela podparla an financirala.

Potle ki san prebrala lepe bukva od »Krivapete«, san se pomislila, de Matajur more lahko bit tudi simbol naše zemje. Ankrat njega varh je imeu še adno drugo žensko ime. Klicu se je »Baba«.

Tisto ime »Baba« ga čujen, že od kar san bla mikana, saj Marsinci so hodili poliete na planino gor na Matajur an tan »gor za Babo« so mieli an kazon Žuani-ni. Takuo se kliče družina od moje mame, ki je z Dolenjega Marsina.

Zahvalin našo »krivapeto« za ljubezan, ki jo ima do naše doline an ki jo je dokazala tud v nje bukvah, ki so zbudile tu mene lepe spomine an misli na moje življenje tle po naših gorah.

SVETA MARJETA POD STOLOM

SILVESTER GABERŠČEK

Tik ob gozdni meji nekdanjih senožeti na Stolu nad Breginjem se med drevesi ob veliki skali beli majhna cerkvice sv. Marjete. Zgodovinski viri jo omenjajo že leta 1503. in je zelo močno zasidrana v ljudskem izročilu. Navidez skromna arhitektura pravokotne oblike z dvokapno podaljšano streho nad vhodom je na jugozahodnem robu oprta na kamnito kolono in ima z obešenim zvonom pod tramovjem vlogo nenavadne zvonice brez zvonika. Furlanski potres 1976 je cerkvico domala porušil, ostala je le ena stena in že omenjena kolona. Domačini so z neverjetno prizadevnostjo s konji in na ramenih znosili v strmo pobočje ves potreben gradbeni material, vodo pa so sproti nosili iz precej oddaljenega studenca na Počival. Ob deseti obletnici hudega potresa je bila svečana blagoslovitev ponovno pozidane cerkvice. Pri obnovitvenih delih se je na južni steni v oltarnem delu pokazal ostanek srednjeveške freske. Nihče ne ve, koliko časa se je obraz najdenega svetnika skrival pod ometom in kakšna je bila celotna poslikava in oprema prvotne cerkvice. Tudi se ne ve, kdaj se je zgodilo, da so stari Breginjci pod skalo sredi Stola (m.v. 973 m) našli Marjetin kip in ga prinesli v dolino, da bi ji za Bregom nad vasjo pozidali cerkev. Vsakokrat se je kip znova vrnil pod skalo v Stolu, tako so domačini razumeli, da si Marjeta želi cerkev tam gor.

Pesnik Joža Lovrenčič (1890 – 1952), doma iz Kreda, je legendo o sv. Marjeti zapisal v pesniški obliki. Zanimiva vsebina je v zadnjih letih postala uradna zgodba, ki jo pozna domala vsak šolar v Breginjskem kotu, in tako se ustno izročilo prenaša iz roda v rod.

Pesem o Sveti Marjeti

Sveta Marjeta, devica, cerkev pod Stolom ima.

Sveta Marjeta, devica pozdravljena!

Prišla je Sveta Marjeta v davnih dneh, kdove od kod,

Ko je pred zmajem bežala v naš Breginjski kot.

V Kredu se je ustavila, lep se ji je zdel kraj.

»Tu bo cerkev zidala, sem naj pride zmaj.«

Ni se oddahnila, po Nadiži je zmaj prihrumel:

»Marjeta, Marjeta, zdaj, zdaj te bom imel!«

Sveta Marjeta prestrašena, kar so jo nesle noge,

V klanec bežala je in breg, zmaj po Nadiži zapel je hreščeče.

Prišla je v strmo Borjano: »Tu bom varna zdaj!«

A iz Nadiže se vzpne in hlasta po njej divji, ogabni zmaj.

Iz nozdrv mu šviga plamen in zeleno mu žare oči.

Beži, beži Marjeta, sicer izpije ti srčno kri.

V reber po stezi naprej Marjeta tekla je,

Zmajska pošast pa za njo po Nadiži se vlekla je,

Vlekla se je in sopihala žveplo strupeno in dim.

Sveta Marjeta je vzdihnila: »O moj bog, kam naj bežim?«

Že skoraj je omagala, ko nad Breginj je prišla,

In na griču pod Stolom se je oddahnila.

Ko se po dolini ozrla je, ves jo minil je strah.

Sveta Helena pod Stolom križ je držala v rokah.

Prvič se zmaj je zagnal, da bi iz Nadiže se vzpel.

Križ dvignila Sveta Helena je in zmaj je oslepel.

Drugič se zmaj je zagnal, Sveta Helena tretjič je v zrak.

Dvignila križ pred njim in postal je kot jagne krotak.

Še mu je rekla Sveta Helena: »Zdaj le pojdi po Sveto Marjeto,

Ki na griču pod Stolom bo zidala cerkvico.«

Vzdignil se zmaj je in šel k Sveti Marjeti,

Legel je k njenim nogam in varoval jo do konca dni.

Ko Sveta Marjeta umrla je, angeli so v nebeški sijaj

Nesli jo, a ob Nadiži spet zagospodaril je zmaj.

*Slep je bil, a v slepoti hujše je hlatal in divjal,
Grozo in strah budil je sredi naših lepih tal.
Od blizu in daleč pod Stol romali so naši ljudje,
V cerkev Svete Marjete in prosili jo, naj jih otme.
Sveti Marjeti, devici, smilil se je naš rod
In pred zmajem otela je Breginjski kot.
Sveta Marjeta, devica, kot nekdanj naš rod te časti,
Sveta Marjeta, devica, izprosi mu lepših dni!*

J.L.

Legenda o sv. Marjeti na Stolu se prepleta z legendo sv. Helene na Lupu v Podbeli, kot se verjetno od pradavnine prepleta v marsičem še ne odkriti zgodovinski osnovi obeh cerkvic v Breginjskem kotu. Imeni obeh zavetnic se ponavadi pojavljata na prostoru starejših prazgodovinskih naselbin in poti. Obe lokaciji sta arheološki območji in mimo so od davnine vodile pomembne poti med Furlanijo in Koroško.

Sv. Marjeta je vedno upodobljena s premaganim zmajem pod nogami, kar naj bi pomenilo zmago krščanstva nad staroveškim poganstvom. Podobno bi lahko ugotovili za ostalih 58 cerkva posvečenih sv. Marjeti na slovenskih tleh, kjer so bila praviloma selišča ob robu nevarnih močvirji (Kobariško blato).

Tudi sv. Helena, ki jo upodabljajo s križem v rokah (bila je mati cesarja Costantina, ki je z Milanskim ediktom 313. dal krščanstvu svobodo, je v Jeruzalemu naročila izkopati Kristusov križ in na tistem kraju dala pozidati cerkev Božjega groba), pomeni uveljavitev krščanstva v takratnem poganskem cesarstvu.

Obe svetnici – zavetnici sta iz poznoantičnega časa in izhajata iz Male Azije.

Sv. Marjeta je leta 305 umrla v Antjohiji in je zavetnica kmetov, devic, dojlji, deklet, porodov, proti nerodovitnosti, boleznim obraza in ran, je priprošnjica v stiskah.

Breginjci jo od nekdanj častijo na nedeljo, ki je najbližja njenemu godu 20. julija. Takrat se zberejo domačini in rojaki od blizu in daleč, da bi poromali k njej. Naravnost presenetljivo je slišati tolike pesmi, ki se tisti dan pojejo sv. Marjeti v čast. Iz Plašišča se v procesiji vije kolona do cerkvice, po opravljeni maši pa ravno tako nazaj, kjer se po končanih obredih praznovanje nadaljuje v prijetnem druženju ob glasbi in petju, nekoč pa tudi ob plesu.

Do nedavna so se k Marjeti v Stolu zatekali ob raznih nevarnostih zlasti suši, tako da so romali k njej celo iz sosednjega Prosnida na italjanski strani. Prišlo se je, da so nekoč v hudi pripeki poromali k njeni cerkvi, nazaj pa so se vrnili vsi premočeni.

Zmaj simbolizira mnoge naravne ujme in stiske vseh vrst od davnine pa do danes, zato je prav, da Breginjci skrbijo za njeno cerkvico »u Stolu« in za »ketno« na kateri Sveta Marjeta drži v oblasti pošast.

1. Obnovljeni kip sv. Marjete.
2. Fragment srednjeveške freske iz p.c. sv. Marjete.

STARE PRAVCE

BRUNA BALLOCH

Stare babe

Stare Babe so ble an so š'nje po patokah za te judí, k' jeh znajo vidati z očam otruošk'h. So zlo stare. Majo ounasto črno oblačilo. Ž'vijo tu jamah, k' so tla an tjela dou po naš'h patokah. So buoz, an ubi ko hodit, preskakajo t' od ne pejč tje na to druu za iti tje na te kri patoka ol tu njuh čonderje. Jedo te duje dišau-ne jabuka, koranine, kak kampier an zad ojordce, malance, pomce... kr so žejne ne redo deleč ledat uode...

Stare Babe so zlo krjouzne: čo rado use vidat, ma neičo jeh ni judjo vidjo na njuh diele, tako se nim'r skriuajo. Majo dno veliko skriunost za branit. Jeh vid's tje za dne pejč, an naprt jeh ne vid's vič etu.

Kr so one kuazale naše patoke, tu sonožetah an tu hostah je blo šnje pouno ouce, k' so pasle. Vičkrat se je odilo, k' dan pastier ol te dru s' je obriedu kako ouco obrito na "zero".

Alore se je skriu še on za obriest uon teja, k' je kradu ouno, ma ni bieu kapan a obriest: ben, to dielo a so nim'r podielale Stare Babe!

Rauno pot'n, k' so ostrile ouce, so preterjale ouno, k' so ukradle (so miele dne doue nohte!). So ložle ouno or na šp'čot an tu dan lamp je bla opredena an navita t' na uretena. One an majdan dru človek ni znu tebot prest: tala je bla njuh ta velika skriunost!

Za ni bo ouna ubi močna, so ložle dvie nit kop, jeh so zatačile to uoku tej an nardile štriene. So oprale štriene ponoči an jeh so ložle suš't t' na dne debele pejč, k' so zuajane dou po patokah.

Dru dan, zuoda, jeh so pobrale, prej k' je sonce ustalo, za jeh ne bo majdan vidu. To ouno so nucale za plest njih kotle te črne, hlače, rokavice... So pletle črnjele brešače an škifce za Škretiče... za Torke ouna je bla siuasta an zelena za Juano. So znale še t'ngit ouno s koraninami.

Dan mož, k' je ustau prej ko sonce, te dan je vidu štriene t' na dne pejči an je šu za jeh pobrat. Je veletielu uon, tej bala uon s sklopa, dna Stara Baba an mo je jala: »Ne uzomi usieh, k' dna sama će bit rat za celo tuo ž'vlenje! Ma je ni-maš pretrati, če ne kr dielo je f'nido!«

Mož je bouu, je uzeu dno štrienu samo an je šu.

Ta štrienu je bla zaries naposebna: ubi je odviuu ouno, vič je je bilo...

Nja žena je spletla usa, za use nje otroke, zanje, za pastejo... an ta ouna jen ni maj prmankala. Dan dan, mož je utru to ouno trudan d'zviyat, tako oune ni mu vič, za nč se je pof'nila. Zat mo se je hudo zdielo je ne miet an je poslu nja hči tje m'z patoke ledat, kako se prede: oune so miel, ma niso znal prest. Ta hči se ni smiela uornit nazaj prez znat ta diela. Je douo ž'viela dou an or po patokah, ma ni maj vidala dne Stare Babe, ni prede. Prviet ta je jokala pr dne uode. Usmiljena, ta narbuje stara, od kar jeh je blo, dna Stara Baba je uon veletielu an je ložla tu krilo te hčere dan šp'čot, dno ureteno an je je jala:

»Na, so tuojo!«

»Kuo je tuola?« je uprašala ta hči.

»Prid z manu an boš vidala.«

Se so prkrile t' za dno veliko pejč. Stara Baba je vetenila uon s sakete dno fujo oune, jo je obiesla or na šp'čot an je počnela natejat an zavijaj uoku uretena... natejat an zavijaj. Je nucala same dua pauca za jo zatočit, an hči se je preci nauč'la še brkoliet ureteno, zatakaj an štriene dielat.

Dru dan se je uornila vesela damou. Je naučila prest use hčere an žene od naše uas.

Od tebot san, Stare Babe se so zub'le, ma dna nam š'nje ostane: ta k' sedi zuor nad P'šolan, t' na dne pejči, k' je nareta tej dan trono.

Ta prede... prede... Ma šp'čot pouan an ureteno plenga an brkoli fin dou pod Krasjo...

Kr seje luna, jo se liepo vid', zatuo k' enje Stare Babe se ne skriuajajo vič majd-nemo.

Dan mož, k' je mu dno veliko famejo, je muoro iti s "trebuh an kruhan", ma se ni uornu vič damou, čelih je mu ženo an otroke.

Ta boa stvar jen je muorla dielat za mat an za oči.

Je šlo naprej pouno liet an mož se ni oznanu ne malo ne dost.

Dno nuojc ta žena je čula naca, k' potouka na urata od nje hiše. Re uon ledat an vidi dna moža, k' je se zdu dan petjar. Te jo je uprašu:

»Mate kieki za mi dat za jesti?«

»M' se hudo zdi, nimam! Man pouno otruo za redit an son sama.«

»Dejte mi paj no mor prestora za spat,« je doloužu te mož, »sej mate dno veliko hišo!«

»Niman prestora ko za nas!« je jala žena.

»Nahajte m', ni se stisnen pod te ščelina za nuojc!« jo je uprašu spe.

»Ben, etu zdol, če č'te, ja, se morte obranit!«

Je zaprla urata an je šla spat še ona. Ponoč te človek je počnu čentat:

»Oj Lesić..., oj Lesić ja son.

Oj Lesić..., oj Lesić ja son,

son pravi tuoj mož.

Ti nimaš prestora zame

an ja son pravi tuoj mož...«

Žena ni zaprla oči, pot'n k' je čula te besiede, zatuo k' Lesjo se je klicu še nje mož.

Kuo za dan spomin je tela, se jo uprašuala sama s sabo. Dru dan je ustala, k' je bla š'nje toma: je ofuotrala žvino, je naprav'la obed otrokan an zad je šla uon ledat ta moža, k' to nuojc prej jo je uprašu za jesti an za spat.

Pod ščelinah ni vidala majna človeka!

Pot'n je zdoviedala, k' nje mož je bieu žej mrtu, kr ona je miela to p'rkazo. Je so jali, k' če nje mož je tu miet paš tje na t'n sveto, je muoru se uornit prej nazaj na njaa prah za pokuoru.

Mama lesica za dejklo

Lesica je porodila an je miela te mlade tu dne jame or Zakrižan. Je bla no mor žalostna, zattoo jeh ni mola dojiti, kr ni miela mlieka. Ni blo drač, ko iti tu dan kakošar lovt kacaa petelinca: je šla tu te prv', k' je obriedla. Kokoš so počnele krakat an rrfoliet ta z na konca tje u te dru...

Ospodinja je čula an je jala:

»Tale je lesica!«

Je uzela rabje an je šla ledat. Kr jo je vidala, je počnela klatit dou oku nje. Ta je dou klek'nla, zadrla or roke an prosila:

»Najme, najme... zauoj Boa: man puno otruoak an so lačn'!«

Ospodinja ni čakala tlata an je pustla rabje dou na tla.

»Poslušī,« je jala, »ni bo te prv an te zadnjo bot, k' si pršla tle krast! Ja t' čon dat dielo an tako č's miet za jest zate an za tue otroke.«

Dru dan Lesica je pršla na nje prah, žej prej k' je jutrnca zuoniela. Baba je je dala dou rmau an dan faclet za ložt' or na lauo. Lesica s' je zvezala rmau uoku nje an faclet dou pod brado. Je uzela dan leveč an je ulačila uodo uon z šterna za napojit žvino. Je znietila onj, pometla hišo an orat, vekidala nuoj an je nesla u mal'n...

Za južno je so dal še nje za jest tej dielucan.

Zv'čer je so dal dan rmau skorij od pulente an od siera an š'nje še dan lončīc mlieka za te mlade. Rado je šla damou.

Kr jo so vidal t' mali, so štrofnil tu njo an jo so uso oblizal, skakal an lajal tej p'siē...

Je pustla dou rmau an je vetresla dou na tla use te dobruote, k' je miela nuotri: t'n ubi debl'n je dala mlieko. So sniedl', se so pomatajal no mor se z mamo, a zat so šli spat tu njuh jamo: usi se so zatočil uoku nje an so zaspal.

Lesica je hodila na dielo usak dan th te žene, dok' so zrastli nje otroci.

Fruške krast

Ta fruška tje u Uornjice, to lieto jeh je miela or tkej teh, tkej teh, k' je blo vič frušk ko peri. So ble te male, uodnene an dobre tej med. Kr otroci jeh so oduhal, so ble nje! Jen so šle sline uon z ust usak bot, k' so šli etu tje. Ospodar, k' je viedu, kan an kako so tiele f'nit nja fruške, je upeu tu čedeno dnaa psa pod fruško.

Te pas je dielu strah a čut an vidat... Dan t'h otruo je hodu trikrat po dne etu tje an te pas a je tu objušit, kej k' a je laju! Ma mo je metu od delčam dan koščič krodje od špeha, no mor polente, dno skorjo siera, dno koščico od prasca an te pas je tu usteći, kej k' a je laju.

Fruške se se obračale: enje so še dišale... an so ble pou ruse an pou črnjele. Kr pas se je nauadu vidat taa otroka uoku njaa, mo je šu usak dan ubi blizo. A je klicu po imane, a je božu an mo je pravu, d' nima lajati, d' ma biet bruan...

Dan dan a je odpeu an te je zajeu dan "trantun" an je šu, k' je žgau dou po lazn'ce au tu dan lamp a ni blo vidat vič.

Otroci so čakal tuo, ma se niso zrahatal: niso smiel se odlasit! Skrit'h etu uoku jeh je blo na cela gubja. Trijo, štiero so ble žej ou fruške an so počnel jeh tr'at an dou metat... tr'at an dou metat. Tezjo, k' so ble zdol, jeh so or pobieral an klad'l tu niedra. Dan je uejtu ospodarja... se ni dou sprenju. Kr so miel poune niedra, jo so "potoval" tu dno njiu sierka, jeh so šli jest an se smejat: pou jeh so pustli etu še za dru dan.

Pas je šu damou, ospodar je šu ledat, kako se je odpeu, an je vidu fruško naoo. Morta viedat, kuo je pršlo uon z nja ust... ma ospodar ni maj zdoviedu, ke mo je slieku nja fruško tako liepo.

DVE REZIJANSKI ŽIVALSKI PRAVLJICI

JANEZ DOLENC, ANA ZUZZI

Doslej smo v Trinkovem koledarju brali že več rezijanskih pravljic, ki jih je zapisala Kosmičeva Ana iz Žabč pri Tolminu po pripovedi svoje babice Marije Clemente, ki je bila doma iz Osojan v Reziji.

Pripovedi so iz davnega leta 1904/05, ko je bila Ana v drugem razredu osnovne šole v Tolminu. Zapomnila si jih je, a zapisala šele v 88. letu starosti leta 1985. Zapisi so v glavnem v knjižnem jeziku, ker rezijansčine ni dobro znala. Po zbirki rezijanskih živalskih pravljic Milka Matičetovega Zverinice iz Rezije pa vemo, da je ravno Rezija ohranila največ živalskih pravljic Slovincem.

Tudi Ana jih je napisala sedem, dve od njih sem izbral za objavo.

Lisica in volk gresta na planino po skuto

Lisica in volk sta se spet pobotala ter sklenila, da bosta šla skupaj na planino. Gor po lepih travnikih in senožetih bosta nabirala zdravilna zelišča, ki pomagajo živalim in ljudem, posebno, če jih napade madron. Nazadnje bosta šla k pastirjem po skuto.

Madron je hud krč v črevesju. Proti njemu so nekoč devali zelo tople mokre obklade na trebuh. Skuhali so kamarač (janež), čimna (kumina) in enmalo pelina zraven. To so pili zelo vroče, ponavadi je ta arcnija (zdravilo) pomagala.

Lepo jutro je lisico in volka zvbilo iz brloga. Vesela jo mahneta na planino, ne spominjam se več, ali na Hlivac, ali tan za Slatino ali na Kališče. Na hrbtu nosita vsak svoj bagančič, okroglo leseno posodo za skuto.

Pot v planino je težavna in dolga. Na poti si lisica ogleduje le borjače pri sa-

motnih hišah, rada bi ugrabila kakšno kuro. To se ji ne posreči, trdno je vse zaprto. Zdravilna zelišča so pozabljena. Tudi volku ne pride na misel, da bi jih nabiral, ampak se mu cedijo sline ob ovcah in jagnjetih, ki jih je vedno več ob poti. Toda ne sme se pregrešiti in se zameriti pastirju, sicer ne bo skute.

Ko prideta na vrh planine, gresta v stan. Tam ju pastirji prijazno sprejmejo in celo črnč (pravo kavo) jima ponudijo. Lisica pa ponuja pastirjem tobak. Počasi dasta pastirjem vedet, da bi kupila nekaj skute. Sirar jima proda toliko skute, da napolnita vsak svoj bagančič. Lisica obljubi, da bo še pred zimo vsakemu pastirju spletla volnene žakone (nogavice). Poslovita se in odideta zadovoljna s planine proti domu.

Sčasoma volk postane žejen, rad bi požirek hladne vode iz potoka. Bagančič položi na grm, ki ne zdrži bremena, žlepnje dol in se zakotali. Volk skoči za njim, a ga ne ujame; bagančič se skotali čez rob, pade v dolino ravno v bajer. Otroci, ki so se tam igrali, so naenkrat opazili, da se je voda spremenila v skutnico (skutno juho). Tekli so domov povedat, da se je zgodil čudež.

Volku je silno žal skute, zato mu lisica podari svojo. Moral pa ji je obljubiti, da ji bo preskrbel drva za zimo. Šele sedaj se lisica spomni, da sta pozabila nabrati zdravilna zelišča. Volku obljubi, da bosta šla nabrat zeli, ko bo mlada luna, ker imajo takrat posebno zdravilno moč.

Če je obljubo tudi izpolnila, mi babica ni vedela povedati.

Medved Medo in njegovi varovanci

Medved Medo je služil pri nekem mlinarju dolga leta in bil zadovoljen. Ko pa je postal že malo bolj počasen pri delu, mu mlad gospodar pravi: »Veš, Medo, ti si postal nekam flevtast (neroden). Dela je veliko, moram si najeti mlajšega pomočnika.«

Naš Medo žalosten vzame oprtnik, vanj varže nekaj srajc, lajbič, brješe in žakone; čevljev je imel samo en par. Odpravi se iz doline, hudo mu je pri srcu. Hođi in sprašuje ljudi ob poti, kje bi mogel dobiti delo. Pot je dolga in Medo sede kraj poti, iz malhe vzame nekaj kruha in skute. Prične jesti, a po stezi jo pri-maha en sestradan pes. Medotu se revše zasmili in ponudi mu del svoje mali-

ce. Kužek sprejme in poje ponudeno z užitkom. Medo ga povabi s seboj in kuža rad gre z njim. Prideta do vasi in najdeta starega zajca, ki se je tresel od slabosti. Medo da tudi njemu jesti. Vsi trije gredo naprej iskat službe. Pri zadnji hiši srečajo malo muco, ki glasno mijavka in prosi Medota, da bi tudi njo vzel s seboj. Medo privoli in vsi se napotijo v dolino.

V globeli najde Medo velik mlin. Ustavijo se pred njim, iz hiše pride gospodinja Lisica. Prišleki jo pozdravijo in Medo jo vpraša, če bi ga vzela za mlinarja. Lisica pravi, da so lahko vsi pri njej v službi. Kmalu se zmenijo, da bo Medo delal v mlinu; kužek bo skrbel, da bo v hiši vse pospravljeno; muca bo plela vrtec in njivo, ker muce dobro vidijo; zajček bo nabiral mehko travico in bršč za razvajeno kozico Mekico v hlevčku.

Gospodinja Lisica jim skuha polento in mleko, da se hlapčiči opomorejo od dolge poti. Nato gredo delat. Medo prenaša vreče, kužek že ometa pajčevino, mucek pridno pleve na vrtiču, zajček nabira sočni bršč. Gospodinja lisica je zadovoljna. Zvečer, predno grejo spat v gorenjo sobo, pa jim reče: »Nekaj vam moram povedati. Kdor od vas bi se ponoči polulal na ležišču, bo moral naslednji dan iti prosjačit gor v vas krompir, zabelo, sladkor, suho meso ali celo kaj žganja in kavice.«

Medo se je čudil tej zahtevi, a mu ne preostane drugega, kot da privoli. Ko gredo po stopnicah k počitku, jim naroča, da naj pazijo nase. Upa, da se nobeden ne bo polulal. Poležejo in kmalu zaspijo. Rano zjutraj zaslišijo glas: »Vstati je čas! Vstati je čas!«

Naglo planejo z ležišča, vsak se potipa, če je suh. Ubogi zajček je imel smolo, da se je zmočil. Medo ga tolaži, prinese mu nove hlačice in mu reče, naj polulane naglo opere. A Lisica je opazila mokro plahto in to povedala Medotu. Ta zaskrbljen pošlje preplašenega zajčka po krompir in drugo v vas.

Zajček gre s koškom na rami, a ljudje so že poznali navade Lisice. Gospodinjam se je smilil revček, dale so mu vse, kar je prosil. V mlin je prinesel vsega, da je bila Lisica zadovoljna. Skuhala jim je dobro kosilo. Nekaj časa je bil mir, nihče se ni pomočil.

Po več tednih je pomočil ležišče kužek in je moral potem s košem na hrbtu prosjačit po hišah. Medo je sklenil, da bo ugotovil zakaj se to dogaja. Nek večer zasliši, da nekdo prihaja gor po stopnicah. Pokrije se tako, da lahko opazuje. Vidi Lisico, ki iz skledice vlije tekočino pod zajčka. Zajček se prebudi in vzklikne:

»O, spet sem se polulal!«

Medo se razsrdi zaradi Lisičine grdobije, vstane, jo zgrabi za košati rep, jo o-zmerja in ji napove, da jutri odidejo vsi iz mlina. Lisica se prestraši in ponoči skrivaj odide z Mekico proč iz tega kraja.

Ko zjutraj Medo in njegovi varovanci vstanejo, gospodinje Lisice ni več v hiši. Šli sta z Mekico na Koroško, kot so jim povedali vaščani.

Medo in njegovi varovanci so še dolgo mleli v mlinu, delali in živeli v slogi in učkali visoko starost.

BUK ANU SĂN PIËRÎN

ANTONIO LONGHINO-LIVIN

Buk anu San Piërîn ni so hudili anu ni so si pravili dardu ko ni so dušli tu-w din dum. Isdê Piërîn mël uojo se ustavit šauokir to parajalu škur ma Buk an mu rëkal da ni çjejo se ustavit bõ pösdê šauokîr sunze an bil šćjalê visok anu jê bil šćjalê den. Ni so pucili nu malu anu ni so spet šli nu ko ni so dušli tri quarte poti, ni so se nalêšli prjittit tu ki so bili kariê jarbulou anu kariê peçjê tana poti. Ko ni so dušli tu-w no mëstu škur, od täsã no ga jarbula, jê vilišal din larin ki an šapuil: “Deitami usê bece uõ ja uas bujwan”. Buk mu rëkal: “Ti dajen usê bece, ciakei ki çjon je uset anu ti Pierin dîrżjmi palizo”. An se pargnul nu malu sa uset bece, Buk an rëkal pociasu Piërînu da an taknuî nõgo larinu šis palizo. Piërîn an ga taknul anu larin an se nališal priğjan din muš kariê mõçjan. Larin taku priğjan to bil gjo din muš, ma an kapil usê to ki ni so pravili ma uon ni mogal pravit. Rëkal Buk – “tazì unã mušã ki ti çj pucit”. Piërîn an ni tël, an mël uojo da pucji Buk ma an ni mogal gã kunvincinat.

Alore Piërîn an šil una mušã dardu ko ni so vilêšli gõsd tu ki sa mogal videt dum ki ni so mëlî duitit. Po poti Buk an gjal Piërînu da ni majo ga naucit delat, da ni majo mu nalest no dëlu. Tu-w ti hisi tu ki ni so barali ša itit spat, ni so šdelali nistit muša tu-w štalo, uešan šis kêtino uokul šije anu pit uodo tãu seli anu onê dua ni so jëdli tu-w kuhinji šis guspudinjo. Te den dopo, pret k jet pot ša prit na našët, ni so šli barat tau kantir çjê ni so mëlî trëbê no gã muša. Uni ni so ni bili mei nauwajani delat šis živini ni so ni vedali da koi ni majo mu šdelat delat, te moment ki so si pravili, te ki kuažuãl an rëkal da ni çjejo ga diržat ša pulit pisak tana mestu uod mužou ki so ji pulili tana ramã tau ureçja. An pravil šis guspudinjon anu an rëkal da gjo naprët. Buk an rëkal da an mu ga naiã ša nikar mã dõpo no lëtu, çjê muš an delal lõpu, da an ga šaplati tadej.

Ni so spet jeli pot ša pri nanašēt. Prišlò no lētu anu din den ko ni so se prižantali. Ko je vidël gospudin, an pošnel je prusit da ni mu nejejtë muša ki da ni çjeio ga kupit rãdî šauokir, usè lētu, an delal karie. Ma Buk an rëkal da to ni mõre bit anu da an ga šaplati ša tõ ki muš jë delal. Ni so useli bece anu ti triji ni so spet dušli tu-w ki to lētu pret te larin an mël uojo ij krast bece. Alore Buk je rëkal Piërînu da an taknuî muša šis palizo tau no nõgo nu muš pašil spet šlovëk ki an mogal spet pravit.

An kleknul taprid nji anu an rëkal da an delal karie, spãl tu-w štali, an jedal senu anu pil uodo tu-w seli. Alore Buk ki an bil si šdelal dât uod Piërîna usè bece, an jë je dal larinu anu an mu rëkal da to so beciavi ki an jel šis putio anu da mei veç an nima delat larin.

Tu-w Osajane, pet marcia 1989. Mi jo pravil te nun Štîfan Di Lenardo Mëu ki pašil tana svit tu-w lëtë 1910.

LJUBEZEN NA PRVI POGLED

SILAN RITA

Ko sem leno listala po nekem dnevniku, sem opazila kratek članek, ki je obveščal o začetku tečaja slovenskega jezika in kulture v Vidnu; ne vem zakaj me je prevzela nenadna euforija in nestrpno sem čakala na trenutek, ko bom lahko zavrtela telefonsko številko in izvedela kaj več o tem.

To je bil moj prvi stik z jezikom, ki ga govorijo čez mejo in to je bila ljubezen na prvi pogled. Resnici na ljubo sem prvi stik doživela že kako leto prej, ko sem s starejšim prijateljem preživela nekaj počitniških dni na Dolenjskem; v času druge svetovne vojne je bil vojak na slovenskem ozemlju, z njim sem odkrivala kraje, ljudi in dogodke, povezane s tistim žalostnim obdobjem, in prav on me je naučil nekaj prvih enostavnejših slovenskih besed.

Z velikim navdušenjem, ki je presenečalo še mene, sem začela obiskovati tečaje na zavodu »Malignani« v Vidnu, zelo sem si želela razumeti in se čim več naučiti, tako da sem kljub svojim številnim obveznostim dobila tudi doma nekaj časa za učenje.

Z zanimanjem sem obiskovala tečaje in če je bilo le mogoče, sem se udeleževala tudi številnih drugih dejavnosti v povezavi s tečajem, ki so me s kulturnega zornega kota zelo obogatile.

Zasluge za moje zanimanje, pa ne samo moje, do slovenske zgodovine, kulture in jezika je prav gotovo treba pripisati nepozabnemu profesorju Vertovcu, ki nas ni le učil, temveč je znal v nas sprožiti edinstveno zanimanje in strast. Vsaka učna ura je bila neponovljiva, to ni bilo le podajanje znanja, razlagal je s srcem.

Z njim sem imela možnost sodelovati ob deseti obletnici tečajev, ko smo se odločili, da bomo postavili filatelistično razstavo o slovenskih znamkah. S tem v zvezi naj povem, da se že kar nekaj let zanimam za zgodovino pošte in sem tu-

di zbiralka znamk, z osamosvojitvijo Slovenije pa sem še poglobila svoje raziskovanje na tem področju.

Rastavo smo postavili v atriju zavoda »Malignani« in doživela je lep uspeh. Na otvoritvi so bili prisotni različni predstavniki oblasti, med katerimi generalni konzul republike Slovenije v Trstu, direktorica videnske pošte, ravnatelj zavoda in še nekateri predstavniki filatelističnega društva iz Nove Gorice, katerega član sem.

Zato da bi bilo vse natančno urejeno in bi bile razstavljene listine čim zanimivejše, sem delala cele noči.

Zelo mi je pomagal Profesor, večkrat sem ga namreč vprašala za pojasnila glede zgodovinskih dogodkov. Ko smo sodelovali s tem v zvezi pri radijskem intervjuju na neki krajevni radijski postaji, sem bila tako vznemirjena, da sem kar jecljala.

Glede na veliko zanimanje za razstavljeni material smo odločili, da mojo zbirko pokažemo tudi na drugih mestih, poleg tega sem razstavo sproti dopolnjevala z novimi dokumenti in raziskavami, ki so prav gotovo bili zanimivi tako s filatelističnega zornega kota, kot tudi glede zgodovine pošte.

Na eni izmed teh razstav sem tudi spoznala nekatere znane predstavnike slovenske filatelije, s katerimi še danes sodelujem.

Nepozabno izkušnjo sem doživela tudi na poletnih tečajih slovenskega jezika v Portorožu. Resnici na ljubo sem se na začetku nekoliko obotavljala, mislila sem, da so to predvsem tečaji za študente ali pa vsekakor namenjeni ljudem, ki slovenščino že dobro obvladajo. Zame je bilo to res prijetno presenečenje. Sodelovati na takem tečaju ne pomeni le, da se jezik naučiš govoriti in v njem pisati, spoznaš namreč navade, običaje, poezijo, literaturo, ljudske plese, glasbo, gledališče... Vsak večer je posvečen drugačni dejavnosti, kar te navda z veseljem, poleg tega pa je to tudi edinstven način, preko katerega se naučiš živeti v tesnem stiku z ljudmi, ki prihajajo z najrazličnejših koncev sveta...

Spominjam se, da sem sobo v Dijaškem domu delila z neko Japonko, Mari ji je bilo ime, ki je res bila zelo prijazna in sem se z njo odlično razumela.

Dopoldnevi so bili povečini posvečeni učenju, bil je to neke vrste »full immersion« v jezik, potem pa so nas čakali popoldnevi na plaži s knjigo v roki, kajti treba je bilo rešiti domače naloge. Na izletih ob koncu tedna pa smo odkrivali in spoznavali različne slovenske kraje.

V mislih imam nekaj načrtov, za katere upam, da mi jih bo kratkoročno ali pa dolgoročno uspelo uresničiti. Še naprej bom redno obiskovala tečaje, seveda če mi bodo moje obveznosti to dovoljevale, rada bi namreč položila izpit aktivnega znanja slovenskega jezika, zelo bi bila vesela, če bi izpit položila v Ljubljani. Moja največja želja pa je sestaviti knjigo o zgodovini pošte na novem, a iz zgodovinskega zornega kota starodavnem slovenskem ozemlju.

MAJHNA PESEM Opazujem snežinke, ki gosto padajo

Pri drsališču In mislim nate

V ozadju poslušam ljubko glasbo

In mislim nate

Medtem ko se sama drsam

Mislím nate

Tako daleč proč od mene...

Ob enajstih zvečer

Luč je že ugasnjena

Pri drsališču

In jaz se vrnem sama domov

1. Portorož, 2000: profesorji in udeleženci poletne šole slovenskega jezika.
2. Viden, 2001: skupina obiskovalcev tečaja slovenščine na Zavodu Malignani.

HOC ERAT IN VOTIS

LILIANA SPINOZZI MONAI

V spomin na Marina Vertovca

Ko smo na stari tržaški univerzi leta 1958 študentje Leposlovne fakultete večkrat poklepetali z Marinom na koncu ogromnega razreda, natrpanega predvsem z dekleti, ki so takoj zbežale k svojim klopem, čim so zaslišale mogočne korake profesorja Mocchina, ki je začel recitirati metrično simfonijo čudovitih Horacijevih verzov, takoj ko je sedel za kateder, si ne Marino ne jaz nisva mogla predstavljati, da se bova po tolikih letih spet srečala v malem Čedadu, oba angažirana, pa čeprav na različni način in v različni meri, za promocijo proučevanja slovanske oziroma slovenske stvarnosti.

O Marinovi ljubezni do jezika slovenskih staršev, o njegovem prizadevnem raziskovanju in poučevanju tega jezika, ki ni bil neposredno povezan z njegovo poklicno izobrazbo, se je prisrčno in z žalostjo veliko govorilo ob njegovi smrti. Marino je bil živ primer iskrenosti in vztrajnosti, najbolj mu je bilo pri srcu spodbujanje prijateljstva med Slovenci in Italijani preko krepitev vzajemnega poznavanja.

Najboljša pot do sporazumevanja je seveda v premoščanju jezikovnih ovir, ki se večkrat pretirano povezujejo s kulturnimi razlikami. Ko so enkrat te ovire mimo, je mogoče ugotoviti, da so sumničjenja in nesporazumi večkrat le plod predsodkov, ki izhajajo ravno iz nezadostnega vzajemnega poznavanja.

Marino je veliko prispeval k preseganju miselnosti, ki se je prenašala iz roda v rod. Danes, leto po njegovi smrti, smo priča vzpostavljanju odnosov, ki so izraz medsebojnega spoštovanja in ki vodijo v tvorno sodelovanje. Njegova pričako-

vanja se torej uresničujejo, žal pa on tega ne bo nikoli vedel, ker ga je kruta usoda prezgodaj odtrgala od življenja.

V določenem smislu je novo ozračje, ki se je vzpostavilo med Slovenci in Italijani, še zlasti v naši deželi, slovesno proslavilo Furlansko filološko združenje, ko je izpeljalo projekt, ki ga je zasnoval njen bivši, zdaj že pokojni predsednik Manlio Michelutti, in pri tem izbralo kot sedež za svoj osemdeseti kongres Ljubljano. Posvet je zaznamoval zmago omike in zdravega smisla nad stereotipi in nezaupanjem, ki grozijo z anahronističnim nadaljevanjem julijsko-furlanske sovražnosti in s krepitvijo nerazumevanja med krajevnimi romanskimi in slovanskimi skupnostmi.

Kongres pa ni bil pomemben le zaradi vsega tega, kar je bilo na njem povedano, temveč zlasti zaradi tega, *kdo* in *kako* je kaj povedal: predsednik deželnega odbora Illy, predsednik Furlanskega filološkega združenja Lorenzo Pelizzo, rektor Univerze v Vidmu Honsell, predsednik Pokrajine Videm Strassoldo: vsi so ob italijanščini spregovorili tudi v furlanščini in/ali slovenščini ter obljubili, da se bodo angažirali za konkretne programe za spodbujanje novega ozračja, ki se je ustvarilo v tem kottičku Italije.

Ugledni položaji, ki jih te osebnosti zasedajo, so jamstvo za verodostojnost njihovih izjav in spodbujajo tudi med navadnimi občani taka razmišljanja in vedenja, ki lahko pripomorejo h krepitvi tega ozračja. Istočasno pa so ravno zaradi svojih funkcij ti ljudje hote ali nehoti vedno v kontrastu s standardnimi obrazci. Zato je torej lahko učinkovito in popularno, da se Illy v javnosti pojavlja brez kravate (koliko so se o tem že razpisali časnikarji...). Mogoče lahko na podoben način pridobi na ugledu tudi furlanščina, če jo govori tako pomembna osebnost. Narečna ali nižje pogovorna beseda lahko postane nenedoma celo avlična, dovolj je, da jo med mnogimi izbere mojster pisane besede, ki jo s tem povzdigne na raven svoje slave.

Stavek, kot je na primer: "E mi plas tant la vostre cortes domande, c'o no pues ni voi no u rispondi", izrečen v sodobni furlanščini in v pomembnem okolju, bo pridobil muzikaliteto in fascinantnost plemenitega jezika provansalskih pevcev, o čemer govori Dante v svojih slavnih verzih "Tan m'abellis vostre cortes deman, / qu'ieu no me pues ni voill a vos cobrire", ki jih prisoja največjemu od nekdanjih antičnih trubadurjev.

Postopek ponovnega ovrednotenja jezika je mogoče primerjati procesu, ki vodi

od vezane besede k nevezani, če se držimo formalnega načela, po katerem zahteva pesniško ustvarjanje odmik od tradicionalne uporabe jezika. V gornjem primeru je furlanski jezik sposoben priklicati spevnost starega provansalskega jezika, to pa zato, ker v furlanščini spregovori ugledna osebnost v zelo formalnih okoliščinah. V primeru pesniškega besedila bo ustvarjalnost dosežena s pomočjo izrecno slogovnih sredstev, kar pa je pravzaprav neobičajen jezikovni pristop, če ga primerjamo z izražanjem povprečnega govorca.

Če se osredotočimo na zgodovino občasnih obiskov Beneške Slovenije, ki so jih opravili različni raziskovalci, večinoma slovanskega rodu, lahko naletimo na sicer obroben primer, ki potrjuje tezo, po kateri se nove vrednote pojavijo ravno preko postopka odmika, ko se stvari opazujejo z drugačnimi očmi in se dojemajo z drugačnimi občutki.

Povrnimo se v leto 1841. Ko se je v sredo 28. aprila tistega leta eminentni filolog Izmail I. Sreznevskij vračal v Krakov z izsledki vseobsegajoče raziskave o slovanskem svetu, za katero je porabil celi dve leti, se je odločil za skok v najzahodnejši kotichek slovanskega sveta, v Beneško Slovenijo in v Rezijo. O slednji je že nekaj vedel po zaslugi Dobrovskega oz. iz potopisa poljskega grofa Potockega, ki je leta 1790 obiskal to dolino. Grof je zabeležil nekaj zelo zanimivih podatkov, ki jih je nato vzela v varstvo knjižnica Ossolinskih iz Lvova.

Sreznevskij je natančno beležil vse sociološke in kulturne vidike življenja raznih slovanskih skupin, še zlasti pa njihove govore, ker je imel v načrtu ustanovitev stolice slovanske filologije.

Potem ko je pustil za sabo Ziljsko dolino, se je Sreznevskij znašel na Trbiškem. 2. maja 1841 je v pismu, ki ga je iz Gorice poslal materi, zapisal: "Na Trbižu živijo Nemci. Pot v Rezijo torej vodi čez nemško ozemlje. Rezijani prebivajo v Dolini Rezije, ki je del beneške Italije in meji s Koroško. O njih je nekaj zapisal le Dobrovski, potem pa ni o njih nihče več spregovoril. Pa tudi tu na Trbižu mi nihče ne ve povedati, kje pravzaprav leži tista dolina. Na zemljevidu sem našel vas Bila in sklepal, da se Rezija nahaja nekje v njeni bližini [Po obrazložitvi, zakaj je zapustil Trbiž z zamudo, nadaljuje Sreznevskij z opisom Kanalske doline. *Op. a.*] Pot po dolini vodi po pravi divjini. Vznožja gora so gola. Potok polni le desetino svoje struge. Tu in tam opaziš majhen grm, drugače pa je tu strašanski prah in dušljiva vročina. V Tablji sem se na drugi strani mosta znašel v Italiji. Vse se je na mah spremenilo: revne dvo- ali trinadstropne kamnite hiše

s položnimi strehami; okrog hiš drevesa in trte; ljudje s temnimi očmi, s črnimi ali sivimi lasmi; nihče ne zna niti ene same nemške ali slovenske besede. S francoščino si človek lahko malo pomaga, krajevni govor je neke vrste mešanica francoščine in italijanščine, sicer zelo lep, vseeno pa nerazumljiv. V Dunji sem se ustavil na kosilu. Še ne vem, ali bom prišel do cilja in kako bom sploh našel Rezijo. Krčmar zna nekaj nemščine. Ko ga povprašam po Reziji, mi s prstom pokaže na mladeniča v črnih čevljih in črnih nogavicah, rekoč, da je to kaplan iz Rezije. Kakšna sreča! Takoj grem k njemu in ga nagovorim v nemščini. 'Ne razumem,' mi odvrne v furlanščini. Morda pa le nisem imel prav veliko sreče, pomislim. Treba je, da se poskusim v svoji italijanščini. Lahko si predstavljate, kako je šlo. Sicer pa sem se kar izmazal. Čeprav je kaplan Furlan, govori tudi rezijansko; jaz pa sem govoril pol italijansko pol koroško. On si je tudi tako pomagal. Skratka, sporazumela sva se."

Če ne bi bila slika, ki nam jo ponuja ta trezni popotnik, v določenem smislu tragična (taka je še zlasti v nadaljevanju, ko filolog opisuje življenje in okolje terskih Slovencev), bi se bralec lahko posmehnil večjezikovni spretnosti igralcev, ki nastopajo pred njim: omenjene jezikovne skupnosti, ki so več stoletij bivale ena zraven druge, so poznale vsaka le samo svoj jezik. Rezija pa za prebivalce Trbiža ni obstajala niti kot geografski naziv! Dvojezičnost kaplana iz Rezije in krčmarja iz Dunje – oba sta Furlana – pa je povezana z njuno "poklicno" dolžnostjo, ker mora prvi komunicirati z "dušami" iz Rezije, drugi pa z nemško govorečimi gosti iz Kanalske doline.

Kaj pa drugi Furlani? "Nihče ne zna niti ene same nemške ali slovenske besede". Zato pa je njihov govor, nekakšna mešanica italijanščine in francoščine, *zelo lep*.

Mnenje brez predsodkov je prej estetsko kot pa znanstveno mnenje.

Kako to, da ni v filologu Sreznevskem noben drug jezik, ki ga je srečal med svojim raziskovanjem, vzbudil takih razmišljanj? Mogoče se mu je furlanski jezik zdel *zelo lep* preprosto zato, ker je bil edini jezik, ki ga sam ni poznal in ni razumel? To je zelo možno. Ker ni mogel dojeti smisla besed, je lahko bolje dojel njegovo muzikalčnost.

Tu gre za čisto psihološki učinek, povezan z nepričakovanim stikom z nečim

povsem novim, z neko tujo stvarnostjo, ki znanja še ne bogati, temveč ga le spodbuja. S tem pojavom je mogoče razložiti estetsko-kreativni značaj procesa odmika. V primeru Sreznevskega se estetska presoja začne pri novi in tuji stvarnosti (furlanščini, njemu tujem jeziku). V našem primeru pa je estetsko mnenje povezano z manipulacijo jezikovne stvarnosti (vanjo poseže pesnik ali politično vplivna osebnost), ki je zelo dobro poznana (furlanščina, ki jo govorijo Furlani).

Vzporejanje psiholoških pojavov, ki pripadajo med seboj zelo različnim področjem, kot so znanstveno raziskovanje, poezija in politika (bilo bi nerealno in nezdgovinsko misliti, da so take pobude, kot je bila organizacija srečanja v Ljubljani, le kulturne), nas vodi v celo vrsto razmišljanj.

Če je furlanščina – tu jo obravnavamo le kot vzorec – vredna zanimanja znanstvenikov in pesnikov iz najrazličnejših obdobij, zakaj se ji še sedaj priznava institucionalni status jezika, ki si zasluži zaščito in promocijo?

Odgovor: ker so bili v obdobju zedinjenja Italije Furlani brez političnih moč, ki ne bi bili usmerjeni izključno v italijanščino.

Kot smo že omenili drugje, je bila novonastalemu Furlanskemu filološkemu združenju poverjena naloga ščitjenja furlanskosti oz. vloga branika pred tujimi napadi z druge strani meje. Na prvi generalni skupščini združenja 1920. leta je eden od njegovih ustanoviteljev, Pier Silverio Leicht, ki mu je nato predsedoval celih dvajset let, v svojem nagovoru dejal, da želi združenje "podpirati furlansko narečje in da s tem opravlja zares nacionalno poslanstvo, ker morajo kmetje in delavci ravno z narečjem voditi vsakdanji tihi boj za ohranitev jezikovne meje, medtem ko zborni jezik za tak boj ni primeren".

Taka porazdelitev nalog določa usodo furlanščine in njenih govorcev. Nanjo bo lahko vplivala le premostitev take politične vizije. To bo vsekakor počasen proces, ki se bo izpeljal z zamudo. Zaradi tega bo nedvomno povzročene še veliko škode duhovni dediščini, ki je povezana z jezikom.

Če velja to za furlanščino, za "narečje", ki so ga ščitile take osebnosti kot Pier Silverio Leicht, ni težko sklepati, kakšen je lahko bil splošni odnos do govorov, ki so bili le prirastki jezikov, ki so se govorili na drugi strani meje in proti katerim je furlanščina odigrala vlogo branika.

Kdo so bili in kako so živeli govorci teh skupnosti, ki so naseljevale območja vzdolž slovensko-italijanske meje? Katera usoda jih je čakala, če jo primerjamo

z usodo Furlanov, za katere so bili videti tako "drugačni", istočasno pa "med seboj podobni", pa čeprav sovražniki?

Če želimo odgovoriti na ta vprašanja, se moramo povrniti k Sreznevskemu, čigar opisi Slovencev iz Furlanije so včasih naravnost tragični. Poglejmo, kako spregovori o terskih Slovenih.

... "vso oblast in vse bogastvo imajo v rokah Furlani in Italijani, Sloveni so deležni le zatiranja in težkega odmaknjenega in zaprtega življenja v divjini: njihovo življenje je brezupno, večkrat si v krutih življenjskih okoliščinah ne morejo pomagati na noben način." [...] "Le izredne potrebe so lahko prisilile človeka, da se je naselil v teh soteskah. Nad strmimi stenami se dvigajo ogromne skale, vegetacije skorajda ni, najde se le robida pa suho vejevje; med neplodnimi skalami so hroudourniški potoki izdolbli globoke soteske. Tu in tam pa zagledaš previse in grozeče neprehodne strmine. Doline tam niso take, kot smo jih mi vajeni. V tistih krajih ni niti enega samega koticčka, kjer bi lahko človek samostojno in po svoji volji razvil kmečko gospodarstvo; zemljo mora poiskati na strmih pobočjih in jo tako, skromno in revno, potem tam tudi obdelovati. Umikati se mora skalam in se skrivati v razpoke med kamenjem. Svojo bedno njivico, ki jo obdeluje z lastnimi rokami, mora varovati kot cvetlično gredico. Zaradi nagnjenosti tal včasih ne more niti stati v pokončni držji, kljub temu pa še naprej prekopava in koplje brazde. Lahko je zadovoljen, ko mu strma stena dovoli, da si uredi 10-15 sežnjeve [seženj = 2,134 m; *Op. a.*] veliko njivico. Vedno mora dobro pretehtati vsako svoje dejanje in včasih se prepusti razmišljanjem, medtem ko gleda v smeri gozdička, ki mu je še ostal: sprašuje se, ali naj ga žrtvuje za štiri brazde ali pa ne bi bilo mogoče bolje umreti od lakote. Od leta do leta se lahko njegovo stanje zelo spremeni. Spomladi lahko narasla reka na njegovo njivico nanese debelo plast kamenja, lahko odnese s sabo rodovitno prst in do tal uniči njegov gozdiček. Lahko pa na njegovo zemljo naplavi ognjeno blato, tako da bo njegovo polje končno dobro obrodilo. Voda lahko s sabo prinese tudi pravo zalogo lesa in drv, s katerimi bo kmet lahko kuril na domačem ognjišču. Lahko pa tudi uniči kanal, ki je s svojo vodo poganjal njegov mlin, lahko poruši njegovo kočjo in ga oropa še zadnjih ovac, ki so mu ostale. Ob pogledu na te gore, ki za sabo skrivajo veliko revščino, človek nehote pomisli, da se Sloveni tu ne bi naselili, če jih ne bi k temu prisilile posebne življenjske nuje, kot je lahko iskanje zatočišča pred sovražniki in pred zvermi."....[.....]

"Hiše (hiše) Slovenov so kamnite in še skromnejše od rezijanskih, pa čeprav so jim

podobne. Kmet, ki ima poleg kuhinje še izbo (izbà), spalnico (tjamara za spat) in klet (kljet) (zahljev), je že bogat. Nekaj hiš ima tudi balkon (pojòu). Hlevi (hljev za žvino) so na dvoriščih. Slednja večkrat niso ograjena, od sosedovih jih ločuje le kup gnoja. V pravem labirintu uličic med vaškimi dvorišči se človek z lahkoto izgubi – večkrat sem moral koga prositi, naj mi razloži, kako lahko pridem do ene ali druge vasi. Cest tu sploh ni. 'Joj, ti Sklavi! Živijo kot tatovi, nobene ceste nimajo, ki bi vodila v njihove vasi!' Tako je dejal neki Furlan, ko mi je opisoval uboge Slovence. Seveda je že pozabil, da so še pred nedavnim tudi sami Furlani tako živeli."[....] Sreznevskij ugotavlja, da je "pri Slovenih občudovanja vredna zlasti njihova lju-bezen do dela. Nekoč sem videl žensko, ki je poganjala na brano privezано kravo. Hkrati je tudi dojila otroka, s povoji privezanega na njene prsi, istočasno pa tudi pletla z volno, ki jo je imela pripeto za pasom. Večkrat ženske pasejo drob-nico in istočasno pletejo ali šivajo, ob vsem tem pa še prepevajo."

Tako je bilo torej stanje 1841. leta.

Leta 1873 je te kraje obiskal Baudouin de Courtenay, najljubši učenec Srez-nevskega. Hotel je poglobiti raziskave, ki se jih je lotil njegov učitelj. Tudi on je opisal življenje terskih Slovencev, zapisal je njihove pogovore, razmišljanja, pri-povedi in jih delno objavil leta 1904.

V enem izmed teh zapisanih pogovorov lahko preberemo, kako je domačin iz Barda, ki ga je Baudouin prosil, naj spregovori v svojem maternem jeziku, po-vedal, da Furlani nočejo ustanavljati javnih uradov, kjer bi se lahko uporabljal slovenski jezik, češ da

se naš jezik (*nas lengâc*) ne piše, da ne velja nič. Prebivalci Kranjske pa pišejo v svojem jeziku (*swój lengâc*), pri njih je drugače. Njihova slovenščina je različna od naše: boljša je, izluščena iz njihovega lastnega govora (*šprâxa*), naša pa je zveržena (*povita*), mešanica italijansčine, slovensčine in furlanščine (*te súwse zamjěšano*) (Baudouin 1904b, besedila 464 e 465).

Govorec se torej dobro zaveda jezikovnih pomanjkljivosti pri sebi in pri vsej svoji skupnosti. Vzrok za to vidi v pomanjkanju stika med lastnim narečjem in glavnim jezikom oz. slovenščino na drugi strani meje. Potrto ugotavlja, da je njegov jezik slabši: tu torej razmišlja kot Furlani, ki njegov jezik prezirajo, ker je hibrid in ker se ne uporablja v pisni obliki.

Povrnimo se v današnji čas.

Če so bili ukrepi za zaščito furlanščine počasni in zapozneli, so bili oni za zaščito slovenskih manjšin v Furlaniji onemogočeni zaradi politike, ki ni hotela priznati pravic drugače govorečim. Pri tem ji ni bilo žal, da se tako odreka tudi številnim koristim, ki bi jih nedvomno omogočilo njihovo priznanje.

Danes skušamo popraviti napake iz preteklosti. Preobrat lahko pospešijo ugledne osebnosti, uradni ukrepi in nove krajevne pobude. Vendar ne smemo pozabiti, da se ustaljene kulturne navade in prepričanja, začenši s stereotipi o jeziku, zelo težko izkoreninijo. To pa zaradi sklicevanja na "zgodovinski spomin". Novi rodovi ne morejo pretrgati vseh vezi s prejšnjimi generacijami, ki jih predstavljajo še živeče osebe ali pa ustno izročilo, ki se je o njih ohranilo. Tako se zopet odpirajo rane, ki jih nenehne in nestvarne obljube ne morejo celiti. V preteklost jih je mogoče zagrebsti le s konkretnimi široko razpredenimi posegi. Drugače bo preteklost še naprej obujala grožnje in opominjala, da je ni mogoče kar tako premostiti.

Zaustavimo se pri oprijemljivem dokazu povedanega.

20. marec 2003. Uspelo se mi je dogovoriti za srečanje z Eliso – to je izmišljeno ime za starejšo gospo, ki živi v domu za ostarele v Tipani. Z njo želim pregledati nekaj besedil iz leta 1873, ki jih je v Tipani zapisal Baudouin de Courtenay, ko se je pogovarjal s 44-letnim Valentinom, ki nosi enak priimek kot Elisa in ki je bil torej verjetno njen prednik.

Uslužbenka iz doma, s katero sem se pogovarjala po telefonu, mi je svetovala, naj pridem okrog treh popoldne. Ob tisti uri se Elisa vrača na svoj bližnji dom, kjer preživlja popoldneve. Tako naj bi jo kar jaz pospremila domov.

Elisa je odprtega in veselega značaja, dobrega zdravja, sicer nekoliko šepa. Ko sva vstopili v njeno hladno hišo, se je usedla v kotiček, ki so ga osvetljevali sončni žarki.

Potem ko sem ji razložila, zakaj sem prišla, mi je potrdila, da je Valentinova vnukinja.

Lotila sem se torej dialektološke raziskave. Kmalu zatem je vstopila kakih šest-

deset let stara šepava sosedka, krepke postave, z nasmeškom na prijaznem obrazu in z visokim zvonkim glasom. V roki je držala skledo s hrano za Eliso. Verjetno ji hrano nosi vsak dan in mogoče se prav zaradi tega Elisa vsako popoldne vrača domov.

Ta gospa mi ni hotela izdati svojega imena. Povedala mi je, da je poročena, da pa nima otrok. Verjetno jih niti nikoli ne bi mogla imeti, sem pomislila ob pogledu na njene nenavadno ozke, čisto še pubertetne boke, ki s težavo držijo močan trup in ga nerodno povezujejo s pohabljenimi nogami.

Ni hotela prisesti, takoj je hotela oditi. Ko pa je ugotovila, da sodeluje Elisa pri raziskavi, je takoj želela pristaviti svoj lonček. Elisine vrzeli je zelo dobro zapolnjevala. Izmenično je prenašala težo z ene noge na drugo, začela je pripovedovati o sebi in o svoji družini. Govorila je v skoraj zborni italijanščini in vanjo nalašč vnašala furlanske primesi. Govorila je torej po t.i. tradicionalnem načelu *code switching*, ki je po mnenju sociologov zelo pomenljivo.

Niti stavka pa ni povedala v svojem narečju, o katerem je takoj pojasnila – čeprav je po tem nisem vprašala –, da ni slovenščina, temveč neke vrste mešanica slovenščine, furlanščine, italijanščine in nemščine. (Razmišljala je čisto tako kot Boudouinov informant sto trideset let prej.)

Želi torej dokazati, da je zvesta Furlanom, in očitno hoče odpraviti vsak sum, da morda pripada kakšni drugi narodnostni skupnosti.

Naj povzamem nekaj izsekov iz njenega pripovedovanja.

Ko je bila zelo majhna, se je še pred zoro s celo družino odpravljala past živino na okoliške hribe, od koder so se vračali zvečer. Ko je bila stara deset, enajst let, je pasla drobnico s starejšo sestro, ki je hkrati nadzorovala živino in pletla volnene nogavice ter ob tem prepevala (prav tako kot v času Sreznoveškega, sem pomislila). Nekega dne, ko je sestra hodila po stezi ob prepadu, je sama tekala med ovci nad strmim skalovjem; nenadoma je izgubila ravnotežje in zmanjkala so ji tla pod nogami. Odpeljali so jo v vidensko bolnišnico, kjer je kar precej časa okrevala; sestre pa v tovariškem duhu nista nikoli povedali resnice staršem. Ti niso nikoli točno izvedeli, kaj se je pravzaprav zgodilo. Starejša sestra bi bila namreč morala paziti na mlajšo...

Odtlej se je ranjeno telo tiste deklice razvijalo neenakomerno, neusklajeno, zaradi česar v zrelih letih ni mogla imeti otrok. Oropana je bila fizične lepote in popolne gibčnosti pri hoji.

Čeprav ga ta zgodba verjetno manj čustveno prevzame kot mene, lahko tenkočuten bralec nedvomno brez vsakršnih dodatnih namigov dojame, da je fizična disociacija tesno povezana z eksistencialno, kar pa vodi nujno tudi v duhovno disociacijo, ki se kaže v jezikovnem vedenju in v zgoraj predstavljenem mnenju o lastnem maternem jeziku.

Pozorni bralec gotovo tudi razume, kako je zahtevna in hkrati nehvaležna naloga tistih, ki želijo spremeniti sedanost, če se ta še ni povsem osvobodila boleče preteklosti.

*Pri pisanju smo se posluževali zlasti sledečih virov:

- 1) italijanske verzije dela filologa SREZNEVSKEGA z naslovom *Furlanski Slovani*, ki je bilo objavljeno v Matajurju 1-20/1959;
- 2) dialektološkega besedila o Terski dolini, ki je povzeto po delu J. BAUDOUINA de COURTENAYA, *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie. II. Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien. Gesammelt und herausgegeben von J.B. de C./Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i etnografii. II. Obrazcy jazyka na govorach Terskich Slavjan v severovostočnoj Italii. Sobral i izdal I.A.B.-de-K, S.-Petersburg/S.-Petersburg, 1904.*

JESENSKO DELO OB TERU

VILJEM ČERNO

V jeseni gre zemlja k počitku. Rodila je krompir, fižol, grah, repo, koruzo in disečo travo. Dala je! V jeseni ji je treba povrniti.

Ob Teru so ljudje v jeseni začeli z *gnojenjem* senožeti, njiv, travnikov. Ta trud je bilo treba opraviti pred mrazom in snegom. Najprej so skidan gnoj odnašali v koših, ga prevračali na njivo ali senožet v premerjenih presledkih.

Pomagali so si, da bi čimprej poraznesli vse kupe gnoja. Vzajemnost je nastajala kar iz življenja. Gnoj so trosili, preden bi ga slana zamrznila, istočasno so poravnali še krtine.

Ženica pa je doma pekla pogačo iz koruzne moke. Ob oddihu so si delavci v škaflu vode umili roke, si privoščili rezino pogače in malo hrane.

Kmečko delo je zaživelo že ob prvem svitu, ko je zazvonilo sveto jutro. Na senožeti in polju so užili obed. Ljubezen do zemlje je bila velika.

Opoldne so najprej odmolili, nato pojedli južino. Ko so bili trudni, so dobili pojužnjak in ob mraku, ko so se bližale večerne sence in je nekaj skrbi odšlo, so doma zaužili večerjo.

Vse delo je potekalo s spretnostjo in v veselju.

Ob listopadu se je pričelo *spravljanje stelje*. Saj brez listja in stelje ni bilo gnoja. Pograbljali so odpadlo listje. Ženice so še zraven s srpom žele bilke visoke trave in resje. Steljo so spravljali na kup in jo potem znosili domov v hlev.

Ni bilo počitka. Za večerjo so si privoščili repno župo, polento s sirom, kislo mleko, skromne jedi in se s tem oddahnili. Za naše ljudi ob Teru je bil gnoj iz te stelje najboljši.

Ko so spravili sirak – koruzo, se je pričelo *ličkanje*. Po njivah so najprej lomili storže in jih metali v koš, ki so ga nosili na ramenih. Ko je bilo vse pospravljeno

no, so se domačini začeli zbirati po hišah. Slačili so koruzni strok, storž, in trgali liste.

Puščali so samo tri liste, da jih lahko povežejo v kito. Oličkani koruzni strok so metali na kup, da so ga izbirali za lepo prepleteno kito.

Otroci so iz las delali mustače – brke, ko so se tako igrali, so poslušali pravljice o strahovih. Starejši so obujali spomine.

Šele po polnoči, ko se je pokazalo lastovje, so smeli spat. Nobeden se ni pritoževal, prepevalo se je.

Vsi so se čutili bratje med brati; pri ličkanju so dobili ali si natočili kapljico vina. Danes so hiše zaklenjene, trave posušene in nepokošene, življenje se izgublja. Skoraj se ne občuti sladkega sadu dela na polju.

Ni smehljajev ne toplih pogledov veselih oči.

Nekoč so bila srca polna čiste sladkosti in mladosti.

Ko se je dan prevesil k počitku in je zvon oznanjal sveto noč, so vaščani trudni od dela, za domačim ognjiščem, prosili blagoslova; zmolili so rožni venec. Moli-li in mrmraje odgovarjali češčenamarija in lupili fižol ali grah. Prosili, da jih Bog obvaruje hudega; klečali so za verne duše, za grehe.

Ko so odmolili, so končali s prošnjo:

Pojmo spat

Bogu rad

s Svetim Križem prebivat.

Kdor je z Bogom,

Bog je z njim;

Jezus je Marijin sin.

Svet Peter ima,

nebeške ključe ima,

sveti raj odperja.

Odprite tudi nam,

če le pridemo vanj.

Tako se je končala pesem dneva kot čast dobrote in ljubezni.

Vsako se je pobotal z Bogom.

Moj Buoh, posluší tele besiede

O ti, ki hodiš med temi razorji
počij na kamenju,
kjer je napisano ime tve matere,
ki ti je bila dobra
tej nasmejana pesem,
tej luč anu sjeme sonca, ki vstaja.
Je kle tvojega očetova zemlja,
ki ti je pustil ključ,
anu skopane njive s težkostjo
tou rosi,
da izprosi besiedo,
ki ne rečeš.
Je pesem večera
od brata med križi,
ki te darži še za roko,
anu ti pravi o življenju,
o kruhu anu o čarješnjah,
o tarnju požganem,
tou vilazimu,
o bosih nog,
zelenih liet po senožeti,
o žvrgolenju ptic,
o robidah anu čarnicah,
o medu, ki brenči
anu o pomouzenem mlieku za otroke,
ki plačejo tou hlievu.
Preuzomi ti palico tvojega očjã,
ki je pomanou zadnji sjerak
z jokom med parstmi,
da povjè o živjenju,
ki ne umarjè.

Moj Buoh, poslušī tele besiede,
ki božajo pojenje
za to sloviensko zemljo,
ki nabira podljeske
zamarznjene od slane,
ko parhaja večer.

»LE ŠE ENA ŽIVLJENJSKA ZGODBA?«

JERNEJ MLEKUŽ

Kako so se življenjske zgodbe migrantov povratnikov iz Nadiških dolin znašle v moji življenjski zgodbi

V letih 1999, 2001 in 2002 sem se občasno potikal po Nadiških dolinah in »moril« ljudi, da naj mi kaj povejo o svojih »migracijskih« izkušnjah, spominih in vsem »zanimivem«, kar so nabrali na svojih življenjskih poteh. Končni oziroma »zahtevani« (za to delo sem bil namreč »plačan«) izdelek teh potepanj, trkanj na vrata, pogovorov, neštetihih kav in še marsičesa, kar bo ostalo tudi za stara leta, ko bo treba vnukom pripovedovati kaj zanimivega in napetega, je magistrska naloga z naslovom *Proučevanje učinkov migracij na vrednotenje prostora med izseljenci iz Nadiške Beneške Slovenije*, ki sem jo leta 2002 zagovarjal na *Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani*. Naslov naloge, ki je kompromis ali točneje rečeno kar diktat nadrejenih, najverjetneje ne pove prav veliko o vsebini. No, na tem mestu vas tudi ne mislim moriti z vsebino, rad pa bi rekel le, da je naloga poleg teoretskega razpravljanja in vse potrebne in (po mojem mnenju) povečini nepotrebne akademske šare, osnovana zgolj na šestih življenjskih zgodbah migrantov povratnikov. Kako so torej zašle navedene življenjske zgodbe v mojo življenjsko zgodbo?

Pot, ki me je vodila do zbiranja življenjskih pripovedi migrantov povratnikov iz Nadiških dolin, je bila dolga, vijugasta, polna postankov, »okvar«, pogledov na karte in uravnavanja kompasov, pomislekov, »dezorientacij« in še marsičesa, kar ponavadi sodi v ta popotovalni repertoar. Sprva je bila naloga zastavljena kot študija identitete in prostorskih vezi (etnične) skupnosti oziroma

populacije, ki jo je izrazito prizadelo izseljevanje. Intenzivno terensko delo, ki je vključevalo različne metode (opazovanje s samoudeležbo, intervjuji, zbiranje različnih zgodovinskih virov, kot so župnijske knjige, osebna pisma itd.), je bilo sprva zastavljeno na manjšem območju (nekaj vasi) na obeh straneh italijansko-slovenske državne meje. Prvotna ideja ni bila izpeljana zaradi številnih vzrokov, med katerimi velja omeniti zelo težko navezovanje stikov z ljudmi predvsem na italijanski strani meje (pri čemer se je izkazalo, da bi za vzpostavitev zaupanja potreboval veliko več časa, kot sem si ga sicer lahko vzel za terensko delo), zavržen dostop do nekaterih virov (župnijske knjige) in še bi lahko našteval. Po tehtnem premisleku sem območje raziskave razširil na celotno Nadiško Beneško Slovenijo, kjer je pojav izseljevanja – ta je zaradi zahtev mojega »delodajalca«, *Inštituta za slovensko izseljenstvo*, moral biti v središču moje raziskave – doživel veliko večje in bolj dramatične razsežnosti kot na slovenski strani državne meje. Relativno veliko območje raziskave sem hotel v tem novem projektu »pokriti« tudi ali predvsem z uporabo anket in strukturiranih intervjujev. Ob »uporabi« teh pa sem zelo hitro spoznal, da ni med ljudmi prisoten le strah pred »vsemogočim«, ampak da je »anketarstvo« lahko tudi izjemno nevarno delo; da ne bo izgledalo, kot da do teh ljudi gojim kakšna negativna čustva ali širim izmišljotine, bom na tem mestu rekel le, da sem bil nekajkrat postavljen pred vrata (najbrž zaradi svojega domnevnega »slovenskega« porekla). Z delom bi seveda lahko nadaljeval, toda vzorec populacije, ki bi jo dosegli ankete in strukturirani intervjuji, bi bil »skrajno« ne-representativen.

Po drugi strani pa sem ob prebiranju številne »sodobne« geografske migracijske literature počasi začel izoblikovati tudi lastno raziskovalno (epistemološko) držo. Že ob pisanju diplomskega dela, ki sem ga opravil med slovenskimi izseljenci v argentinskem mestu Mendози, sem počasi začel spoznavati in razumeti, da »geografija« ni skrita le v »grafikonih, tabelah in kartah«. Geografija je še veliko več! To spoznanje sem imel možnost potrditi tudi ob opravljanju izpitne obveznosti na eni norveških univerz, kjer sem se srečal z zelo bogatim, raznolikim in meni do tedaj povečini neznanim korpusom geografske literature. Uporaba kvalitativnih ali bolj »mekkih« metod, kamor sodijo tudi življenjske zgodbe, je namreč v slovenski družbeni geografiji še vedno redkost tipa »Bush

na prijateljskem obisku v Iranu« in zato med številnimi slovenskimi geografi še vedno velja za tako rekoč »heretično« početje.

Pot, ki me je vodila do zbiranja življenjskih pripovedi migrantov povratnikov, je bila tako na eni strani plod številnih »zunanjih« okoliščin, ki sem jih že navedel, hkrati pa je bila to tudi moja pot spoznavanja, razumevanja in približevanja »moji osebni geografiji«. Pri tem bi bilo nepošteno zamolčati, da me zgodbe oziroma pripovedi ljudi na poseben način fascinirajo. Še posebno izpovedi ljudi, ki imajo tako bogate »osebne geografije«, kakor jih je označil eden od geografov. Poslušanje in vživljanje v te včasih skorajda nadrealistične zgodbe ni bilo samo doživetje ali izkušnja, podobna branju »fantastične« knjige ali gledanju »norega« filma. Je bilo tudi svojevrstno, enkratno »življenjsko« učenje, ki ti ga ne morejo dati šola, knjige in druga pedagoška šara. Učenje, ki ga lahko dobiš le od ljudi, ki niso spoznali sveta na 14-dnevnem dopustu na Karibih. Ampak so bili vrženi v svet izkoriščanja, trdega dela, izključevanja, odrekanja, pomanjkanja in še marsičesa, za kar smo danes »srečkoti« bogatega sveta »prikrajšani«. No, da ne bo pomote, pripovedovalcev življenjskih zgodb nikakor ne razumem, obravnavam kot nemočne »žrtve«. Kvečjemu nasprotno, kot neke vrste »srečkote«, ki so bili potisnjeni na ovinkasto in luknjasto cesto, kjer obstaja odcep »življenje bogati«. Na dandanašnji cesti »življenje razvaja« se lahko kaj hitro zgodi, da nikoli ne najdemo odcepa, kjer bi usta raztegnili do ušes.

No, da ne bom šel predaleč s tem poetično-gostilniškim filozofiranjem. O izseljevanju in vsem, kar sodi zraven v Nadiški Beneški Sloveniji, najdemo relativno veliko raznovrstne literature, toda velika večina se je povsem izognila osebnim pripovedim, izpovedim, izkušnjam itd. posameznikov.¹ Odločitev za življenjske pripovedi (in ne recimo za ankete in grafikone) je bila torej tudi odločitev v kontekstu že (ne)napisanega, (ne)znanega in (ne)prevladujočega.

Zakaj sem vam sploh zatežil s življenjskimi zgodbami? Po tihem želim, da bi jih cenili, kot cenimo spomenike, znanje nabrano v šolah, večni cikel narave, svoje in tuje otroke, grenko-sladke filme in knjige... Tako bomo mogoče znali lažje ceniti tudi življenje. Naše in tuje. No, verjetno je boljše, da končam, da ne bom spet pristal v kakšni patetično-poetični »mineštri«. Če nisem že?

María² sem na domu v vasi Sevice/Seuza, v občini Garmak/Grimacco, obiskal večkrat. Večkrat sva se pogovarjala o vsem mogočem, kar se nanaša na Nadiške doline in predvsem na njegovo rodno vas Topolovo/Topolò. Je eden redkih iz svoje generacije, ki hrani in (ustno ter pisno) prenaša obilico znanja o nekdanjem vaškem življenju, navadah in običajih, spremembah ter še o marsičem, »kar hitro toni v pozabo«. Tudi o emigraciji je pripovedoval številne zgodbe, predvsem tiste o »guzircih«, ki so iz njegove vasi vse do druge svetovne vojne hodili kot kramarji prodajat na Ogrsko, v Avstrijo itd. Te zgodbe so bolj ali manj nevsiljivo vpete v takratno vaško življenje, pripovedi o izseljevanju po drugi svetovni vojni v odnosu do tradicionalnega vaškega življenja pa nosijo drugačen ton: *Vse te navade, tradicije, se je pretrgalo kot ketna [veriga], ko se je začela emigracione di massa [masovna emigracija]. So prnesli ti emigranti nove reči in so se končale tradicije.*

Tudi sam je bil del te »masovne emigracije«, ob kateri ne ostaja mlačen. Kot je zapisal v svojem prispevku, naslovljenem *Emigracija*, v enem od letnikov *Trinkovega koledarja*: ... nekateri pravijo, da se je o emigraciji že preveč govorilo. »Jaz pa mislim drugače.«

Njegov odnos do emigracije pa se ne nanaša le na neustavljivo strukturalno moč, ki je pretrgala s tradicionalnim načinom življenja, ampak tudi ali predvsem na lastne in večkrat ne najbolj sladke izkušnje sorodnikov, sovaščanov, prijateljev in znancev, ki so se porajale v tem, kot ga sam opisuje, »neustavljivem« procesu:

Emigracija ni bla lahka, zak [ker] je blo težko, zak kr smo mi pršli gor, nismo znal. Zak prvič tle pr nas pred nismo hodil dost po svetu, zak ni blo ne avtomobilov, ne cest, ne nč, ne. Smo žvel u Topolovem kot izolirani. Se nismo mešal ta u svet, nismo poznal nč, smo bli ... ku otroc. An potle te pošljejo u svet an greš ku pandolo [tepec], ne. Come stupido, senza esperienza, senza niente [Kot bedak, brez izkušenj, brez ničesar]. Ne, ne, ne ...

Tudi ko govori o svojih starših, migracija ne ostaja popolnoma mlačna tema brez osebnega odnosa. Njegov oče je leta 1929 odšel v Argentino in se vrnil

okoli leta 1933. Kot pravi Mario, je odšel »z upanjem, da bo kaj zaslužil. Toda zaslužil je komaj za pot domov.«

Migracija je po svetu raztresla njegove sestre in brate. Vse njegove štiri sestre so bile dlje časa po svetu, od Italije, Švice, Belgije pa do Avstralije, kjer danes tri tudi živijo. Najstarejša sestra je odšla za »diklo« v Neapelj, ko je bil Mario star komaj leto dni. Pred tremi meseci, torej sredi leta 2001, se je po 39 letih bivanja v Švici priselil v sosednjo vas njegov najmlajši brat. Tudi brat, ki živi v hiši staršev, je ni odnesel brez izseljenske izkušnje. Tri leta je delal v rudniku v Belgiji in se nato zaradi bolezni vrnil domov. Najstarejši brat je v času druge svetovne vojne umrl v Rusiji kot italijanski vojak. To razbitost družine je nekajkrat ob različnih priložnostih v pripovedi ponazoril z naslednjim »dejstvom«:

Ma [toda] nas ni blo nikdar 8 doma. Kar prvič [ko prvi brat] je bil že vojak u Rusiji, se ni več vrnu, se je zadnji rodil.

Toda na drugi strani izseljevanja ne prikazuje z občutkom resigniranosti, kot da bi to pomenilo neko nujno zlo. Iz Mariove pripovedi se zdi, da je migracija pomenila edino možno pot, ki je tedaj vodila v bodočnost:

Je blo tako tle pr nas, ni blo treba nobenga prosit al pa ga klicat. So težko čakal, da so mel 18 let, za dobit potni list za iti ... Ma do takrat [do sredine 50. let] so mladenči čakal težko, da bo mel 18 let, da bo mogu iti.

Ker ...:

Je bla mizerija tukaj pri nas, po telih vaseh. Po telih vaseh je bila res mizerija, je bla lakot. Lakot, lakot, resnična lakot u pou družinah. Zak jez se spomnim tukaj, ni blo ceste u bedno [noben] vas. Z Topolovega se je prodalo 10 kvintalu kostanja, ga je korlo [morati] na hrbatu nest dol h Klodiču. An od Klodiča, če se je kupilo, se je morlo nest an tako, štir kilometre. Ni blo ... Električka tukaj je pršla 48. leta. Pred ni blo luč, ni blo električka, ni blo poti, ni blo vodovoda, ni blo zavarovanja. Če je ozdravu doma, je ozdravu, če ne je pa umru. Zak če je blo treba peljat u bolnico, kdo je bil plaču, ne. Je bla kajšna krava an tiste, ma [toda] če je blo treba kravo prodal za zdravje človeka, pa družina ni mogla živet. Je rajši človek umru, ku da so kravo prodal.

Gospodarske razmere doma, kot jih opisuje Mario z današnje perspektive, so bile vse prej kot rožnate. Toda, kot nam na drugi strani sugerira Mariova pripo-

ved, so v takratno »zaprto?« vaško okolje vsiljivo vdiral nov čas, nove potrebe in vrednote ter nov način življenja, ki so te razmere prav gotovo še dodatno potemnili.

Srednje velika kmetija s štirimi ali petimi repi v hlevu in z velikim številom otrok, med katerimi je bilo ponavadi samo enemu (največkrat najstarejšemu sinu) dano, da vodi kmetijo, ni bila na voljo Mariu, da ostane doma in se preživlja s kmetijskimi deli. Tako je s 15 leti začel hoditi v sosednjo vas, kjer se je pri »žnidarju« (krojač) tri leta učil obrti. Po končanem »šolanju« je doma tri leta vztrajal v svojem novem poklicu, saj kot pravi, je upal, da se bo dalo z njim živeti doma. Toda:

Ja, bem [no], tukej sem šivu tri leta. Ma [toda] tiste tri leta, kar sem šivu tle, an malo se je plačevalo. Je blo glih, sem biu mlad fant, je blo glih za tele fešte an za okrog kajšnih čeč letat an za kajšen senjam [sejem], za se oblačit in za takšne stvari, ni da si del tah kraju ...

[Ma ste samo šivu al ste pomagu tud doma na kmetiji?]

Ja, bem, če si bil doma, živel si bil, ma nisi mel sudu, kr ni blo zaslužka. Kar si delu, si delu za preživet. Zak vsak, če je bil doma, je bil preživu. Ma če si tel eno kıkljo al pa eno lepo obleko an si bil doma delu, si bil delu, ma je blo težko kupit. Ni blo sudu, si živu, bašta [dovolj].

Leta 1956 se je tako odpravil v Švico, kjer mu je zaposlitev v hotelu našla sestra, ki je delala v Švici (prav tako v hotelu) že od leta 1948.³ Denar za pot so mu pomagali zbrati starši, ki ga, kot poudarja, niso silili na pot. Prvega odhoda oziroma prihoda v Švico se dobro spominja:

Se je morlo met kontrat [pogodba], kontrat se je morlo met delo, sigurno delo. Če ne niso pustil [v državo]. Ta prva leta je blo, je blo ... Potem se je hodilo bolj lahko. Ma [toda] prva leta so ble ..., tako ko sem napisu ta u oni [o tem je napisal tudi krajši prispevek za Trinkov koledar, ki mi ga je podaril pred snemanjem tega pogovora], je resnična reč, ne. Ta prva leta so hodil, so bli sprejeti malo manj kot živali, na meji, ne. Polno ljudi jit noter potle narest visito [pregled] an medik [zdravnik], dohtarji ne. Nas je blo enih 30 al 40, ja, nisem šteu, ne. Vsi nagi smo šli en za drugim, vizito [pregled], radiografije an so nas še ošprical, dezintificiral, ne. Ku da bi bli žvina.

Takoj, ko ga vprašam o njegovem prvem delu v Švici, začne naštevati s serijo neenakosti, izključevanja, dominacije in podrejenosti, kontrole itd., ki se je vlekla skozi ves pogovor o njegovem bivanju v Švici in Švici nasploh:

Jez sem služu takrat, ja, so mi dajal za spat, za jest u hotelu an sem zaslužu 140 frankov švicarskih na mesec. In klienti so plačeval pa 100 na dan. Ha, ha, ha ...

Po petih ali 6 mesecih se je Mario vrnil domov, saj se kot pravi, ni »imel dobro«. Ni si namreč mogel poiskati drugega dela v Švici, saj ga je pogodba obvezovala, da je moral na delovnem mestu vztrajati vsaj leto dni, in šele nato si je lahko iskal drugo zaposlitev. Ker je predčasno prekinil pogodbo, se je torej moral vrniti v Italijo. Na vprašanje, ali je ob vrnitvi domov že takoj razmišljal o vrnitvi v Švico, odgovori naslednje:

Ja nisem vedel, kam pojdem, ma [toda] sigurno, da sem vedu, da nekam bom moru it, ne. Doma, ki boš delu, doma!?

Leto dni in pol je nato doma krojil in šival, dokler se poleti leta 1958 ni ponovno odpravil v Švico. Tudi tokrat je v natakarski opravi, kot sam pravi, skakal med gosti tudi po 15 ur dnevno v hotelu v neposredni bližini St. Moritza, kjer mu je zaposlitev našel vaščan:

Tle iz naše občine nes je blo 10, 12 ta u isti vas, ne. Zak [ker] če je šu adn, da je dobil en prstor an de se je dobil za dost dobro in tako, ne, potem so ga vprašal: 'Mi dobiš en prstor,' al pa: 'Dej upraš a nuca enga delavca.' An tako so se klical en družga, zato jih je pršlo vč iz enga kraja, iz adnega kraja v eno vas al u eno mesto, ne.

Ta mu je tudi poslal pogodbo, ki ga je zavezovala, da tri mesece in pol dela na dogovorjenem mestu. Nato se je vrnil domov in kmalu po vrnitvi je pisal sestri v Švico, naj mu najde kakšno »pravo« delo, naj le ne bo »kelnarsko«, ki mu ni preveč dišalo. Našla mu je delo v tovarni smuči blizu Lucerna, kamor se je odpravil leta 1960, le nekaj mesecev po zadnjem obisku Švice. Tudi tokrat je potreboval pogodbo, ki ga je zavezovala, da najmanj leto dni dela na dogovorjenem delovnem mestu. Tokrat je pogodbo izpolnil v celoti in v tovarni je vztrajal vseh 12 let bivanja v Švici.

O delu v Švici, tujcih in domačinih ima zelo veliko povedati. Tudi glede številke: *Nas je blo puno [velik] gor, gor. Puno Italjanu je blo. Švica je mela 7 milijonu*

Ijudi an je blo en milion an pu tujcu gor. Je velik odstotek. So bli z vseh krajev. U tovarni, kjer sem delu jez, sem en dan šteu, nas je blo 120 an smo bli z 11 držav gor na 121. Ja, večina je bila Italjanu, Espanjolu, Šviceru potem so bli pa drugi, ne. Srbijani so bli, Avstrici, Nemci, Angleži ...

Prav tako se je sam, brez moje vzpodbude, načel vprašanja odnosov med tujci in domačini:

U Ženevi so ble leta, kr na postaji, na stacionu, ne, je bila zaprta ma classe di ristorante per mancaza di personale, ma non volevano stranieri [toda vrsta restavracije zaradi pomanjkanja osebja, toda niso hoteli tujcev]. Je bla zaprta, zak niso mel delucu, an so rajš zaprli, ku so vzel stranierie [tujci]. Kaj so bli nasprotni prot stranieriem adni. So bli še gostilne bari, kr so bli ..., ma [toda] še slabše je blo tuste u nemški Švicer, ne. U nemškem kantonu je blo slabše, zak so bli javni prstor, kjer so mel bar an tajšne stvari, kjer je blo napisano vietato stranieri adirittura [celo jasno napisano, da je prepovedano za tujce]. Se čuje [slišati, čutiti], se čuje dost u Švici. Žena mi je povedala, da u Belgiji ni nikdar tistega čula.

... Švica je bila zelo, zelo rastični so bli.

[Ma kje ste to čutili?]

Povsod, povsod se je čutlo. Saj so mel tud volitve prot nam. Votazioni contro gli emigranti [Volitve proti emigrantom]. Švarcenbah [Schwarzenbach] se je klicu politični te ...⁴ Ja so ble nekatere občine, ki so bli grobi. Tud občine, kr sem jaz delu, so bli grobi za proč izgnat, ne. Ma potem skupaj vsi niso bli zmagal, ne. V Švici se čuje [občutiti superiornost, rasizem itd.] povsod. Zak Švicarji se čujejo superiori, ne, zak kr poreče, da je Švicar, že misli, da je vč, ne. Alora [torej], tam na delu so govorli an ta pred tabo an tebe an vse: 'proč stranieri [tujci].' Sem šu u gostilno, so govorli: 'proč stranieri.' An sem vzel časopis, je blo pisano proč stranieri. Si odpru televizijo, je blo proč stranieri. An tiste ... nagaja an tiste, ne. Ni, ni ... An če maš dober zaslužek, ti dajo fastidio [nadlega]. Saj zarad tega sem ratu di sinistra [levičar], ku se poreče po slovensko. Sem hodu gledat, zak je puno stvari, ne. Zak če greš po pot an da ne boš gledu an da ne pomisleš, ne boš vidu nč. An če pomisleš, boš pa vidu.

Mariova »preobrazba« v »levičarja« nam kaže, kako lahko občuteni »(ne)moč«, podrejenost, izključevanje itd. (pre)oblikujejo identitete posameznikov. Mario je

brez dvoma na svoji poti, če uporabim njegove besede, veliko gledal, mislil in videl:

An so bli, so bli drame za ljudi. Zak so bli u Švici, so bli delavci, kr so delal samo sezono, ne. Po 8, 9 mescev na leto. Samo u Švici je blo 151.000 italjanskih stadžonalov [sezonski delavci]. An tistim je blo ostro prepovedano met gor družino, ženo, otroke an vse an so mogli bit sami gor. An tle so ujetniki u ječah, se okupavajo [obremenjevati se], al majo i diritti della persona, se sono rispettati come persone [osebne pravice, če so spoštovani kot osebe]. Ma [toda] tekrat ni nobenga brigalo, al majo žene, al majo družine. Puno [veliko] ljudi so gor vozil otroke, so jih držal po 7, 8 mesecev zaprte ta u stanovanju. Če so bli dobil kakšnega brez permesa [dovoljenje], so bli šli čez mejo nazaj.

... Ni socialna tud Švica, zak Švica se govori, je bogata država, je bogata Švica, je bogata. Ma [toda] ljudje, te kr je bogat, je bogat an te kr ni bogat, ga malo briga, če je bogata Švica. Gor za zavarovanja, za bolezen, za tiste je bil zavarovan samo tist, kr je delu, ne. Ma če je mou ženo, da je zbolela an otroke, je moru pa zavarovanje, bulezen an tiste privatno on plačevat, ne ... An tud kar se tiče invalidità [invalidnost]. Jaz u 12 letih nisem poznal nikdar človeka, da bi bil invalid gor u Švicer. Umrješ, ma nisi invalid!

[Kej, umrješ ma ...?]

Umrješ, ma nis invalid.

[Kako mislite to?]

Hej, zak, non ti fanno invalidità, non ti riconoscono. Muori, ma non ti fanno invalido [ti ne dajo invalidnosti, ti jo ne priznajo. Umreš, toda ti ne dajo invalidnosti]. Je tle brat od žene od mojga brata, kako se poreče kunjado [svak], su mu presadil srce, je mel 37 let, ja. Trapianto del cuore [presaditev srca], 6 mescev potem je moru iti v tovarno delat, ne. Eno leto an potle je umru. Ma ni bil invalid. Ma Švica je bogata, je malo brigalo njega.⁵

Toda kritičen ni samo do države gostiteljice; brez dlake na jeziku zna biti tudi pri vrednotenju matične države in njenega odnosa do migrantov ter migracije nasploh:

... Zak takrat politične stranke tle u Italiji je bla Krščanska demokracija an se niso hvalil, ku kajšna svoboda je, vsak lahko gre, vsak lahko gre, ne. Ma [toda] niso bli sledjeni potle [emigrantje], ne ..., ne od governa [parlament] ne od vla-

de ne od sindikatu ne od cerkve ne od nobenga družga ne. Smo bli zapuščeni, ne. Ja, oštja [hudiča], da so šli ven in da so pošiljal sude domu.

Moč države v obvladovanju oziroma kontroliranju migracijskih tokov, ki jo nikakor ne sprejema ravnodušno in »hladno«, izrazi v svoji pripovedi večkrat: *So bli prou vlade, kr so naredile te ... kontrate [pogodbe]. Iz Italije gor 100.000 ljudi u minere [rudniki v Belgiji] an vsakemu narest tri leta noter an za lon ti dam od vsakega delvca 300 kil premoga, ne.*

Mario je pošiljal denar iz Švice domov na pošto in, kot pravi, če so ga starši potrebovali, so ga tudi rabili⁶:

Ja, bem [no], če so ga nucali, so vzel an oni, saj se je morlo pomat tud domou. Ja, sevede, za dauke plačevat an takšne reči. Zak [ker] tej čas, zak tiste leta ni blo še penzije. Niso mel stari ljudje penzije an tistih reči, ni blo denarja.

Tako je bilo, vse dokler se ni poročil. Po poroki sta z ženo začela varčevati denar v Švici. Žena, ki jo je poznal že iz mladosti (rojena in pred izselitvijo je živela v sosednji vasi), je s 16 leti odšla za »diklo« v Rim in leta 1959 si je v Belgiji našla zaposlitev kot hišna pomočnica:

... Ja, ona je bla u Belgiji, jez sem bil u Švici an eno leto smo se srečjal. An potem smo si eno malo cajta, mislim eno leto, pisal lettere [pisma], tako se je pisalo, ni blo telefoninov [mobilni telefoni], ha, ha. Potem me je ona vabila u Belgijo, da mi ona dobi an prstor u Belgiji. Ma [toda] mi nišlo za iti u Belgijo. Potem je pršla ona u Švico. Je delala potle ... Zak kr je pršla iz Belgije, je že znala govorit francosko, ne ...

Leta 1964 se je preselila v Švico, leto dni kasneje sta se poročila in dobila hčerko. Prvo leto je delala kot natakarcica, nato se je zaposlila v tovarni, kjer je delal mož Mario. V Beneško Slovenijo so prihajali na obisk enkrat letno poleti za dva ali tri tedne:

Kr so starši živi, je ena stvar, ko starši umrjejo, je druga stvar. Zak [ker] kr so bli moji starši živi, smo zmeram govoril, 'grem domov.' Kr so starši umrli, 'grem gor h Luigiju [brat, ki je ostal v hiši],' ha, ha. Ne greš več domov, zak je druga družina.

V Švici, kot razlaga Mario, se ni družil samo z znanci in s prijatelji iz Nadiških dolin, ampak je imel veliko prijateljev tudi med priseljenci iz drugih delov Ita-

lije, drugih držav ter med »domačini«, Švicarji. Teden dni pred enim najinih pogovorov so na obisk k Mariu prišli prijatelji, živeči v Švici. In takih obiskov, kot zagotavlja, je vedo dovolj:

Zak [ker] jaz, odkar smo pršli, sedaj je 29 let kar smo pršli iz Švice, ne. Ma [toda] ta u 29 let, kar smo pršli, jaz sem meu že prjatelje tuki, kr so pršli obiskat. Italjane, Bergamaske [iz Bergama], Španjole, Francoze, Taljane ... Ja tiste sem mel tud prijatelje, ne.

V vasi Orbe, kjer je Mario nekaj let živel, so bili postavljeni temelji *Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije/Assciazione emigranti Sloveni Friuli-Venezia Giulia*. Ko je živel v Orbah, pravi, da društvo še ni bilo tako razvito, ob drugi priložnosti pa pravi, da je v času ustanovitve društva živel že v drugemu mestu, bil je »sveže« poročen in tako »se ni brigal za te stvari«.

Mario v Švici ni (so)deloval v izseljenskih ali kakor koli orientiranih društvih. Kot pravi, tudi »ni blo dovoljeno veliko se mešat v tiste stvari«. S tem misli predvsem na politiko:

So bli gor iz Regio Emilie gor, caro mio [dragi moj], so ble volitve tle u Italiji, politične, an so pršli gor z propagando, veš, eni Italjani. An so mel tu manifešte za komunizem an pa takšne reči. An se jih je poskrivš nosilo. Če so te bli ušafal [najti], da si za komunizem al za kakšno propagando, si bil šu čez mejo.

Mario večkrat v svoji pripovedi poudari, da je bilo treba le delat »in konec«. Delo v svoji pripovedi večkrat izpostavi kot polje razlikovanja med tujci in domačini ter kot neke vrste »orodje« moči in nadrejenosti države ter »domačinov«:

Največkrat se je dogajalo, da če je Švicar prašu eno stvar, al pa aumento di paga [povišanje plače], da mu poviša plačo, ne. Če ga je tuste prašu, je diskutiru z njim, če je stranier [tujec] prašu, je djau: 'Če ti ni dobro pa beš,' ne. So te bolj lahko likvidal [likvidirati], ne. Nis mel velikih diritov [pravice].

... Emigrant navadno so hvalil, 'se stoji dobro u Švici,' so hvalil, da se stoji dobro u Švici, so hvalil, da se stoji dobro povsod, ne. Zak [ker] navadno, kar je blo emigrantov, so bli vsi mladi an zdrav, ne. Niso ku delal. Niso nikdar probal bit ne star ne buni [bolan], ja, večina. Če se je delalo puno [veliko], se je služilo, se je tud lahko dobro živelo, ne. Ma [toda] se je moralo delat, tako, ne.

Zak tle noter sada, jaz zadnja leta, kr sem pravu, kr sem delu tle po 6 let nazaj, smo delal 8 ur, kajšen mesec pred počitnicami tako, 'bomo delal 9 ur en mesec,' ja. Vse je, vse je dobro godrnjalo. Gor smo delal 9 ur ponavad, jez sem poznu, so ble dekleta tle z Italije, od Modene an tako so ble tri sestre. So delal po 9 ur na dan, ne, po 9 ur na dan, pa so naredle straordinarie [nadure] po 100 ur na mesec še, ne. Ma so delale po 300 ur na mesec. Alora [torej], da se ukup avto an da se kup vse, sigurno, ma se kup povserodi [povsod], če boš delu po 300 ur na mesec.

Leta 1972, po več kot 12 letih bivanja v Švici, se je Mario z ženo in s hčerko preselil v Italijo. Natančneje rečeno, to ni bila vrnitev v Italijo, ampak:

... Kot sem že reku, nismo nikdar ostal gor za zmeraj. Ampak, če je blo za prit iz Švice u Milan al pa u Torin, nisem bil pršu. Sem pršu, zak [ker] ko pridem domu, ko bom gor, zak grem u Milan al pa u Torin, sem lih deleč od doma, ne. Ja, ni da boš pršu domou u domač kraj, ne. Domač kraj an najgrš če je, je najlepš, ki se rodi, ne.

Leta 1972 je namreč Mariova hči dopolnila 7 let in nastopil je čas, da gre v šolo:

... Tekrat, tekrat smo začel miselt, al začne gor šolo al je tist čas za iti, da bo tle u Italiji hodila u šolo. An tekrat smo pršli dol.

Iz Švice so se pripeljali s tovornjakom in od dežele Furlanije so dobili 150.000 lir pomoči za selitev,⁷ kar je bilo takrat, kot pravi Mario, mesečna plača.

Sprva so našli stanovanje v Špetru, kjer so živeli dva ali tri mesece. Nato so dobili občinsko stanovanje v Hlodiču, kjer je Mariova žena dobila zaposlitev kot čistilka v občinski šoli in na občini. Mario ni takoj dobil dela; po približno mesecu dni se je zaposlil v Manzanu, kjer je delal do leta 1985.

O nakupu ali gradnji hiše niso razmišljali, saj iz Švice niso prinesli dovolj denarja. Kmalu po potresu leta 1976 so od države dobili ponujeno pomoč za gradnjo nove hiše in prvič začeli razmišljati, da bi »šli na svoje«. 30 milijonov lir državne pomoči je bilo dovolj za začetek novogradnje v Selcah.

Kljub temu, da so se v Švici na vsakem koraku čutili tujce, kot poudarja Mario, prihod iz tujine ni bil »brez posledic«:

... So bli problemi, zak smo se preveč prvdli gor, ne. An tle je drug sistem, ne. Moja žena je eno leto časa jokala. Zak u Švici so problemi z nim krajem an tle so pa z drugim krajem. Kajšen poreče u Švici, 'jutri ob 10. ur pridem tle.' Ti moraš štet, da jutri ob 10. pride at [tja], ne. Če ti kajšen reče, 'jutri ob peti ti prpeljem televizijo,' moraš štet, da ob 5. ti prpelje televizijo. Kr smo pršli u Italijo, smo si kupil hladnik [hladilnik], recimo tako, ne. An poreče, 'jutri ti ga prpeljem.' An potle jutre, pojutrnem an potle tri dni an ga ne prpelje, ne. Tisto mi je dalo velik fastidio [motiti, nadlegovati] ud prvič, ne. Se ne more štet tako na besedo. Ja, seveda tle je blo lažje, zak ljudi smo poznal an jezik po naše. Se čuješ doma, ne ...

Po vrnitvi je kmalu zelo aktivno in resno pristopil h *Kulturnemu društvu Rečan* in k *Beneškem gledališču*, kjer nastopa še danes. Trenj oziroma pritiskov nad Beneškimi Slovenci, ki so takrat kazali v Nadiških dolinah in nasploh v Beneški Sloveniji, v svoji pripovedi ne omenja prav pogosto. Prav tako ob njih ne dviga posebej glasu, čeprav ne ostaja vedno povsem tiho:

So ble tle leta odzad, recimo 25 let pred, če si pršu an so te subit klasifikal [takoj klasificirati], da si za slovenščino, da si komunist. Zak slovenščina za tiste, kr so delal propagando, bit Slovenj ni pomenilo samo bit Slovenj, je pomenilo bit komunist, so mešal, ne. Za motit ljudi. Alora [torej], so te subit klasifikal, ti si s tistem krajem, ti si s tistem krajem ...

ln kot sam izrazi v pripovedi, mu je prav izseljenska izkušnja vlila nekaj »olja« pri razumevanju in odkrivanju lastne etnične identitete:

Ma [toda] leta odzad so bli veliki tensioni [napetosti] tukej, al smo Slovenci, al nismo Slovenci ... Ma jaz sem zmeri govoril, kr smo bli tako u tujini, kjer če naj je u Australiji, u Kanadi, u Nemčiji, u Švici an pousod. An tisti kr nismo govoril, da nismo Slovenci, ne, če si bil šu ta po mesti an če si bil slišu pet 'o sole mio' tu u gostilni an ta u ta drugi, če si bil slišu pet 'Sladko vince piti', sem si-guren, da je bil šu [iti], kjer so pel 'Sladko vince piti', ne. Te vleče samo. An Jugoslovani so bli gor še, Hrvati an tako, kr se nismo še lahko dobro razumel. Si bil pred, da je kajšen pršu, da je eno malo potegnu, govoru an tiste. Sm bil rajš Hrvata al pa Srbjana ušafu [srečati] ku pa Napolitana, ne. Ha, ha ...

Kljub temu, da svojih »švicarskih let« ne opisuje z najbolj sladkimi besedami in da je Švica (»in vse kar sodi zraven«) v njegovi pripovedi povečini neprijazno predstavljena, ga je življenje še nekajkrat - sicer za krajši čas - (za)peljalo na pot »spomina in prijateljstev«:

Za 6 mesecev sem šu že nazaj gor.

[Ma [toda] kej ste šu gor? Obiskat prijatelje?]

Obiskat prijatelje, potle [potem] moj brat je bil takrat gor poročen. Me je skrbelo preveč, me je skrbelo. Za 6 mesecu smo šli že nazaj gor. 6 mesecev potle ušafaš [srečati] lih tiste ljudi, ne. Prijatelje an vse. Alora sem šu za ene dve let nazaj an potle sem šu za enih 10 let an u trejče, kr sem šu, sem djau, 'an če ne pridem več,' ne. Potle sem šu, more bit že 12 let an je vse spremenjeno, ne. Kr je bla trgovina je druga stvar, kr je bil albergo [hotel] je za ... Sem hodil cel popodan po vas an samo barbier [brivec, frizer], tist kr striže, samo enga človeka sem srejšču, da me je poznü, ha, ha. An sem djau, 'me ne briga vč,' ne. Ja, potem ko ni več ljudi an kr ne pozneš več ljudi, je blo neznano, ne.

Iz Švice tudi ne dobiva pokojnine, saj je raje vzel ves denar na enkrat, v enem »kosu«. Vzroki, kot pravi, niso bili načelne narave. Kot je namreč izračunal, bi moral živeti do 85. leta, da bi mu izplačali ves denar, ki ga je sicer dobil izplačanega hkrati. In kot (pogosto) v šali pravi, ni mogoče, da bo dočakal to starost.

(No, da le ne bomo končali s kakršno koli mislijo na smrt.) Mario je na svoji poti, če ponovno uporabim njegove besede, brez dvoma veliko gledal, mislil in videl. In če ne bi šel na pot, kot sam pravi, mogoče ne bi ne gledal, ne mislil in ne videl:

Doma, kr smo bli mladi, nismo šli vn z vasi an te niso učil, ku molit. Ku moja sestra, kr šele mol: 'An bod brdak [dober] an bod pošten.' An ti niso družga pravli an potle si šu po svetu an potle [potem], če si meu vse pravice za protestirat, nis protestirü, zak si bil timid [boječ]. Potle se moraš, ki naučit, ne. Al na slabo al na dobro. Dipende [odvisno], ku eno pot vzameš.

OPOMBE:

¹ Izjema je le članek *Prispevek za zgodovino izseljevanja iz Beneške Slovenije: primer občine Sovodnje/Savogna* zgodovinarja Alekseja Kalca (2002), ki sicer v kratek pregled izseljenjskih procesov po drugi svetovni vojni vključuje tudi osebnostna pričevanja treh migrantov.

² Ime je izmišljeno.

³ »Spontanost« je bila značilna za selitveni val v Švico predvsem v letih 1958-1963, ko lahko govorimo o izraziti odsotnosti organiziranosti tako pri italijanskih kot pri švicarskih državnih oblasteh. Birokratski sistem je bil predvsem pri izdajanju prošelj za zaposlitev tako počasen, da ni dohajal zaposlitvenih priložnosti. Tako večkrat priseljencev na delovno mesto niso napolnili pristojni uradi, ampak sorodniki in prijatelji, ki so v Švici že imeli zaposlitev (Anon., 1986, 86).

Toda »spontanost« ni bila v teh letih značilna samo za izseljevanje v Švico, ampak tudi za izseljevanje v druge države. Časopis *Matajur* je pisal, da se je v letu 1960 od 23.000 emigrantov iz Furlanije izselilo samo 3.000 oseb po uradni poti »*ufficio di lavoro*«, vseh preostalih 20.000 pa si je našlo zaposlitev preko prijateljev ali sorodnikov. (V tem letu se je iz Furlanije odselilo 6.100 oseb v Švico, 3.800 v Luksemburg, 2.100 v Nemčijo, 1.450 v Francijo in okoli 7.000 v druge evropske države.) O vzrokih, ki so botrovali »spontanosti« izseljenjskega toka, je pisal *Matajur* naslednje: »*Prepočasji rešujejo prošnje na »uffici del lavoro« in zato se ljudje ne obračajo nanje. Kaj pomaga, ko bi imeli velike koristi od tega, če bi šli na urade, saj bi ti plačali potne stroške, zastoj zdravniško asistenco in oskrbo za potovanje, toda čakati mesece, da ti rešijo prošnje, se pa tudi ne splača*« (Anon., 1961a, 1).

⁴ Švicarske konzervativne sile so izvedle več akcij, da bi radikalno zmanjšale število tujcev v državi. Uspeh tako imenovanega »referenduma Schwarzenbach«, ki se je izvajal oktobra leta 1974, bi v primeru uspeha imel katastrofalne posledice za emigrante iz Videnske pokrajine in v tem okviru tudi za Beneške Slovence, saj je živel v Švici po podatkih ISTAT v tem času 32.000 emigrantov iz Furlanije-Juljske krajine. Referendum je v veliki meri vplival na zahteve emigrantskih organizacij iz Furlanije-Juljske krajine, ki so bile naslovljene na vse instance političnega odločanja v deželi, naj vendar sprožijo ustrezne korake in to ne samo v korist razrešitve zapleta, ki bi nastal po izvedbi referenduma, ampak predvsem za ustvarjanje potrebnega števila delovnih mest na deželni ravni (Komac, 1990, 167-168).

⁵ Teh vsebin so se včasih dotaknili tudi prispevki iz časopisa *Matajur*: »*Švicarji so vljudni, prav kortezi, toda pri njih je treba trdno delati in vse stisnejo iz človeka, vse moči, tako da je plača pri njih trdno zaslužena*« (Anon., 1960a, 1).

⁶ Pošiljanje v tujini prisluženega denarja domačim je tema, ki združuje številna, zelo kompleksna vprašanja, ki se dotikajo preoblikovanja in ohranjanja družinsko-sorodstvenih oblik, gospodarskega in socialnega (ne)razvoja izvorne družbe, različnih oblik povezanosti oziroma odvisnosti izvornega ozemlja od krajev priseljevanja, (finančno) ekonomskega razvoja države pošiljateljice kot države »gostiteljice« (finančne pošiljke migrantov so, kot poudarja *Matajur* (Anon., 1958, 2), na primer, občutno pomagale zmanjševati primanjkljaj italijanske trgovinske bilance) itd. Podatki informatorjev in nekateri prispevki iz časopisa *Matajur* kažejo, da je večina migrantov pošiljala in hranila denar doma in da je del tega bil vedno namenjen tudi domačim oziroma domačemu gospodinjstvu (ponavadi dokler si migrantje niso sami oblikovali svoje družine).

O vsotah finančnih pošiljk iz tujine piše časopis *Matajur* naslednje: »*Vsi lokalni listi pišejo in mnogi politiki poudarjajo na svojih sestankih v Furlaniji, da pošljejo vsako leto emigranti iz Furlanije okoli osem milijard lir v rimessah [pošiljke] svojim družinam. To je velik denar, velika pomoč za revno videmsko provinco. Emigranti so torej tisti veliki naši finančniki, ki pomagajo, da gre naša ekonomija v Furlaniji sploh naprej. Če beremo tiste liste, ki pišejo za vlado, zvemo, da daje država toliko milijard lir za en plan, pa za drugi... (...) Tako pride od vseh planov, ki že tečejo in katerim se bo pridružil še piano verde, komaj 100-200 milijonov na leto v Furlanijo. Res majhna stvar v primerjavi s sedmimi do osmimi milijardi lir ubogih emigrantov brez odbitkov za razne birokratske stroške. Zmeraj, tudi pred vojsko, so morali naši emigranti reševati ekonomsko situacijo Furlanije. Leta 1933 so naši emigranti poslali največ od vseh let v rimessah svojim družinam, kar 133 milijonov kratnih lir ali kar 10 milijard v sedanji vrednosti« (Anon., 1961b, 4).*

Pošiljanje zaslužkov v »domovino« so zakonsko urejale države gostiteljice, ki so ponavadi omejevale dovoljene finančne zneske.

O pošiljanju denarja domačim piše *Matajur* tudi naslednje: »*Pisali smo že večkrat, kako tisoči naših emigrantov pošiljajo mesec za mesecem rimesse: Po 10 tisoč, 15, 20, 25, 30 tisoč in tako naprej, nekateri redki tudi po 50.000 lir, kakor pač kdo more. Velika večina družin doma skrbno gleda, kako bo porabila denar za življenje. (...) So pa primeri nekaterih družin, ki lahko miselno razfrčajo vse, kar jim prinese rimessa in ne pomislijo, s kakšnimi žrtvami spravijo naši očetje, bratje in strici rimesso skupaj. (...) Od ust si morajo naši emigranti odtrgati, da lahko pošiljajo rimesse. Tega bi se morale vse družine doma zavedati, ko na banki inkasirajo denar rimess. Kakor emigranti bi morale žene doma desetkrat premisliti, kaj bodo kupile« (Anon., 1960b, 5).*

⁷ Leta 1970 je po predlogu Komunistične partije Italije in Socialistične stranke delavske enotnosti bil sprejet zakonski osnutek, ki se je glasil: »*Ustanovitev deželnega sosveta za izseljenstvo in ukrepi v prid izseljenjskim delavcem in njihovim družinam*« (Anon., 1970, 2). Predloženi zakon je predvideval tudi vrsto ukrepov, ki naj bi olajšali vrnitev izseljen-

cev, med drugim tudi podpore za gradnjo in popravilo stanovanj, šolanje otrok izseljencev itd. Tako je bilo na primer za leto 1971 predvidenih 75 milijonov lir za podporo povratnikov (Anon., 1971, 1). Februarja leta 1972 je časopis *Matajur* pisal, da se je od uveljavitve zakona (se pravi v približno letu in pol) vrnilo v Furlanijo-Julijsko krajino 808 delavcev s 1778 družinskimi člani; tako je v tem času 2586 oseb izkoristilo deželne ugodnosti na podlagi omenjenega zakona. V ta namen je dežela porabila skoraj 169 milijonov lir, poleg tega pa so obstajale še druge oblike pomoči, kot so bila letovanja izseljenjskih otrok, štipendije za šolanje, izdatki za (pre)kvalifikacije itd. Toda problemi povratnikov s tem zakonom nikakor niso bili v celoti rešeni, kakor nadaljuje anonimni pisec omenjenega članka: »Kakor lepo in vzpodbudno govorijo podatki in denarne vsote, ki smo jih navedli zgoraj, pa se ob vsem tem vendar zastavlja drugo, nič manj pomembno vprašanje: ali so oblasti pri nas tudi storile vse, da so emigranti, ki so se vrnili, dobili doma tudi ustrezna delovna mesta? Kajti vsekakor ni dovolj samo privabiti domov naše delavce iz tujine, jim na podlagi deželnega zakona povrniti potne stroške in priložiti še kake drobtine, temveč je predvsem važno in pomembno najti za njih doma delovna mesta in jih zaposliti. To pa je seveda drugo, težje in pomembnejše vprašanje. Zato se lahko upravičeno sprašujemo, ali so to tudi storile oblasti pri nas, tako deželna kot naša pokrajina? Če ne bodo izpolnjeni tudi ti, osnovni pogoji za vrnitev naših delavcev iz tujine, potem so zaman vsi deželni zakoni o pospešitvi imigracije, kajti v tem primeru lahko rečemo samo to, da so ti zakoni pesek v oči javnemu mnenju in zavesa, za katero se skriva naša temeljna težava in problem: delo doma za domače delovne roke« (Anon., 1972, 1).

LITERATURA:

- Anon(imus), 1958. Emigrantske rimese. *Matajur* 9, 21 (187): 2.
- Anon., 1960a. Koliko zaslužijo letos naši emigranti? *Matajur* 11, 8 (216): 1.
- Anon., 1960b. Odpovedi naših emigrantov. *Matajur* 11, 17(225): 5.
- Anon., 1961a. Emigracija raste, vasi padajo. *Matajur* 12, 5 (235): 1.
- Anon., 1961b. Emigrantski glas. Kateri so glavni emigrantski problemi. *Matajur* 12, 5 (235): 4.
- Anon., 1970. Deželni svet Furlanije - Julijske Benečije. Ustanovitev deželnega sosveta za izseljenstvo. *Matajur* 21, 7 (432): 2.
- Anon., 1971. Seja deželne konzulte za emigracijo. Za podporo pri gradnji stanovanj in šolanju otrok emigrantov. *Matajur* 22, 7 (452): 1.
- Anon., 1972. Več kot osem sto ekonomskih emigrantov se je vrnilo domov. *Matajur* 23, 3 (471): 1.
- Anon., 1986. *Fotoalbum izseljencev iz Benečije/Fotoalbum degli emigranti della Benecia*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Komac, M. 1990. *Politična kultura, Narodnostna identiteta, migracijski procesi in etnozavoj. Protislovja narodnostnega razvoja Slovencev v Videmski pokrajini*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo [doktorska disertacija].

GLORIA

MICHELE OBIT

Na *Postaji* v Topoluovem smo lietos, ku po navadi, gledal puno zanimivih reči. 'No vičer pozno, je biu an torak (dan, ko po navadi nie puno tistih, ki pridejo na obisk, pa lietos ljudje so hodil vsak dan, an takuo an tist torak), potlé ko 'na skupina otuok je predstavila dielo narejeno kupe s Chiaro Carminati an z Giovanni Pezzetto, smo vsi šli tja, kjer se predvajajo filmi, tja pred hišo od Morena an Antonelle. Na varsti je bla 'na serija kratkih posnetku, posvečenih tistim, ki se učijo an tistim, ki učijo: učenci an učitelji.

Gledal smo *Jakum Pitor*, film, ki so ga napravli v sauodenjski šuoli, potlé *Videoabeceda*, projekt špietarske dvojezične šuole, an še an video, ki so ga parnesli učitelji od šuole v Manzane.

Še buj od delečà so paršli pa posnetki, ki so imiel naslov *Los niños son un libro abierto* (Otroci so odparta knjiga). Vidli smo, parvič tle par nas, kuo funcjona an del šuolskega sistema v Kolumbiji: tisti, ki zadeva otroke, ki živijo v vasi, uon z velikih centru. Tam, kjer se lahko zgodi, da otrok se muora zbudit zelo zagodà, ob petih zjutra, za redit krave al za iti kopat v vart. Tisto, kar je bluo tle par nas dvajst, trideset an še vič liet od tegà. Potlé, otrok muora iti v šuolo, par nogah, hodit 'no uro an vic za prit do šuole an pru takuo za se varnit damu.

V Kolumbiji imajo, vic al manj ku tle, daržavne an privatne šuole. Jasno je, da v tiste privatne grejo samuo tisti, ki morejo puno špindat za vzgojo svojih otuok. Pa tam, kjer ne morejo starši, kajšankrat pridejo na pomuoč ljudje al pa društva, ki imajo par sarcu izobrazbo te mladih. An liep primer je tist od Glorie Bermudez, ki kupe z drugimi je ustanovila 'no skupino, ki ima pru ta namen: pomagati otrokom, naj se učijo ne samuo jezika al pa matematiko, pa tud kaj jim ponuja narava, kuo se more lahko igrat z besiedami, kuo je važno imiet

prijatelje, kuo se morejo odkrit lepe reči iz dneva v dan. Tuole nam je pokazal video *Los niños son un libro abierto*: da otroci imajo vic potencialnosti, ku si sami mislimo, samuo da jim je trieba dat možnost, da jih pokažejo.

Poznam Glorio, sem biu ta par nji dvakrat. Živi v El retiro, majhni an ries luštni vasici blizu Medellina. Kar sam parvi krat šu tja, sam mislu, da cajt je šu normalo liet nazaj an da priet al potlé se bo parkazu Zorro (pomislimo, da smo v Kolumbiji, ki deleč od centru je puno podobna Mehiki). Gloria živi v nieki neverjetni hiši, puni barv, an ima ta zad an vart, kjer so vsake sorte rastline (tiste buj liepe so tiste, ki imajo ogromne liste) an kjer živijo papige an vierce.

Gloria mi je pokazala video, an je puno guorila go mez tiste, ki diela za te mlade, predvsem za tiste ki niemajo puno drugih možnosti se učit kiek novega, če pustimo uon šuole. An sam zastopu zaki diela vse tuole, an še zastonj: zak lju bi sojo zemljo an suoj narod, an tiste, kar buj jo zanima od Kolumbije nie politika, nie ekonomija, nie ujska (zak tam, če na vesta, je že vic ku štierdeset liet, ki imajo ujsko). Ne, tiste kar jo zanima, je mladina, je prihodnost, je, kuo bo lahko Kolumbija čez dvajst al trideset liet živiela. Kajšan bo sviet, ko tisti, ki so donas mladi, ga bojo napri pejal.

POUK SLOVENSKEGA JEZIKA V KANALSKI DOLINI¹

NATAŠA KOMAC

V Kanalski dolini na slovensko-italijansko-avstrijski tromeji živi govorna skupnost, katere pripadniki razpolagajo z znanjem italijanskega, slovenskega, nemškega in furlanskega jezika. Slovenska jezikovna skupnost, ki organizirano deluje pod okriljem Slovenskega kulturnega središča Planika (SKS Planika), osrednje dolinske slovenske kulturne in politične organizacije, si je v zadnjem desetletju z marljivim delom na kulturnem, političnem, izobraževalnem in gospodarskem področju uspela izboriti opazen položaj v mešani lokalni skupnosti.

Jezikovno mešana podoba doline je sad zgodovinskih dogodkov, zaznamovanih s pogosto dramatičnimi političnimi, demografskimi in jezikovnopolitičnimi spremembami². Kljub avtohtonosti slovenskega prebivalstva je bila prisotnost slovenske jezikovne skupnosti v Kanalski dolini prvič uradno priznana v okvirnem zakonu o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji (zakon 482), izdanem leta 1999³, formalno pa je bil njen status urejen z zakonom 38 iz leta 2001 o globalni zaščiti Slovencev.

Slovenski jezik je bil v organiziranem šolstvu Kanalske doline prisoten že v prvi polovici 18. stoletja (t. i. konkordatne šole v krajevnem, ljudstvu razumljivem jeziku). Z udrditvijo avstroogrške oblasti so bile uvedene slovensko-nemške utrakvistične šole, kjer se je slovenski jezik uporabljal le kot jezik prehoda na nemško predmetno in jezikovno poučevanje. S prihodom fašizma in Gentilejeve reforme je italijanska oblast uvedla enojezično šolstvo. Slovenski jezik se je za dolga desetletja umaknil v intimo cerkve in domov.

V šolskem letu 2003/04 se v procesu obveznega organiziranega javnega šolstva v duhu sodobnih evropskih smernic »plurilingvističnega posameznika« moderne »multilingvistične družbe« v prvih petih razredih nižjih srednjih šol v Žabnicah, Naborjetu, Beli Peči in na Trbižu poleg italijanščine, angleščine in nemščine 260 otrok zopet uči tudi slovenski jezik. V zadnjih petih letih so se otroci slovenske besede lahko naučili le pri predmetih Multikultura in Petje v slovenskem jeziku ali pa na privatnih izbirnih tečajih SKS Planika.

SKS Planika, ki skoraj desetletje nadaljuje z l. 1976 začetim izbirnim poukom slovenskega knjižnega jezika⁴, s paleto raznoterih dejavnosti (izbirni tečajji slovenskega jezika za otroke, srednješolce in odrasle, tradicionalni večer slovenske kulture, na katerem nastopajo ugledni slovenski mojstri pesmi in besede, otroška poletna kolonija slovenskega jezika na Obali, redni obiski slovenskih pesnikov, pisateljev in pedagogov med šolskim letom, tečajji računalništva, delovanje podružnice Glasbene matice Glasbene šole Tomaža Holmarja, skupni prostori s sedežem SLORI-ja, raziskovalni tabori, knjižnica Salvatoreja Venosija, izmenjave obiskov kranjskih in trbiških gimnazijcev, sodelovanje pri organizaciji glasbene prireditve Koroška in Primorska pojeta) ohranja zavest o prisotnosti in širi znanje slovenskega jezika v Kanalski dolini.

Za nadaljnje delovanje v prid slovenski jezikovni skupnosti v Kanalski dolini je gotovo ključnega pomena pouk slovenskega jezika v formalnem izobraževanju, s čimer se širi poznavanje in vedenje o slovenskem jeziku in kulturi in hkrati zavest o kontinuiteti sobivanja slovenskega jezika v dolini. Lokalna skupnost želi in sprejema znanje slovenskega jezika kot del svojega jezikovnega repertoarja, formalni zakonski temelji so dani in trbiška občinska uprava postavlja osnove za evropsko naravnano dolinskim jezikom prijazen sodoben oddelek za mednarodno sodelovanje (ustanovitev t. i. »okenca za občane«, kjer so zaposlili v znanju dolinskih jezikov ustrezno usposobljene strokovnjake, ki so odgovorni za sporazumevanje z lokalnim prebivalstvom v dolinskih jezikih). Na potezi je slovenska država, ki bo morala sistematično in strateško izdelati vizijo položaja slovenskega jezika v Kanalski dolini in v s Slovenci poseljenem prostoru nasploh.

OPOMBE:

¹ Prispevek je bil predstavljen 8. novembra 2003 na simpoziju *Ko ne bo več meja* v Št. Petru pri Št. Jakobu v Rožu, Avstrija, v organizaciji Svetovnega slovenskega kongresa. Z dovoljenjem organizatorja ga objavljamo tudi v Trinkovem koledarju.

² Ozemlje Kanalske doline (predvsem vasi Ukve, Žabnice, Lipalja vas in Ovčja vas) je bilo vedno kontinuirano poseljeno s slovensko govorečim prebivalstvom. L. 1919 se s priključitvijo Kanalske doline k Italiji spremeni dotlej značilna identitetna opozicija slovenstvo-nemštvo med slovensko govorečim kmečkim prebivalstvom in nemško govorečim meščanstvom, industrijskim delavstvom in političnimi elitami; priseli se italijansko govoreče prebivalstvo in z Gentilejevo reformo sta nemščina in slovenščina pregnani iz šole. Z Opcijami med obema vojnama se izseli velika večina dolinskih Nemcev in precej slovensko govorečega prebivalstva. Po drugi svetovni vojni se vzpostavijo nove državne meje, pri čemer slovensko govoreča skupnost v Kanalski dolini za nekaj desetletij ostane odrezana od slovenskega središča v Jugoslaviji in drugih slovensko govorečih skupnosti v Italiji in Avstriji. Šele konec šestdesetih in začetek sedemdesetih let lahko govorimo o »odkritju« doline s strani slovenske »matrice« ter oblikovanju slovensko zavedne politične elite v sami dolini.

³ Postopek za ugotavljanje ozemlja, na katerem velja zaščitni zakon, se je začel z izjavami tretjine občinskih svetnikov o zgodovinski prisotnosti manjšine na območju. Občini Naborjet in Trbiž sta z večino glasov izglasovali prisotnost slovenske, nemške in furlanske jezikovne skupnosti.

⁴ Ustanovitelja tečajev slovenskega knjižnega jezika in slovenskega glasbenega pouka, domačin Salvatore Venosi in ukljanski župnik Mario Gariup, sta po l. 1976 spodbudila vrsto ustanov in akcij, ki so spodbujale afirmacijo slovenstva v dolini. Ustanavljali so se in razpadali so pevski zbori, v šestdesetih letih je bilo ustanovljeno društvo Planinka, v osemdesetih pa slovensko prosvetno društvo Lepi vrh in Slovenski klub, ki jima ni bilo usojeno daljše delovanje. V l. 1983 je bil v Ukvah vzpostavljen lokalni sedež Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI). SKS Planika je bilo ustanovljeno januarja 1997 kot naslednik Slovenskega kulturnega društva Planika, ki je začelo delovati l. 1993. SKS Planika je dejavnosti svojega predhodnika nadgradilo in pod svojo streho združilo podružnico Slovenske glasbene matice Glasbeno šolo Tomaža Holmarja in l. 1995 vzpostavljeni Sklad za slovensko kulturo Ponce ter l. 1998 ustanovljeno knjižnico Salvatoreja Venosija. L. 1998 je bilo ustanovljeno tudi združenje Mario Črnet, ki pa v zadnjem času nima vidnejših s slovenskim povezanih manifestacij.

LITERATURA:

- KOMAC, Nataša 2002. *Na meji, med jeziki in kulturami*. Kanalska dolina: Slovenski raziskovalni inštitut, Slovensko kulturno središče Planika; Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- ŠUMI, Irena in Salvatore VENOSI 1995. *Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes*. Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.

"STARMÍ CAJT"

Odlomek iz pogovora

MICHELA PREDAN

Leta 2003 je Kulturno društvo Ivan Trinko pripravilo dokumentarec "Starmí Cajt" o posledicah potresa, ki je 1976. leta prizadel Nadiške doline. Film je režiral Alvaro Petricig v sodelovanju s Paolom Comuzzijem (videoposnetki, digitalizacija superosemmilimetrskega traka, montaža), Massimom Toniuttijem (avdioposnetki, zvočna kulisa) in Michelo Predan (intervjuji). Premiera dokumentarnega filma "Starmí Cajt" je bila 14. novembra 2003 v okviru posebnega večera Film Video Monitor, ki ga je organiziralo društvo Ivan Trinko v sodelovanju z goriškim Kinoateljejem v čedajski kinodvorani Ristori.

Alvaro: »Leta 1998 sem s Susanno Grigoletto pripravil "Sarce od Hiše". Moj oče je namreč hotel prenesti v obliko VHS posnetke o pustnih običajih, devetici in velikonočnem času, ki jih je posnel na superosemmilimetrskem traku v sedemdesetih letih.

Posnetki na tem traku so bili nejasni, na videz umazani. Čeprav so bili očitno ljubiteljski, je iz njih pronical poetični pristop mojega očeta do tega, kar je dokumentiral. Zaradi tega se mi je njegovo delo zdelo zelo zanimivo, pomislil sem, da bi bilo primerno podobam dodati zvočno kuliso in vse skupaj premontirati. Odločili smo se, da bomo intervjuvali nekaj starejših oseb iz Nadiških dolin. John Duncan pa je pripravil zvočno kuliso.

Po izpeljavi tega projekta mi je oče predlagal, da bi se spoprijel tudi z njegovimi posnetki o potresu, ki je 1976. leta prizadel Nadiške doline.

Že v intervjujih za "Sarce od Hiše" je bil večkrat omenjen potres kot prelomni trenutek. Ni spremenil le okolja, temveč tudi čutenje ljudi, njihovo najgloblje intimno doživljanje.

V tem primeru pa je bilo gradivo zelo skromno. Potem ko sem si ogledal film o potresih Maria Martoneja, ki so ga premiersko predvajali v okviru Postaje Topolove, sem opustil idejo, da bi izpeljal očetov projekt.

Letos sem želel pripraviti nekaj svojega, tako sem ponovno vzel v pretres ta projekt, ki sem ga deloma zasnoval že prej.

Tudi tokrat, podobno kot za "Sarce od Hiše", mi je bila osnova prikaz posnetkov na superosemmilimetrskem traku, ki jih vrednotim že v skorajda arheološki luči. Mogoče jih je namreč primerjati keramičnemu drobcu, ki ni uporaben za ponovno sestavo nekdanjega predmeta, a vendarle ohranja lastno zgodovinsko vrednost.

Jasno je, da je bilo treba zbrati primerno delovno skupino. Poznal sem strokovnost Paola in Massima, ki sta zares bistveno prispevala k izpeljavi dela. Istočasno sem želel poiskati sogovornika, ki bi mi svetoval pri zamislih, ki sem jih želel uresničiti. Prepričan sem namreč, da je mogoče opraviti dobro neko delo le s stalnim soočanjem mnenj in preverjanjem.

Potem ko je bila skupina sestavljena in smo si ogledali očetove posnetke, smo si temeljito ogledali vasi, kjer je prenova pustila najmočnejšo sled, da bi sodobne posnetke lahko vzporejali s starimi.«

Paolo: »V Ažli sem bil že prej. Vtis sem imel, da sem nekje v Lignanau, pa čeprav sem stal sredi gora...«

Alvaro: »Zame je bilo pomembno ugotoviti, ali se lahko z mojimi idejami strinja tudi nekdo, ki ni tesno povezan s temi kraji. Ko smo obiskali nekatere vasi Nadiških dolin, smo imeli vtis, da se nahajamo v neke vrste "nekraju", v šablonskem okolju, ki je že izgubilo svoje prvotne značilnosti in se je prepustilo standardizaciji.

Potem ko smo izbrali kraje, smo se lotili snemanja z delno improvizacijskim pristopom. Mislim, da je kanček improvizacije potreben, še zlasti pri dokumentarcih, ker krepi njihovo avtentično naravo. Kdor na tem področju sledi strogemu programu, gotovo utesnjuje podobe v že vnaprej zgrajeno pojmovno kletko. Dokumentirati je vsekakor predstavljanje lastnega pogleda na stvari in ne beleženje neobstoječe objektivne stvarnosti. Zaradi tega je treba vzpostaviti s tem, kar dokumentiramo, pristop, ki je čim bolj odprt in ki se ne izmika nepredvidenim situacijam in protislovnim dejstvom.

Tudi pri intervjujih smo se držali tega načela: če izpraševalec postavlja

natančna vprašanja, bodo odgovori vprašanega zelo predvidljivi. Mi pa smo se raje odločili, da v danih smernicah pustimo svobodno pot spominom, obnavljanjem in zadregam, kar je odpiralo nove, zanimive poti.

Tako je nastal dokumentarec, ki nikakor ne prenaša trditev, ampak si ravno obratno zastavlja kot cilj odpiranje novih vprašanj. Ne govori o tem, da "smo nekoč živeli boljše", ampak usmerja pozornost na spremembe in na poplitvitev, ki iz njih sledi, ter s tem sprašuje, "čemu vsemu smo se morali odpovedati, da smo dosegli današnje materialno blagostanje?"

Po potresu so se eni odločili za gradnjo manjše vile, drugi za obnovo stare hiše. Kljub temu pa so tudi tradicionalne stanovanjske gradnje povsem izgubile svojo nekdanjo funkcijo: tako v njih kot v novih vilah živijo ljudje zelo zaprto.

Dokumentarec se ne zavzema za povratek k staremu življenju, kar je med drugimi tudi neuresničljivo, temveč prikazuje dejstvo, da danes ni več skupnega vaškega življenja in dela. Opustitev kmetijstva je povečala razdaljo med človekom in njegovim naravnim okoljem in naš dokumentarec prikazuje prav učinke teh procesov v Nadiških dolinah. Vse to ni značilnost le naših krajev, temveč številnih podobnih okolij drugod po svetu.

Odločili smo se, da se bomo o teh spremembah pogovorili s starejšimi domačini, ker iz njihovih besed pronica stopnja neugodja. Le oni lahko namreč primerjajo preteklost z današnjim življenjem. «

Massimo: »Pri svojem delu smo se posluževali tako starih kot novih posnetkov, zato je bi lahko prisluhnili tudi mnenju mlajše generacije... Vendar smo imeli že toliko ustnih pričevanj, da nismo potrebovali dodatnega izpraševanja. Obenem so pripovedi starejših oseb neprekosljivo mikavne in prodorne. Vzdrževanje odnosov med mlajšimi in starejšimi rodovi bi moralo biti državljanska dolžnost, tako kot obiskovanje pouka!«

Alvaro: »Verjetno je prav tako: ko bi v film vključili tudi glas mladih, bi gledalcem ponudili bolj celovito sliko, čeprav imam vtis, da mladi nimajo percepcije o spremembah in o homologaciji. Vsekakor smo se odločili za intervjuvanje starejših zaradi etičnih in ideoloških razlogov: z njimi smo želeli stopiti v stik, da bi se zoperstavili prevladujočim težnjam, ki gredo v smeri poplitvitve zgodovinskega spomina.

To je le eden od številnih dvomov, ki so se nas polaščali med snemanjem dokumentarca.

Tudi posnetki industrijske cone so se nam začetno zdeli morda preveč poučni in berljivi v poenostavljeni luči. Vendar smo potem pomislili, da se gorska območja vedno prikazujejo s podobami stoletnih hiš, stark, ki obdelujejo svojo njivo... Z izbiro industrijske cone smo torej želeli uveljaviti polemičen pristop do takih, splošno razširjenih, a obenem neresničnih in cenenih podob.

Tudi zvočna podoba filma nas je večkrat postavljala v škipce. Uporabo nizkih zvokov so nekateri označili kot pretirano dramtiziranje dogodkov...«

Massimo: »V resnici pa so bili ti zvoki večkrat nujni za skladnost kompozicije, za vzpostavljanje primerne ritma.«

Alvaro: »Zanimivo se je spopadati s pavšalnimi ocenami, na videz banalne stvari je treba vpeti v tak okvir, da jih ni mogoče razbrati poenostavljeno in da torej zadobijo novo vrednost. Prepoznavni znaki lahko v novem okviru vodijo do plodnega kritičnega razmišljanja, do negotovosti, ki lahko poraja tudi povsem nepričakovane pomene.

Ne vem, koliko vseh teh nians in izbir dojamajo gledalci, ko si prvič ogledajo film, sicer pa je pomembno, da ostajajo odprte možnosti nadaljnjih interpretacij.«

Massimo: »Tudi delo z zvokom ni bilo enostavno: najprej smo razmišljali, da bi za posnetke na starem traku uporabili abstraktne zvoke, medtem ko bi drugim posnetkom podložili zvoke naravnega okolja in tako jasno poudarili razdelitev starih in novih podob; vsekakor smo mislili, a se mora zvočna kulisa v kar največji meri izogniti realistični rekonstrukciji, saj bi s sinhronizacijo delali silo resnici. Na koncu pa je montaža podob, ki se ni omejila le na protislovje med starim in novim, pogojevala tudi zvočno kompozicijo, pri kateri se elementi večkrat prekrivajo in tako ustvarjajo zvočno bogastvo, ki vzbuja občutek raztegnjenosti.

Tudi pri govornih delih sem se prepustil muzikalčnosti besed in različnim tonom glasu, saj pomena povedanega povečini nisem razumel.«

Alvaro: »Neizogibno arbitrarnost v izbiranju stavkov, ki je v določenem smislu v nasprotju z improvizacijskim pristopom, o katerem sem govoril, so prav te muzikalne potrebe nekako ublažile. V govoru je tako prišla do izraza ne le vsebina, temveč tudi ekspresivna plat...

Paolo je razumel, kaj govorijo vprašani, šele ko je montiral podnapise!«

Paolo: »Res je, v nekem smislu je bilo to dobro, saj sem se zato lahko bolj osre-

dotočil na smisel podob, tako da so postale prodorne že same po sebi. Težko je bilo usklajevati tri različne oblike posnetkov (fotografije, superosemimilimetrski trak in videoposnetke), vendar pa je končni izdelek umerjen in dosleden.«

Alvaro: »Hotel sem ustvariti neke vrste "ekologijo podobe". Za počasno pripovedovanje se nismo odločili iz ugodnosti, temveč zato, da bi podobam povrnili prvotno kompleksnost, saj so vse detaljno zelo bogate.

Naglost, na katero nas je navadila televizija, nas je po mojem prikrajšala za kompleksnost v gledanju in v mišljenju.«

VODNIK PO POSTAJI TOPOLOVE

»Sprehodi po Benečiji« – izvleček

našel ga je MORENO MIORELLI

Ko za sabo pustimo vas Hlodič, znano po odličnih gostilnah, se začenjamo vzpenjati po dolini, ki jo je ustvarila reka *Kodarijana*. Po nekaj sto metrih srečamo vas *Selce*, na drugi strani doline pa nam v oči padejo strehe vasi *Zverinac*. Zaselka je veliko let povezovala pot, ki je tekla nad jezom na *Kodarijani*; gradnja spada med najdrznejše v zgodovini javnih del. Jez je bil postavljen leta 1938 v času, ko je prevladoval nacionalistični ponos, vlada pa je z njim hotela izkazati tu živečemu ljudstvu skrb in zavzetost; jez je bil nepremišljeno zgrajen iz opeke, zato so ga prebivalci spodnjih vasi, ki so bili sicer vladi hvaležni, v strahu pred katastrofo podrli. Na njegove ostanke lahko naletimo še danes, čeprav ga je prerasel gozd, opeko, iz katere je bil zgrajen pa lahko opazimo tudi v zidovih nekaterih hiš. Po treh kilometrih lažjega vzpenjanja pridemo v Topolove. Vas se pojavi nenadoma, kot diamant ujet v zeleno pobočje gore. Avto parkiramo v kraju *Potok*, ki je obenem tudi dvorana, v kateri se odvijajo večji koncerti, kot npr. zgodovinski koncert 19. julija 2003 mladinskega simfoničnega orkestra YMISO. Če izberemo pot, ki nas vodi desno, kmalu naletimo na prvega od instrumentov »*pihajvuho*«, podaril ga je G. Morbin iz Vicenze (preberite navodila), nato pa gremo mimo *Julijove hiše*, ki jo je skupnosti podaril dobrotnik iz Topolovega, zato da bi bil to prostor za družabnost in ustvarjalnost. V teh dneh gosti šolo masaže shiatsu (naročite se). Na levi strani stoji mala pošta *Topolove*; pošiljke te pošte, ki jo je leta 2002 postavil P.M. Ciani, potujejo s posebnimi znamkami, žigi in drugim papirnatom materialom v državi, ki so z navadnimi prevoznimi sredstvi nedosegljive. Dalje naletimo na ruševine ene od treh starih topolovskih sinagog, zelo verjetno je to tista, ki ji pravijo »ashkenaziška«. Vidijo se zunanji zidovi in prazna okna stavbe, ki je bila nekoč najpomembnejši židovski center srednje Evrope. Listine, ki jih je nedavno odkril zgo-

dovinar D. Casali, kažejo na to, da je topolovška skupnost vzdrževala dobre stike predvsem s praškim glasbenim okoljem. Tu se cesta zaradi majhne hiše, ki je od leta 1997 *sedež nizozemskega in češkega veleposlaništva*, razcepi. Naj vas ne preseneča prisotnost dveh tako pomembnih institucij v Topolovem, saj sta ob tako gostem pretoku potnikov, ki potujejo proti severozahodu in severovzhodu, nujno potrebni. Hiša nosi na pročelju *fresko*, ki jo je izdelal nizozemski umetnik J. Van der Ploeg. Z diplomatskim sedežem meji *Modra – Luščakova hiša*, gre za utripajoče srce postaje. Stavba nosi to ime zaradi svoje močne modre barve, v njej pa so shranjene knjige *Knjižnice srca »Valentina Gariupa«*; gre za zbirko podarjenih besedil; vsak lahko podari le eno knjigo, a tisto, ki mu je spremenila življenje. V. Gariup je bil učenjak, zgodovinar in geograf iz Topolovega, bil je lastnik obširne zbirke besedil v vseh slovanskih jezikih in pisavah; zbirko so po njegovi smrti po neumnem sežgali. V hiši je tudi menza za obiskovalce, ki se v Topolovem na postaji zadržijo več dni, obenem pa je tudi sedež *Ameriške akademije umetnosti in arhitekture*, ki jo vodita J. Hogan in E. Akkerman. Nekoliko niže pridemo do ostrega ovinka, ob katerem stoji *vodnjak*, ki ga je prav tako okrasil Van der Ploeg. Še nekaj korakov in na naši levi se že odpira trg, na katerem se odvija *poletni kino* in ogledi drugih videoposnetkov; tu italijanski in tuji režiserji predpremierno prikazujejo svoja dela. Na številki 95 (*Pihuva hiša*) nas cela vrsta električnih kabljev opozarja na to, da smo v bližini postaje (skozi vse leto je na njenih vratih pritrjen napis: »Spimo.«). Pred hišo, ki včasih gosti tudi »zasebne koncerte« za klavir, stoji gledališče v naravi, ki je sedež dogodkov, pri katerih je potrebna večja zbranost (čudovit razgled). Leta 2004 bo tu otvoritev *Šole za vasologijo*, vodil jo bo F. Arminio, gre pa za novo stroko, ki skuša razložiti, zakaj nas nek kraj privablja ali odbija na podlagi malenkosti. V stavbi na koncu vasi je nekoč bila osnovna šola, ki pa so jo iz hvaležnosti do beneškega ljudstva leta 1977 zaprli. Danes je tu poletni sedež *bobnarske šole »Les Tambours de Topolò«* (šola je brezplačna), ki jo vodijo izkušeni glasbeniki. Dalje v goščavi je čudoviti *Stamorčjak*, kraj, na katerem se srečata potočka z živahnim žuborenjem. Povezan je tudi z legendami o krivapatih, bitjih, ki živijo ob vodnih tokovih in v jamah. Vznemirljiv je tudi pogled na jamo »*Kralja Matjaža*«, na katero naletimo nekoliko dlje na stezi. Vrnimo se nekoliko nazaj in se vzpni po cestici, ki med vrtovi in vinogradi vodi v gornji del vasi (Gorenja vas). Znajdemo se na *osrednjem malem trgu*, ki je srce po-

staje; obkrožajo ga lepe hiše, ki jih je ob podpori EU prenovil arhitekt R. Rucli (v Topolovem je deset takih hiš, namenjenih turistom, ki si želijo miru. Informacije dobite na parkirišču). Hiša na vogalu je bila v devetdesetih letih atelje slikarja Serafina Loszacha, izrednega in neutrudnega samouka. Kar naprej se vzpenjamo in že smo pri *Fontani*, ki jo je postavil Američan J. Hogan: gre za dvojni vodnjak, prvi je namenjen javni porabi, drugi pa je okrasen (pri tem stalen pretok vode poganja sončna plošča). Deluje le ob lepem vremenu. Legenda pravi, da ima voda tega vodnjaka posebno lastnost: pospešuje spočetja (to je treba še preveriti). Spustimo se po travnati stezi in že smo na kraju imenovanem *Meja*; označujeta ga eratska skala in prisotnost »*Železnega bitja*«, ki so ga leta 1995 izdelali mladeniči socialnega centra »*Tiennament di Napoli*« iz odpadnega materiala, nabranega v Topolovem. Center, postavljen v mestni četrti, v kateri je prevladovala kamora, je organiziranemu kriminalu in mamilom iztrgal številne mlade, občina ga je zato v znak hvaležnosti leta 1997 zaprla. Bližnja stavba je bila *delovna soba-knjižnica Valentina Gariupa*. Še naprej se vzpenjamo in vstopimo na *topolovski glavni trg*, kjer stojijo prodajalni pulti, pred nami pa sedež *društva Topoluove*, ki skrbi za osnovne potrebe vasi in delovanje postaje. Še više stoji *cerkev*, ki je bila postavljena v 19. stoletju in je posvečena sv. nadangelu Mihaelu (na njenem pročelju stoji mozaik sv. Kristofa). Razgled je enkraten. Nasproti cerkve stoji spomenik D.M. Bortolota »*el cielo non tiene frontera*« (nebo ne pozna meja), gre za razmišljanje o prepovedi fotografiranja, ki je še do nedavnega bila v veljavi. Kip skriva v sebi pravi fotografski aparat Polaroid. Ceste je tu konec, tu je konec vseh cest. Na levi strani stoji cementna skrinja, ki jo je izdelal Čilenec R. Vivar, »*Baul de los secretos*« (skrinja skrivnosti): vsebuje spomine, skrivnosti (fotografije, sporočila, predmete, videoposnetke itd.) Topolovčanov. Kot je vklesano na njeni prednji strani, bodo skrinjo odprli leta 2125, ko bo preteklo pet generacij in bodo potomci današnjih prebivalcev ali novi priseljenci v njej dobili izredno pričevanje o svoji preteklosti. Dalje se razprostira pokopališče, zadnje bivališče, v katerem je postavljen spomenik partizanom, padlim za svobodo.

Cesta se nadaljuje skoraj vse do mejnih kamnov, do kraja *Javoršca* (tu je čudovit bukov gozd). Meja poteka za vasjo, prav po grebenu Kolovrata, kjer se je mladi Rommel izkazal v vojni taktiki v času prve svetovne vojne. Meja se potem

spusti vse do polovice gore in se potem spet dvigne. Steza, ki se začne za pokopališčem, pelje vse do Livka v Sloveniji (to naj ostane skrivnost). Z višine so dobro vidne tri utripajoče luči, ki so postavljene na koncu pristajalne steze *topolovškega letališča* na široki planoti Očnega Barda. Letališče upravlja letalska družba low budget Ingold Airlines. Nekdanje staro letališče, ki se je nahajalo na široki ravnici, so krajani leta 1940 zaprli in preorali, zato da bi ga ne bilo mogoče uporabiti v vojne namene, kot je zapisano v arhivu civilnega letalstva, ki ga je pregledal C. Della Libera. Če se v zgornjem delu vasi obrnemo na desno, v popolni temi uzremo razsvetljeno *samotarjevo sobo*; energijo ji pošilja sončna plošča. Kraj je posvečen meditaciji, zamislil pa si ga je U. Paschetto. Čas je, da se vrnemo v dolino. Postaja, ki so jo otvorili leta 1909 (razi-skave so opravili V. Dalovic, L. Paic, R. Paci Dalò), ne miruje. Srečamo se z zadnjim vlakom, ki gre iz Čedadada ob 19.58 in pride na postajo ob 20.28. Progo, ki jo je načrtoval P. Vischi, so si krajani močno želeli; dnevno vlak dvanaajstkrat pripelje iz Čedadada in ravno tolikokrat odpelje proti njemu, na progi pa opravi dvanaajst postaj. Težko bi si bilo danes predstavljati življenje v dolinah brez te železniške povezave, ki je simbol napredka in občutljivosti do tistih, ki živijo v tem goratem predelu. Topolove leži v nadmorski višini šesto metrov in šteje 39 prebivalcev.

Informacije na štev. 800-39-39-

TURJEVA JAMA

PRAZGODOVINSKA VEZ POSOČJA Z BENEČIJO

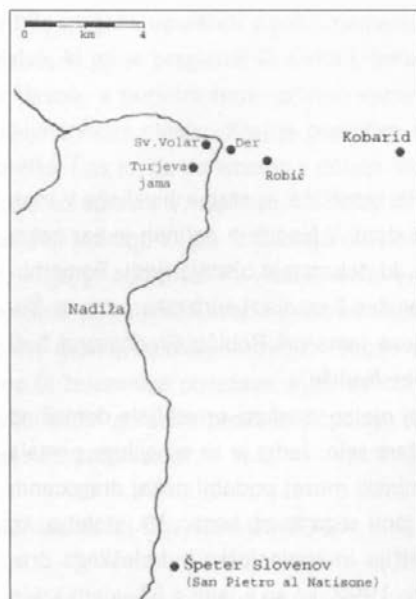
MARTINA KNAVS, MIHA MLINAR

(Tolminski muzej, Tolmin)

Jame in spodmoli so ljudem nudili zatočišča in stalna bivališča v vseh prazgodovinskih obdobjih, tudi v bronasti dobi. V Nadiških dolinah je kar nekaj jam, v katerih so arheologi odkrili najdbe, ki dokazujejo bivanje ljudi. Pomembna so zlasti najdišča Velika jama, Ciondar des Paganis, Landarska jama in Šusterjeva jama na beneški strani ter Turjeva jama pri Robiču (imenovana tudi Kovačeva, Pelerinčeva) v gornjem toku reke Nadiže.

Turjeva jama in arheološke najdbe znotraj nje so vseskozi privabljalale domačine iz bližnjih vasi Robič, Kred, Borjana in Staro selo. Jama je za arheologe postala zopet zanimiva v zadnjih letih, ko je Tolminski muzej pridobil nekaj dragocenih najdb.¹ Sicer pa zgodovina raziskovanj v jami sega že ob konec 19. stoletja, ko sta tam izkopavali ekipi Carla Marchesettija in speleološko-hidrološkega društva iz Vidma. Novejše odkritje sega v leto 1992, ko so v jami z iskalcem kovin odkrili depo bronastih predmetov.² Zaklad sestavljajo tri ločene skupine predmetov: bronasti srpi, bronasti ingoti ali surovci ter plavutasta sekira in bodali. Depo je pomemben zaradi lege ob prazgodovinski poti, ki je Furlansko nižino povezovala s Posočjem. Glede na različnost predmetov je težko ugotoviti, kdo in zakaj je najdbe na tem mestu odložil. Sestava predmetov zaznamuje moško in žensko komponento. Moški, bojvniški karakter predstavljajo bronasta plavutasta sekira in bodali, srpe pa lahko razlagamo kot rokodelski aspekt ženske. Težje opredeljiva je vloga izgubljenih surovcev ali ingotov, ki nakazujejo možnost metalurške ali kultne dejavnosti.³ Bogat depo iz Turjeve jame priča o navezavi zahodnoslovenskega območja z italjskimi in mediteranskimi kulturami v pozni bronasti dobi. To povezavo še dodatno potrjuje novo odkrita keramika.

Prav zaradi izpovednosti prazgodovinske lončenine želimo podrobneje predstaviti izjemnost tega najdišča in območja, ki že skozi tisočletja kaže povezanost v enovit kulturni prostor. To enotnost je v polpretekli zgodovini poskusila politično razbiti državna meja – prav ta se danes podira in je zopet predmet združevanja!

Sl. Turjeva jama se nahaja na desnem bregu reke Nadiže v neposredni bližini vasi Robič. Severno od nje se nad okljukom Nadiže dviga dobro naravno zavarovan plato z cerkvijo Sv. Volarja. Iz znanega prazgodovinskega gradišča izvirajo tudi nekatere bronastodobne najdbe. Gradišče je že od bronaste dobe dalje nadziralo komunikacijo, ki je potekala iz furlanske nižine po dolini Nadiže proti Soški dolini. Na levi strani reke je bilo, neposredno nad naseljem Robič, še drugo gradišče na griču Der. Najdišči sta tako v celoti obvladovali pretok ljudi in blaga po dolini (izdelava karte: M. Knavs).

Keramično gradivo vsebuje odlomke ustij, ročajev in dna lončenih posod ter vijček, med najdbami so tudi živalske kosti. Primerljivo lončenino prepoznamo na bližnjih bronastodobnih naselbinah Posočja in Benečije. Med inventarjem bronastodobne stavbe z Mosta na Soči poznamo sorodno klekasto oblikovane posode, katere zaznamujejo tudi kraške kaštelirje ter furlanska in nadiška najdišča. Med slednjimi izstopa Most Sv. Kvirina (Ponte S. Quirino), kjer so bili ob skledah in skodelah s klekom odkriti še podobni trebušasti lonci z izvihanim ustjem. Nemalo primerjav keramiki iz Turjeve jame smo našli tudi med gradivom iz Vipavske doline, predvsem Gradišča nad Ajdovščino, katerega najdbe so umeščene v čas srednje in pozne bronaste dobe. Lončenina iz Turjeve jame je

predvsem v skledah in skodelah s klekom, trebušasto oblikovani skodelici z ročajem ter loncih primerljiva tudi z bronastodobnim gradivom severnoitalskega in severovzhodnoitalskega območja. Vsako območje pa kaže sicer svoje regionalne posebnosti. Keramiko iz Turjeve jame lahko v okviru italijanske bronastodobne kronologije umestimo v »bronzo recente«, predvsem v starejšo fazo te stopnje. Glede na opravljene primerjave z različnimi območji, zajema lončenina z najdišča Turjeva jama torej čas od okoli 1400 do okoli 1200 pred Kr.⁴

Arheološko najdišče v Turjevi jami pri Robiču lahko obravnavamo kot možen kulturni prostor prebivalcev naselbine na Sv. Volarju, v prid čemur govorijo predvsem bronaste najdbe iz depoja. Te so bile verjetno zares darovane ali le odložene znotraj jame. Drugačen izvor moremo pripisati v prispevku obravnavani bronastodobni keramiki. Domnevno je prišla v jamo po vodnem kanalu, ki naj bi jo povezoval z gradiščem.⁵ Lahko govorimo o naselbinski keramiki, značilni za čas pozne srednje in začetka mlajše bronaste dobe. Ne smemo pa izključiti možnosti, da so nekatere prostoročno izdelane lonce v jamo prinesli tudi občasni bronastodobni obiskovalci!

Vhod v Turjevo jamo (Fotoarhiv Tolminskega muzeja, foto: M. Mlinar).

OPOMBE:

¹ Keramične odlomke je tako po površini v jami pred leti nabiral in shranil tudi Aleksander Lavrenčič s Kreda 62 ter jih leta 1999 podaril Tolminskemu muzeju. Za prinesene predmete in ustne podatke se najditelju najlepše zahvaljujemo. Turjevo jamo so na predlog Zavoda za varstvo kulturne dediščine iz Nove Gorice pred nadaljnjim odnašanjem arheološke dediščine leta 1997 zaprli s kovinskimi rešetkami.

Marchesetti 1890, 32, Bressan 1988-89, 520. Odkrita je bila bronastodobna lončenina in bronasta igla. Material hrana Museo Friulano di Storia Naturale di Udine (Italija), delno pa Civici Musei di Trieste (Italija).

² Posebnost bronaste dobe, predvsem 11. in 10. stol. pred Kr., je veliko število depojskih najdb. To so najdbe namerno zakopanih kovinskih predmetov, v glavnem orožja in orodja, delov bakrenih pogač kot surovine za izdelavo zlitine ter ulitih kosov neobdelane kovine. Zelo pomembna je lega depojev, ki lahko veliko pove o namenu zakopa. Glede na to ločimo profane in sakralne depoje. Profani predstavljajo zakop lastnine trgovca, obrtnika ali livarja v nemirnih časih z namenom, da bi ga kasneje znova odkopal. Pogostejši so sakralni ali votivni depoji. Predmeti iz teh depojev so pogosto namenoma poškodovani in predstavljajo daritev raznim božanstvom ali demonom.

³ Čerče, Šinkovec 1995, 221; Teržan 1996, 243-257.

⁴ Italijanska bronastodobna kronološka shema (po Cardarelli 1983, *Preistoria del Caput Adriae*): Bronzo antico (1800-1600 pred Kr.), Bronzo medio (1600 – 1300 pred Kr.), Bronzo recente (1300 – 1100 pred Kr.), Bronzo finale (1100 – 900 pred Kr.).

⁵ Osmuk 1992, 294.

UPORABLJENA LITERATURA:

BRATINA P. 1997, Robič. – Varstvo spomenikov 36, 196.

BRESSAN F. 1989, Le valli del Natiseo e la Kovačeva jama di Robič. – Arheološki vestnik 39-40, 519-528.

CARDARELLI A. 1983, Castellieri nel Carso e nell'Istria: Cronologia degli insediamenti fra media età del bronzo e prima età del ferro. – V: *Preistoria del Caput Adriae*, 87-117.

ČERČE P., ŠINKOVEC I. 1995, Katalog depojev pozne bronaste dobe. – V: B. Teržan (ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem*, Katalogi in monografija 29, 129-232.

GERDOL R., STACUL G. 1978, Il castelliere di Ponte S. Quirino presso Cividale. – V: *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino*. – Monografie di Preistoria, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste II, 65-82.

MARCHESETTI C. 1890, Sull'antico corso dell'Isonzo – Atti del Museo Civico di Antichità in Trieste 8, 32.

MARCHESETTI C. 1893, Scavi nella Necropoli di S. Lucia presso Tolmino (1885-1892). – *Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste* 15, 319.

MORETTI M. 1978, Nivize (Aidovskigrad). – V: *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino*. – Monografie di Preistoria, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste II, 11-26.

OSMUK N. 1992, Robič. – Varstvo spomenikov 34, 294.

SVOLJŠAK D. 1988-89, Posočje v bronasti dobi. – *Arheološki vestnik* 39-40, 367-378.

TERŽAN B. 1996, Sklepna beseda. – V: B. Teržan (ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem I*, Katalogi in monografije 29, 1996, 243-257.

TURK P. 1996, Datacija poznobronastodobnih depojev. – V: B. Teržan (ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem*, Kat. in monog. 30, 89-124.

KMEČKO UPORNIŠTVO NA TOLMINSKEM

290. letnica Velikega tolminskega kmečkega upora

DAMJANA FORTUNAT ČERNILOGAR

Vplivi kmečkega uporništva v preteklosti so zelo močni. Kažejo se tudi v ljudskem pripovedništvu, v književnosti in likovnih delih. Tolminski punt je bil predvsem tema ustvarjalcev s Primorskega, ki so ga predstavljali kot epopejo primorskega človeka, kot njegovo uporno pesem v socialnem in nacionalnem boju. O njem so pisali Alojzij Remec, Ivan Pregelj, Alojz Gradnik, Ljubka Šorli. Kmečko uporništvo se je razmahnilo v 16. stoletju. Zaradi prevladujočega blagovno denarnega gospodarstva so se kmetje vedno bolj ukvarjali tudi z agrarno trgovino. To pa je med kmeti pripeljalo do velikih premoženjskih razlik – od premožnih gruntarjev do revnih bajtarjev. Zaradi krize fevdalnega sistema se je zaostрил odnos do plemstva. Položaj kmetov se je razlikoval po posameznih evropskih državah. Najboljši je bil položaj kmetov v Franciji, saj so imeli zemljo po dednem pravu in so bili oproščeni tlake. Podobne razmere so bile tudi v zahodnem delu Nemškega cesarstva. Položaj kmeta pa se je, zaradi uvajanja tlake ter prepovedi agrarne trgovine, slabšal v vzhodnem delu Nemčije, na Češkem, Ogrskem, Poljskem in v baltskih državah. Meščanstvo, ki je vedno bolj bogatelo, je ogrožalo položaj plemstva. Kmete so zato vedno bolj obremenjevali z naravnimi dajatvami, večanjem tlake, večanjem davčnih obveznosti ipd. Kmetje so svoje nezadovoljstvo izražali z upori, ki so v 16. stoletju v različnih delih Evrope postajali vse bolj množični. Nemška kmečka vojna v letih 1524-25 se je končala zelo tragično. Pobitih je bilo mnogo kmetov. Upori so se vrstili še na Poljskem in Ogrskem. Leta 1515 se je zgodil vseslovenski kmečki upor, leta 1573 slovensko-hrvaški kmečki upor, leta 1635 drugi vseslovenski kmečki upor. Poleg teh so se seveda zvrstili še številni manjši upori. Leta 1713 je sledil še eden zadnjih večjih uporov – Veliki tolminski kmečki upor. Bolj ali manj

intenzivno kmečko uporništvo, ki je bilo na Tolminskem prisotno že od konca 15. stoletja, intenzivnejše v 17. stoletju, se je zaključilo z velikim Tolminskim kmečkim uporom, ki je imel svoje korenine v letu 1699, dokončen razplet pa je dočakal leta 1717.

Vzrokov za upor tolminskih kmetov je bilo več. Leta 1679 se je v avstrijske dežele razširila kuga. Leta 1713 se je pojavil nov kužni val. Smrt je kosila tudi živinska kuga. Zaradi močnega upada živine so bila številna polja neobdelana, primanjkovalo je hrane. Temu so se pridružile še naravne nesreče, zlasti obilica dežja. Kmete je prav zato še toliko bolj prizadela nova finančna politika z uvedbo novega davka na meso in vino.

*Uboja mat', uboj atrac,
še kruha nimaje.*

Prtiska zima, hudi mraz...

(Del stare tolminske pesmi Dal z graščince)

Neprestanim sporom s tolminskim glavarjem, grofom Coroninijem, se je pridružilo še veliko negodovanje zoper goriškega izterjevalca davkov, stavbnega pisarja Jakoba Bandeua (Bandel). Ko je nekaj Tolmincev odšlo marca 1713 v Gorico zaradi kupčije z žitom in soljo, jih je Bandeu dal zapreti in jim zasegel ves tovor. Splet dogodkov je torej prisilil tolminske kmete k organiziranemu uporu. Punt so pripravljali Jakob Velikonja, Ivan Miklavčič – Gradnik, Gregor Kobal, Lovre Kragulj, Martin Munih in še nekaj drugih.

»Načelniki kmetov so sklenili na Mengorah, da začnejo v ponedeljek 27. marca. V noči pred tem dnevom, ko zazvoni po vaseh, naj se vsi zbero. Vsakdo naj bo oborožen, kakor more, kdor ima konja, naj prijezdi. V jutranjem mraku naj bodo že zbrani pri Sveti Luciji, od koder odrinejo po kanalski cesti v Gorico, da si z orožjem v roki poiščejo pri Bandelu in gosposki pravico.« (Alojzij Remec: Veliki punt, Gorica 1950)

Najprej so priprave zajele vasi v širši okolici Mosta na Soči, do Kobarida, v Trebuši, Šentviški planoti, Čepovanu in Banjški planoti. Tolminski kmetje so se s somišljeniki napotili v Gorico, da bi osvobodili zaprte rojake. Glavarjev namestnik je z vojniki kmete razgnal in 25 so jih zaprli v goriški grad. 28. marca 1713 so se kmetom pridružili brambovci. Na množičnem pohodu v Gorico so se tol-

minskim kmetom pridružili še kanalski podložniki, nekatere vasi iz neposredne okolice Gorice ter vasi iz Goriških Brd. Ponovno so se organizirano vrnili v Gorico, tokrat v večjem številu – 6000 mož. Ljudski pesnik Ivan Luznik iz Prapetna je v svoji pesmi Prapijci puntarji zapisal:

*Dragar Gradniku zagviša,
d' žnjim potegne vsaka hiša;
Naj bujš je, da se ujezma vsi
ino grofem zmeljemo kosti.*

BETICA STOR PRAVICA! naj bi bilo po Simonu Rutarju geslo puntarjev. Medsebojno pa naj bi se bodrili z različnimi vzkliki. »Na Kozlov rob! Na davkarje! Slepjarje! Pijavke! Pse! Goljate! Ljudstvo vpije.« (Alojz Gradnik: Punt).

Oboroženi z gorjačami, meči, sabljami, puškami, cepci in drugimi vrstami orožja so torej uporni kmetje prišli v Gorico. Po ustnem zagotovitlu, da bodo preiskane vse obtožbe proti Bandeu, so se kmetje razšli in se za nekaj tednov pomirili. Sledilo je drugo obdobje upora, ki se je pričelo v drugi polovici meseca aprila in trajalo vse do sredine junija leta 1713, ko je konjeniška vojska zatrla zadnji uporni poskus Tolmincev. V tem obdobju se je upor v nekaj dneh razširil na ozemlje približno 2500 m². Tolminci so uporno misel prenesli po dolini Idrijce vse do rudarskega mesta Idrija, jo prenesli v škofjeloške hribe in med podložnike rihemberške graščine. Od tod se je razširila na Kras vse do Trsta. Zajela je Brkine in severne predele Istre ter na zahodu dosegla Goriška Brda in nekatere furlanske kraje v okolici Gradišča ob Soči. Šlo je za premišljeno puntarsko delovanje, še vedno v organizaciji Tolmincev. Opogumljeni z prvimi začetnimi uspehi so se kmetje tudi formalno združili v kmečko zvezo. Oblast je zaprosila za pomoč krajišnike in nemško pehoto. Uporni kmetje pa tudi stanovi so se Hrvatov ustrašili.

*Torej vsi se veselimo od srca,
čez konfin Hrvati so odšli,
odmarširali so prek meja,
kot da ne bi tu nikoli bli.*

Ta furlanska pesem je nastala v času velikega tolminskega punta. Prevedel jo je Ludvik Zorzut.

Ivan Pregelj pa je v delu Matkove Tine prečudno romanje (Mladika 1921) zapisal:

*Eno leto punt smo gnali,
zdaj pa bomo glavo dali!
Vsem galjotom vile v vamp!*

Sledila je krvava rihta. Od 20. do 23. aprila 1714 je bilo usmrčenih enajst tolminskih upornikov. Ivanu Gradniku so najprej odsekali desno roko, nato glavo in njegovo telo z odsekano glavo izpostavili na mučilnem kolesu, nataknenem na drog. Valentinu Lapanji so odsekali desno roko. Lovreta Kragulja so uščipnili z razbeljenimi kleščami. Od enajstih obglavljenih so jih razčetrverili šest in dele njihovih trupel obesili na improvizirane vislice ob vhodih v mesto, njihove glave pa nataknili na kole zunaj mesta.

Obsojeni 20. aprila 1714:

Ivan Gradnik iz Ročinja, Gregor Kobal z Mosta na Soči, Lovre Kragulj po izročilu iz Modrejca, Martin Munih iz Dolenjih Sel pri Volčah.

Obsojeni 21. aprila 1714:

Toni Pavšler iz Idrskega, Mihael Baloh iz Idrije pri Bači, Jakob Velikonja iz Čiginja, Jakob Gruden iz Mosta na Soči

Obsojeni 23. aprila 1714:

Matija Podgornik s Šentviške Gore, Valentin Lapanja s Ponikev, Andrej Laharnar s Šentviške Gore

Usmrčenim so zaplenili vse premoženje. Okrog 80 puntarjev je ostalo v srednjeveških ječah goriškega gradu. Posamezna gospostva so bila tudi denarno kaznovana.

Občino Nemški Rut pa je oblast nagradila, saj so se Rutarji vzdržali sodelovanja v uporu.

»Končno milostno dovolimo, da se rutarskemu rihtarju Tomažu Bizjaku in

tamkajšnji občini, poleg pohvale za izkazano zvestobo in predanost iz izbranih sredstev dodeli 300 goldinarjev, kot nam je bilo svetovano in po tem se mora naša vlada in dvorna komora poslušno ravnati.« (Prevod kaznovalnega dela akta, Landesarchiv Graz, fasc. 427, prevod Drago Trpin).

Dogodki drugega obdobja velikega tolminskega punta so bili krvavi, bolj množični ter plemstvu in državni oblasti bolj nevarni. Veliki tolminski punt je bilo največje uporniško gibanje primorskih kmetov; bil je zadnji v vrsti velikih kmečkih uporniških gibanj na Slovenskem pred reformami Marije Terezije in Jožefa II. Prinesel je tudi novost v vsebino uporniških gibanj in sicer upiranje državni oblasti, za razliko od prejšnjih uporov proti zemljiški gospodi.

*O, puntarji so tvoji dobro znali:
kdor za svobodo in svoj rod umira,
gradove vse in ječe vse podira.*

(Alojz Gradnik, Tolmin)

Spremembe, ki jih je prinesel novi vek, razvoj meščanstva, izguba moči plemstva, so spremenile upore proti gospodi v upore proti potujčevanju in za narodovo svobodo.

»Ne sme v pozabo davek ta krvavi,
ki plačal ga naš rod je za pravico –
naj druží nas v ljubezni, miru, spravi!!!« Verzi Ljubke Šorli iz pesmi Na Goriškem Travniku se v Tolminu urešničujejo tudi z prireditvijo Puntarska noč. Spomin na veliki tolminski punt je še vedno prisoten. Leta 2003 je Tolminski muzej z odprtjem stalne razstave Naplavine obsoške zgodovine, v okviru katere je en razstaveni prostor namenil prav tej temi,

Utrinek iz stalne razstave Naplavine obsoške zgodovine v Tolminskem muzeju (Arhiv Tolminski muzej).

obeležil tudi 290. letnico Velikega tolminskega kmečkega upora. Letos pa mi-
neva prav toliko let od t.i. krvave rihte, ki je doletela tolminske kmete v Gorici.
Tolminci uporne kmete še vedno ohranjajo v spominu in se tudi že pripravljajo
na 300 letnico tega pomembnega dela naše zgodovine.

BENEŠKI MARBOD

MIRAN KOŠUTA

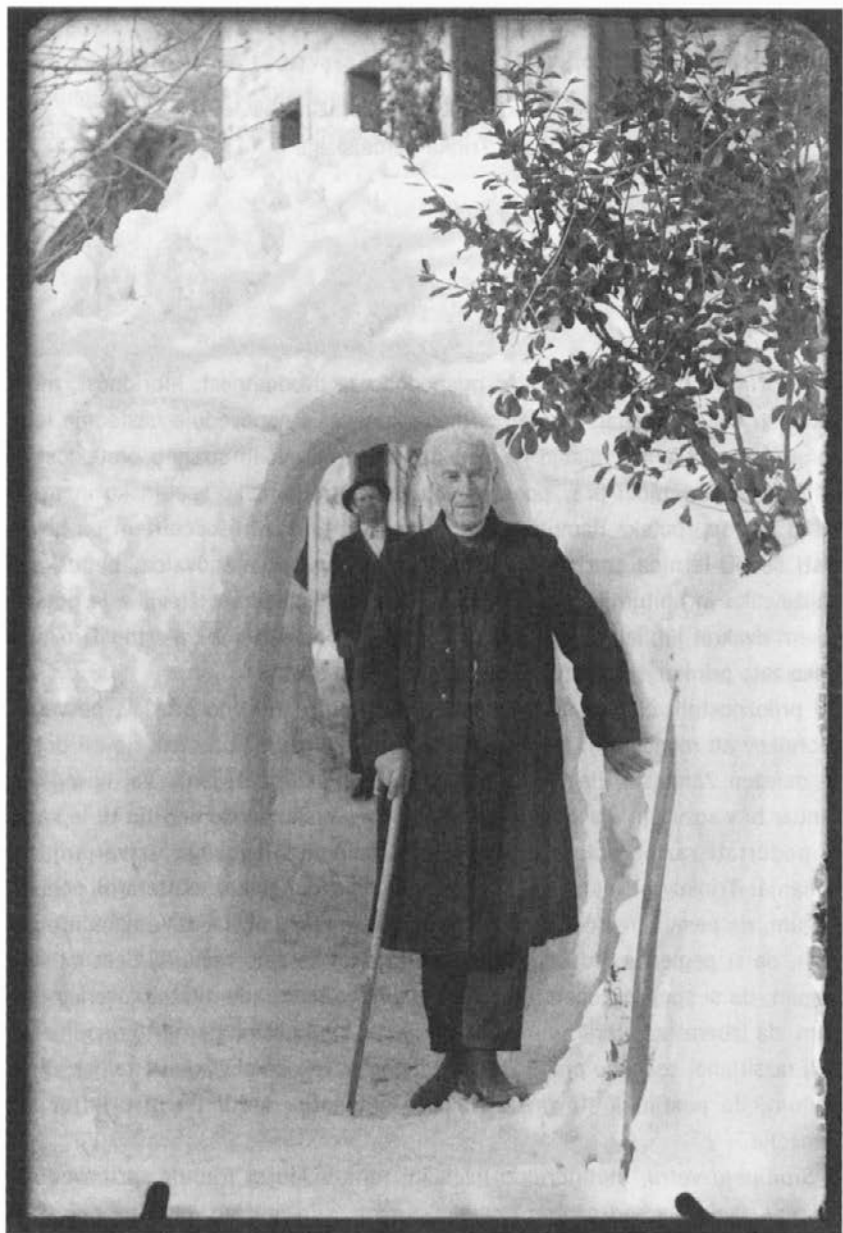
Ob zdajšnji 140-letnici rojstva in skorajšnji 50-letnici smrti

Ivana Trinka-Zamejskega

Ni je bržkone ustrežnejše prisodobne za dvodomnost, hibridnost, mnogoterost, kot je koledar: izhaja pod konec enega, a napoveduje naslednje leto, domuje v minulem z mislijo na bodoče, spaja na svojih straneh preteklost in prihodnost. Pričujoči prav posebej. V dvatisočtretjem, ko vsebinsko in uredniško nastaja, poteka namreč 140-letnica rojstva, v dvatisoččetrtm pa bo na vrsti še 50-letnica smrti njegovega znamenitega poimenovalca, beneškega književnika in kulturnika Ivana Trinka. Tokratna koledarska številka je potemtakem dvakrat jubilejna, hibridna in mnogotera: radostno in žalostno Trinkova. Kako zato primerno počastiti njenega imenskega očeta?

Od priložnostnih člankov ali literarnozgodovinskih študij do proslav, posvetov, zbornikov ali monografij, tolikšne raziskovalno-kulturne pozornosti je bil doslej že deležen Zamejski, da bi o njem komajda lahko obelodanili kaj novega. A vendar bi v sozvočju z uvodoma omenjeno koledarsko dvodomnostjo tu le kazalo podčrtati razmeroma malo poudarjen aspekt njegovega ustvarjanja in nehanja: Trinkovo dvojezičnost, pravzaprav njegov jezikovno-literarni pogum. Pogum, da pesniš in pišeš v materinščini, ki jo sprva obvladaš le narečno, pogum, da si pogledaš v dušo, spoznaš, kdo si in se zato raztужиš, deasimilirraš, pogum, da si spet in docela prilastiš ugrabljeno rodno identiteto, govorico, pogum, da izbereš za literarno izrazilo »majhno« slovenščino namesto neprimerno bolj razširjene, socialno prestižne, rentabilne in tekoče obvladane italijanščine, pogum, da postaneš slovenski pesnik in pisatelj sredi Italiji priključene Benečije...

V Sibilinem vetru, metaforično hvaležni roman Alojza Rebule, pripoveduje, kako se Jacig Marbod najprej prisilno, z ognjem in mečem, nato pa zavestno,

ob Krausovi plamenici omike, porimljani v Nemeziana, sprejme kulturo zavojevalca in z njo veliko bolj uveljavljeno, družbeno uporabnejšo, imenitnejšo latinščino. Sredi narodnostno viharnih beneških razmer druge polovice XIX. stoletja je moral postati Trinko prav tak Nemezian. Kljub temu pa ni nikoli zatajil slovenskega Marboda v sebi. In ko se je bilo treba odločiti – aut...aut: vešče pisati v jeziku občudovanih Danteja, Foscola, Leopardija ali začetniško zajeceljati v govoricu srca – je izbral brez pomisleka slovenščino. Ni bilo kakor spiti kozarec vode. O tem zgovorno priča prav avtorjeva pesniška (ne)sreča. Zato ne bo odveč osvežiti spomin nanjo.

Tako kakor njegovega mentorja Petra Podreko in večino slovenskih ljudi v Benečiji, je namreč tudi Ivana Trinka – duhovnika, lirika, pripovednika, otroškega pisatelja, publicista, filozofa, prevajalca, skladatelja in celo likovnega umetnika, ki je nastopil in sklenil svojo plodno življenjsko pot v Spodnjem Trčmunu med letoma 1863 in 1954 – doletela v mladosti prav marbodovska usoda: ker je smel obiskovati edinole italijanske šole, si je moral zorno materinščino prisvojiti z vztrajnim zasebnim študijem in branjem. Knjižne slovenščine se je tako naučil – kakor sporoča v pismu Franu Levcu z dne 7. februarja 1884 – »brez učitelja, brez slovnice, brez slovarja; kljub zunanjim zaprekam, ker so mi učenje zabranjevali.« Da pa je bil klic slovenske besede silnejši od njenih zoprnikov, je Trinko dokazal že kot sedemnajstletni mladenič, ko se je prvič preizkusil v liriki in napolnil nato med leti 1880 in 1883 vsaj štiri doslej znane rokopisne zvezke razumljivo še začetniških besedil.

Slovenske pesmice naslovljen prvi zvezek je obsegal štiriindvajset intimno izpovednih, rahlo čutečih poezij, ki jim je mladi videmski semeniščnik pridral krajši epski zarodek ter verzni j'accuse V *prihodnost*. V slednjem je obsojal nemški imperializem, mu zoperstavil idejo bratskega vseslovanstva in pozval ruski narod, naj bojevitavo zavlada »od goré Urala / do Jadre naše«. V drugem zvezku, ki nosi naslov *Pesmice 1880-81*, je pesnik zbral osemindvajset krajših, Jenkovim *Obrazom* sorodnih verzifikacij, ki jih preveva predvsem nacionalno čustvo, bolečina za beneško oddaljenost od matice in nesloga Slovenije. Te lirike je Trinko zatem nekoliko predelal in uvrstil pod naslovom *Srčni glasovi* tudi v tretji zvezek, čigar drugi del tvorijo še cikel *Mrtve pesmi* ter dvojje pesnitev, ki

< Ivan Trinko v Tarčmunu leta 1952 v posnetku Tina Piernova-Valentino Trinco (Arhiv družine Trinco).

ubesedujeta – pod očitnim vplivom Foscolove ode *I sepolcri* (Gomile) – ljudski motiv vračanja mrtvih. Četrty zvezek *Pesmice 1883* pa vsebuje poleg manj pomembnih zapisov zahtevnejši epski pesnitvi *Na Predelskem bojnem polju* in *Samogovor poljskega pregnanca*, svetoboljno stritarjansko *Elegijo* ter slavilna soneta *Borisu Miranu* in *Porečki cerkvi*.

Skupno okrog devetdeset verzni besedil je torej utelešalo Trinkovo uvodno pesniško posetnico: označevala sta jo po eni strani avtorjeva zamudniška romantična naravnost in epigonska odvisnost od slovenskih ter italijanskih vzornikov (Prešerna, Koseskega, Gregorčiča, Jenka, Stritarja, pa tudi Petrarke, Foscola, Montija in Leopardija), po drugi pa njegova jezikovna nedoraslost in metrično-stilistična okornost.

A kakorkoli že: slovstveni led je bil prebit in Trinko se je ob bodrilni kritiki Alojzija Franka kmalu opogumil tudi za javni revijalni nastop. Leta 1885 se je tako odzval Levčevemu povabilu in objavil v središčnem, uglednem »Ljubljanskem zvonu« liriki *Slovo od doma* ter *Daleč moram* pod skupnim naslovom *Dve pesmi beneškega Slovenca*. Odtlej je začel redno sodelovati z vrsto osrednjeslovenskih in primorskih publikacij (največ z »Ljubljanskim zvonom«, pa tudi s »Slovanom«, »Domom in svetom«, tržaško »Slovenko« in goriško »Sočo«), v katerih je do leta 1898 priobčil še osemindeset drugih pesmi in z njimi postal najplodnejši, pa tudi osrednji Sloveniji najbolj poznan beneški književnik.

Po listih raztreseni Trinkovi pesniški otroci so ves čas naravnost klicali po enotni knjižni družini, zato je na prigovarjanje Simona Gregorčiča in Andreja Gabrščka pesnik končno pristal na natis samostojne zbirke, ki je izšla leta 1897 v Gorici kot 60-61. zvezek Gabrščkove »Slovanske knjižnice«. Za psevdonimom Zamejski skriti avtor ji je namenil nepretenciozni naslov: *Poezije*.

Kraljici »Jeleni Črnogorki, kneginji neapeljski« posvečena knjiga, ki jo je Gregorčič pregledal in nekoliko opilil, je skušala združiti najboljše, kar je dotlej prižuborelo iz Trinkove pesniške žile. Vsebinsko najpovednejši, iskreno občuten in slovensko nacionalno usodo nenehno objokujoč je njen prvi ciklus *Razpršeno listje*, ki obsega osemindeset krajših, z Jenkovimi *Obrazi* primerljivih pesniških besedil. Trpeče bivanje sredi neslovenskega okolja, osebna bolečina, ljubezen do rojakov v matici in ostalih slovanskih bratov, skrb za usodo beneške zemlje in njenih ljudi, ki ostajajo razpršeni kakor jesensko listje na robu domačega etničnega prostora, razpihani daleč od nacionalnega srca slovenstva –

to so tematske koordinate uvodnega speva Trinkove zbirke. Sledijo mu resignirane tožbe nad asimilacijo manjšine v Benečiji (npr. *Ob stari listini*), intimnoizpovedne in reflektivne lirike, zanesene, apokaliptične vizije vseslovanske prihodnosti in neenotnosti (npr. *Nesloga, Slovanski dan*) ter epski zgodovinski pesnitvi *Oglej* in *Pad Ogleja*. Slednjo je bil avtor že objavil v »Ljubljanskem zvonu« leta 1893 s podnaslovom *Vizija*, nato pa prepesnil v italijanščino za samostojen dvojezični natis ob poroki Clodig-Herzen (1896). 670 enajstercev te vsebinsko celovite vizije, motivno umeščene v čas največjega vzpona Ogleja in njegovega uničenja leta 452 ob vpadu Atilovih Hunov, je bržčas želelo pokloniti vselej borni slovenski epiki sklenjeno zgodovinsko pesnitev, ki bi razširila zvrstni spekter nacionalne poezije. Mehki, lirični Trinko je tokrat prepustil mesto odločnemu, klicajskemu pesniku, ki je knjigi svojega ustvarjanja obrnil stran v sozvočju z Vergilovim mottom *Paulo maiora canamus* (Zapojmo o čem pomembnejšem!). Toda prevelika emfatičnost, retoričnost pesnitve in njena oblikovna odvisnost od italijanskih ter domačih epskih modelov (zlasti od Tassa, Ariosta, Prešerna, Aškerca in Gregorčiča) mu je preprečila, da bi prestopil prag sicer spretnega epigonstva. Tako je o beneškem pesniku in njegovih *Poezijah* obveljala kritiška sodba, da je »njihov kulturni pomen...lahko precejšen, vendar je njihova estetska cena pod ravnijsko vodilne plasti slovenskega pesništva« (Jože Pogačnik).

In res: v času, ko so z Moderno Cankarja, Murna, Župančiča in Ketteja že prodirala v slovensko poezijo nepoznana, vznemirljiva občutja evropskega dekadentizma in simbolizma, je lahko Trinkov zapoznani, epigonski in jezikovno šepajoči lirsko-epski romantizem sporočal osrednjeslovenskemu bralcu le malo novega. Zato je doživel pesnik skoraj enoglasen kritiški odklon (npr. pri Dragotinu Jesenku, Antonu Medvedu, Marici Nadlišek-Bartol), čeprav je bil, kakor hamartični junaki grške tragedije, brez krivde krivi literarni zamudnik, slovstvena žrtev tedanjih težkih beneških kulturnih razmer. Toda avtorjevi še tako kričeči jezikovni nedostatki, še tako konzervativni estetski ali svetovnonazorski pogledi ne morejo zmanjšati iskrene izpovednosti, navdiha in občutenega domoljubja Trinkove poezije, ki jo lahko v sklopu deželnega slovenskega slovstva brez pomisleka označimo za bistven, nenadomestljiv prispevek nacionalno-kulturnemu preporodu Benečije.

Neprizanesljiva kritika, ki se je usula iz Ljubljane na Trinkove *Poezije*, je

občutljivemu avtorju izkrhala pesniško pero in ga preusmerila v žanrsko drugačne, paraliterarne vode: lotil se je predvsem pisanja poljudnih publicističnih sestavkov (npr. *Beneška Slovenija*, 1898; *Italšti Slovinci*, 1899; *Hajdimo v Rezižo*, 1907; itd.), esejev in otroške književnosti (leta 1929 je objavil zbirko črtic *Naši paglavci*), poleg tega pa je znatno okrepil svoje kulturno posredništvo med slovenskim in italijanskim svetom. Tako je ob prevajanju iz češčine, ruščine in poljščine pospešil predvsem prevodno italijanjenje slovenske književnosti (že l. 1885 je objavil npr. prevod Tavčarjevega romana *Vitae vitae meae*, prvo poitalijanitev slovenskega proznega besedila nasploh), napisal pa je tudi vrsto pomembnih priročnikov, ki so Italijanom približali slovenski jezik in kulturo (*Grammatica della lingua slovena*, 1930; *Storia politica, letteraria ed artistica della Jugoslavia*, 1939).

Zaradi tako obsežnega umetniškega in publicističnega opusa, zaradi intenzivnega verskega, pedagoškega, socialnega, narodnostnega in političnega delovanja se je Ivan Trinko-Zamejski uveljavil kot osrednja književna in kulturna osebnost Benečije na časovnem sotočju XIX in XX. stoletja. Bil je, kakor upravičeno opominja njegov nagrobnik v Trčmunu, človek, ki ni živel zase, ampak za svoje ljudi, saj si je nenehno prizadeval za vsestranski razvoj tiste »rodne, bedne in male zemlje«, ki mu jo je – kakor pravi v *Poezijah* – božja milost zaupala v last. In visoka naložba se je očitno obrestovala: prek njegovega dela, peresa in misli je namreč Benečija – kljub neprijaznim časom – kmalu učvrstila svoj slovstveni glas, lastno jezikovno, kulturno in narodnostno identiteto, okrepila je svoje vezi s širšim primorskim in matičnim zaledjem ter polnopravno vstopila v moderno zgodovino slovenstva. Tako je Trinko danes vreden spomina prav in predvsem zaradi svojega jezikovno-literarnega poguma, zaradi tiste daljnosežne odločitve: ostati beneški Marbod in pisati slovensko.

Tudi danes, natanko pol stoletja po njegovi smrti, je Trinkova mladostna dilema boljokdaj aktualna, saj nenehno preizkuša manjšinske pisce v Italiji. V podobnem jezikovno-kulturnem precepu – leposloviti v slovenščini ali italijanščini? – se namreč nahaja iz dneva v dan rastoče število ne samo beneških, ampak tudi goriških in tržaških besednih ustvarjalcev: Slovencev, napol Slovencev, Italijanov slovenskih korenin, identitetno večobraznih, apolidnih »državljanov sveta«... Marsikoga izmed njih so življenje, izobrazba, talent ali Goethejeve izbirne sorodnosti usmerili na Nemezianovo pot: ustvarja v italijanščini. In čeprav bi

kdo ob tem sklepal o povišani temperaturi narodnostne asimilacije v zamejstvu, je izbira enega namesto drugega literarnega jezika vselej upravičena. Zaradi svoje subjektivnosti, intimne iskrenosti je namreč kakorkoli povsem legitimna, naravna, v našem primeru celo razveseljujoča, saj posredno dokazuje piščevo izvrstno poznavanje večinskega krajevnega jezika.

Že res... Kaj pa pogum? Kje je pogum, da greš svojemu bistvu do dna in spoznaš sleherni jezikovni, kulturni ali narodnostni jaz v sebi, tudi slovenskega? Pogum, da tvegaš morda kritiški zasmeh v zameno za spet prisvojeno besedo staršev, prednikov? Pogum, da se omikano maščuješ življenju, okolju, zgodovini za ugrabljeno rodno identiteto in govorico? Pogum, da izbereš za literarno izrazilo »majhno« slovenščino namesto bolj razširjene, prestižne, socialno rentabilne in poznane italijanščine? Trinkov pogum?

Da, morda je – prej ko ves njegov literarni, publicistični ali umetniški opus – prav ta jezikovna smelost in doslednost najgloblje sporočilo velikega trčmunškega Marboda Benečiji in svetu: bodi v celoti, kar si!

PРАВNI POLOŽAJ BENEŠKE SLOVENIJE OB IN PO PRIKLJUČITVI K ITALIJI

BRANKO MARUŠIČ

Pred tretjo italijansko osvobodilno vojno leta 1866 je bilo ozemlje Beneške Slovenije del Lombardsko-beneškega kraljestva (pravzaprav Beneškega kraljestva, kajti avstrijska monarhija je leta 1859 izgubila Lombardijo) oziroma del Videnske pokrajine porazdeljene na 19 okrajev in na skoraj dvesto občin. Slovenci so živeli predvsem v okrajih Čedad, Špeter Slovenov, Humin, Možac in Tarčent. Pokrajino je upravljal izvršni organ (delegacija) s cesarskim delegatom in pokrajinska kongregacija, kot posvetovalni organ, izbrana iz vrst prebivalstva. Dva delegata je Videnska pokrajina izbirala za sodelovanje v centralni kongregaciji v Benetkah. Po priključitvi k Italiji leta 1866 je nova Videnska pokrajina štela 17 okrajev in 182 občin z okoli 480.000 prebivalci.

V vojni leta 1866 je bila Avstrija sicer na italijanskem bojišču uspešna, toda usodo njenih italijanskih posesti je vendar odločil njen poraz v boju s Prusijo. Ker so bili dogodki leta 1866 odločilni tudi za usodo Beneških Slovencev, naj bo naša pozornost najprej namenjena vojaškemu dogodkom.

V vojna dogajanja leta 1866 je bil poleg vojujočih se držav, predvsem Avstrije, Italije in Prusije, vpleten tudi francoski cesar Napoleon III., podpiral je zedinjevalne težnje Italije. Prav njegovo posredništvo je Italiji omogočilo, da je postajala suveren nad ozemljem Benečije v času, ko je vojna še trajala. Z v Mikolovu (mesto na južnem Moravskem v sedanji češki državi) podpisano preliminarno mirovno pogodbo, 26. julija 1866, med Avstrijo in Prusijo se je slednja obvezala, da bo izposlovala premirje na italijanskem bojišču, kakor hitro bo francoski cesar izjavil, da bo dal Benečijo Italiji. To je cesar storil že naslednji dan, 27. julija, in tako je tudi določal šesti člen 23. avgusta 1866 podpisane mirovne pogodbe med Avstrijo in Prusijo (30.8.1866 je bila tudi ratificirana),

da je Benečija za Italijo pridobljena in da ji bo *prepodana* (predana na posreden način), čim nastopi obdobje miru. S tem se je strinjal, kot povedano, avstrijski cesar in to njegovo privolitev je nato vseboval tudi tretji člen mirovne pogodbe med Avstrijo in Italijo, podpisane na Dunaju 3. oktobra 1866.

Določila preliminarne podobe iz Mikolova (26.8.1866) s pristankom avstrijskega cesarja in iz nje izvirajoča mirovna pogodba med Avstrijo in Prusijo (23.8.1866) je tako mogoče razumeti kot priznanje suverenosti Italije nad Benečijo in seveda nad Vidensko pokrajino v smislu *pactum in favorem tertii* (pogodba v korist tretjega). Italija je to dejstvo upoštevala zlasti od dne, ko je njena vojska prišla 25. julija 1866 v Viden in se je nato začela pomikati proti avstrijski meji. Toda italijanski prehod preko Soče je zaustavilo premirje med Avstrijo in Italijo, sklenjeno v Krminu, 12. avgusta 1866. V premirju navedena določila so poleg drugega postavila tudi demarkacijsko črto, po kateri so začasno ostale v okrajih Tolmezzo-Tolmeč, Moggio-Možac, Čedad, Humin, Tarčent, Špeter Slovenov in Palmanova, avstrijske čete.

Tako je Italija v času prodiranja njene vojske proti severu, ob koncu julija in v začetku avgusta 1866, na osvojenih ozemljih delovala suvereno, ozemlja je imenovala »italijanske pokrajine osvobojene avstrijske oblasti«. Vendar je še pred podpisom premirja v Mikolovu izšel 19. julija 1866 kraljevi dekret o sodni oblasti »nelle provincie venete liberate dall'occupazione austriaca.« 4. avgusta 1866 je izšel kraljevi odlok, ki je odločal, da so »vsi državljani enaki pred zakonom, ne oziraje se na veroizpoved; vsi uživajo enako vse civilne in politične pravice.« Potem so si sledili ukrep za ukrepom, med njimi so bili tudi taki, kot odlok 28. julija 1866 o objavi italijanske ustave, oziroma statuta (Albertinski statut objavljen v Torinu 4.3.1848 še v času sardinskega kraljestva), dekret o spremembi občinskih uprav (1.8.1866). Med mnogimi dekreti je bil tudi tisti izdan 8. avgusta 1866, odpravil je telesno kaznovanje s palico (moški) in s šibo (žensk) v deželah, ki so bile osvobojene avstrijske dominacije.

Za območje Furlanije je pomembno imenovanje Quintina Selle za posebnega komisarja (commissario straordinario) za Vidensko pokrajino le tri dni potem, ko so prve italijanske čete prišle v Viden. Sledili so dekreti o volilnih seznamih (1.9.1866), 10. oktobra 1866 pa je izšel odlok, s katerim se je naznanjalo številno in vsebina dekretov, ki so bili v pokrajinah Verona, Venezia in Mantova že izdani za »italijanske pokrajine osvobojene od avstrijske okupacije.« Vse to

zakonsko gradivo pa se tedaj ni moglo uresničevati v Beneški Sloveniji, kjer je bila še vedno avstrijska vojska. Tako so se zaradi okoliščin v Beneški Sloveniji kasneje opravile občinske volitve, drugod pa so se sicer začele že 30. septembra 1866; avstrijska vojska je na primer zapustila Špeter Slovenov dan pred plebiscitom, 20. oktobra 1866. V beneškoslovenskih krajih oziroma v občinah, kjer so živeli tudi Slovenci, so bili na županska mesta, kot je poročal *Giornale di Udine* 22. novembra 1866, postavljeni: dr. Luigi Uecaz v Ahtnu, Valentino Velliscig v Stari Gori, dr. Giovanni Portis v Čedadu, Giuseppe Armelini v Fojdi, Giuseppe Rieppi v Prapotnem, dr. Pietro Rotta v Rtinju, Antonio Tomiutti v Gorjanih (Montenars), Andrea Goriup v Šv. Lenartu, Domenico Buttolo v Reziji, Giovanni Morandini v Na Bili (Resiutta), Giuseppe Scuderin v Dreki, Giuseppe Craghil v Grmeku, Giuseppe Manzini v Roncu, Giuseppe Goles v Sovodnjah, dr. Luigi Secli v Špetru Slovenov, Antonio Crisetig v Srednjah, Antonio Specogna v Tarčetu (Tarcetta), Pinosa Valentino v Bardu, Giacomo Bearzi v Nemah, Antonio Marzolla v Platiščih in Nicolo Cristofoli v Tarčentu. Župana Špetra Slovenov (Secli) in Tarčenta (Cristofoli) sta bila imenovana za okrajna šolska ravnatelja že pred plebiscitom z dekretom Quintina Selle z dne 16.10.1866.

Rešitev začasnega stanja, kakršno je ustvarilo krminsko premirje, je bila že omenjena dunajska mirovna pogodba med Italijo in Avstrijo z dne 3. oktobra 1866. Pogodba je v tretjem členu določala, da se avstrijski cesar strinja z združitvijo Lombardsko-beneškega kraljestva z italijanskim kraljestvom in v preambuli tudi določila, da je avstrijski cesar odstopil francoskemu lombardsko-beneško kraljestvo in da je pripravljen priznati združitev s pridržkom, da s tem soglaša tudi prebivalstvo. To pa je bil seveda plebiscit in ne navadna avstrijska *cesija* (predaja ozemlja neke države drugi s hkratno menjavo suverenosti), ki bi bila za Italijo žaljiva.

O plebiscitu ne bomo posebej govorili. V Videnski pokrajini je za Italijo glasovalo 105.386, 36 proti, 15 pa je bilo neveljavnih glasov. Omenimo ob tem le še, da je bil 7. oktobra 1866 izdan dekret o sodelovanju na zborovanjih (*comizi*), na katerih naj bi se državljanji 21. in 22. oktobra 1866 s *si* in z *no* na tiskanem lističu izrekli za: »Dichiariamo la nostra unione al Regno d'Italia sotto il Governo Monarchico costituzionale del Re Vittorio Emanuele e dei suoi successori«. 13. oktobra 1866 pa je bil izdan dekret o izvedbi plebiscita v »osvojenih italijanskih pokrajinah« in sicer je določal, da se ga udeleže 21 let sta-

ri državljani in tisti, ki niso dopolnili 21 let, a so delovali v vojski ali pa bili prostovoljci.

S kraljevim dekretom od 14. oktobra 1866 je bilo objavljeno besedilo dunajske mirovne pogodbe (3.10.1866) in dekret o njenem izvajanju; dekret je postal zakon 25. aprila 1867.

Med važnejšimi določili, ki so nastala po plebiscitu, so pozornosti vredne zakonska določitev volilnih kolegijev z dne 30. oktobra 1866 (3296) in 4. novembra 1866 izdani kraljevi dekret, ki je na podlagi rezultata plebiscita določal, da je beneška pokrajina skupaj z Mantovo postala integralni del italijanskega kraljestva; v drugem členu je imel določilo, da bo 82. člen italijanske ustave (statut bo imel svojo polno učinkovitost od dneva prvega zasedanja obeh zbornic) polno veljavo, ko bosta deželi imeli svoje zastopstvo v parlamentu; dekret je dobil obliko zakona, ko sta ga izglasovali obe poslanski zbornici (18.7.1867).

Tako se je tudi formalno, sredi leta 1867, začela izvajati italijanska suverenost v novih pokrajinah in tako tudi v Beneški Sloveniji. Dejansko pa se je taka oblast izvajala že celo leto dni pred tem.

Večkrat je bilo zapisano, da so Italija, morda država ali pa predstavniki Italijanov v Videnski pokrajini, pridobivali Slovence z obljubami, da jim bo dala, za razliko od Avstrije, šole v domačem jeziku in druge ugodnosti, zlasti take, ki so jih nekoč že uživali. O tem pravzaprav nimamo kakih uradnih izjav. Komisar Sella pa je že kmalu po prihodu v Viden ugotavljal, da je potrebno prikazati prebivalstvu razliko med avstrijsko in italijansko vlado in »onde agire sui paesi limitrofi nei quali l'elemento italiano è molto combattuto da elementi clericali, slavi e austriacanti.« S tem je pokazal na različnost videnskega okolja, kjer je močan protiliberalen odpor kazala zlasti krajevna cerkev. To je bil za nove oblasti kar resen problem in odsev teh razmer je zaslediti tudi v slovenskem matičnem tisku, v dopisih iz Beneške Slovenije (dopisnik predvsem Peter Podreka). Ni pa nobenega dvoma, da se je odnos novih oblasti do drugorodcev ravnal po določenih 24. členu albertinskega statuta (1848), ki je določal: »Vsi pripadniki kraljestva, naj imajo katerisibodi naslov ali katerosibodi stopnjo, so enaki pred zakonom. Vsi uživajo na enak način privatne in politične pravice ter se pripuščajo k civilnim in vojaškim službam, v kolikor temu ne nasprotujejo izjeme določene v postavah.« To liberalno določilo je govorilo

o enakosti posameznikov, dočim ni bilo nobenih jamstev za narodnosti ali kar je Emil Cenčič, duhovnik in pravnik leta 1978 na videnski manjšinski konferenci ugotavljal, je praksa upravnih organov, izključevala »izražanje narodnosti, ki bi ne bila italijanska.« Italija v svojem državnem pravnem redu ni poznala problema različnih etničnih skupnosti, le Francozi so v dolini Aoste imeli nekaj pravic, vse ostale skupnosti pa so bile podvržene asimilaciji, ker je v Italiji vladalo prepričanje, da mora »država temeljiti na jezikovnem in kulturnem monolitizmu.«

Od takega razumevanja je pot vodila le k asimilaciji, k »jasni asimilacijski politiki italijanskih oblasti do Benečanov.« To usmeritev je nakazal tudi dnevnik *Giornale di Udine*, urejal ga je znani Pacifico Valussi, ko je 12. septembra 1866 zapisal v dopisu iz Špetra Slovenov (takrat še San Pietro degli Slavi oz. Schiavi): »Vsi vedo, da niso Slovani iz Špetra in njegove okolice Italijani po izvoru, toda Italijani so po svojem čutenju in kulturi in tudi po jeziku predvsem tam, kjer lahko uživajo nekoliko izobrazbe ...Nič manj niso Italijani kot ostali.« Taka stališča so prevevala odnos nove Italije do slovenskih Benečanov, pojavljala so se kar pogosto, tudi v večkrat citiranem članku *Gli Slavi in Italia*, ki ga je videnski dnevnik objavil 22. oktobra 1866.

Uvajanje Benečije v italijanski državni prostor, predvsem na pravni podlagi, je trajalo nekaj mesecev. V sveženj ukrepov in odlokov so sodila tudi gospodarska vprašanja, zlasti povezana z denarnim prometom.

Eden značilnih ukrepov so bile nedvomno volitve v državni zbor 25. novembra 1866. Za »od Avstrije osvobojene kraje« je bilo določeno devet volilnih kolegijev (Viden, San Daniele, Čedad, Humin, Tolmezzo-Tolmeč, Palmanova, San Vito al Tagliamento, Pordenone, Spilimbergo). Ob volilnih okrajih pa je imela Videnska pokrajina še 17 upravnih okrajev, Slovenci so živeli predvsem v okrajih Špeter Slovenov, Čedad, Humin, Tarčent. Zaradi volilnega cenzusa je bilo malo elektorjev. Volilna zakonodaja je imela vse prej kot demokratičen značaj, saj je 466.000 prebivalcev Videnske pokrajine imelo le 5985 elektorjev (volilnih mož). V čedajskem volilnem kolegiju je zmagal na prvih volitvah Pacifico Valussi, zmerno vladno usmerjeni kandidat, tu je bil ponovno izvoljen na volitvah 10. marca 1867. Svoj volilni program je gradil na dejstvu, da je Videnska pokrajina mejno področje, »vzhodni Piemont«, moč Italije na vzhodu in ima tako nalogo, kot jo ima na zahodu Piemont. Pacifico Valussi se je iz Slovanom in tako tudi

Slovenecem naklonjenega publicista v letu 1848, spremenil po letu 1860 v zagovornika njih asimilacije.

Naslednji kraljevi dekret, ki je zadeval tudi položaj Beneških Slovencev, je bila 2. decembra 1866 uvedba občinskega in pokrajinskega zakona. Na podlagi tega je pričela delovati Videnska pokrajina, ki pa je v življenju Beneških Slovencev imela pomembno vlogo mnogo kasneje, takrat, ko je pri njenem delu od leta 1902 sodeloval kot svetovalec Ivan Trinko. V dvajsetletnem delovanju ni uspel pridobiti kakih temeljnih zakonskih določil za zaščito svojih rojakov, uspeh njegovega delovanja je bil v pridobitvah na gospodarskem in socialnem področju. Njegovo delo je v pokrajinskem svetu dopolnjeval Francesco Musoni, ki pa ga je z rojaki v Nadiških dolinah vezalo bolj rojstvo kot pa izrazita narodnostna pripadnost.

Med neraziskanimi problemi, povezanimi s pravnim položajem Beneških Slovencev, ostaja vprašanje ukinitve fevdalnega reda. Problema ni uspela rešiti avstrijska oblast pred letom 1866, prav tako pa tudi ne italijanska, še nekaj let po priključitvi.

V obdobju, ki je sledilo priključitvi Videnske pokrajine in Beneške Slovenije, je bilo s pravnega stališča temeljno vprašanje potek nove državne meje med Italijo in Avstrijo (od decembra leta 1867 Avstro-Ogrsko). Bilo je nekaj predlogov, kako naj bi meja potekala tudi s posebnim pogledom na narodnostne razmere, ki so bile na razmejitvenem ozemlju. Opravile naj bi se zamenjave ozemelj, tako naj bi na primer Avstrija prepustila Italiji s furlanskim prebivalstvom naseljena ozemlja v okolišču Červinjana v zameno za slovenske kraje ob reki Nadiži. Predlogi se niso uresničili in zaključni protokol o poteku nove meje je bil podpisan v Benetkah 22. decembra 1867, le en dan kasneje, ko je avstrijska monarhija zaradi odstopa beneškega kraljestva in nagodbe z Ogrsko (1867) dobila novo temeljno državno zakonodajo.

Le še o šolstvu. Pouk v šolah je bil po priključitvi samo v italijanščini. Pred tem so otroke, v avstrijski dobi, poučevali duhovniki v domačem jeziku, potem pa je bila šola izključno italijanska in šolska mreža je bila v slovenskih krajih slabo razvita. Uradno poročilo o osnovnem šolstvu za šolsko leto 1869-1870 izrecno omenja, da na primer v občini Casteldelmonte (Castelmonte-Stara Gora) ni od leta 1847 nobene šole, do takrat je nekakšen pouk dajal domači župnik. Razprava v pokrajinskem svetu v Vidnu leta 1871 je omenila, da je analfabetizem, ki je pri

moških v okolišu Špetra Slovenov dosegel 83,15%, pri ženskah 96,89%, posledica izvajanja načela »obligare gli abitanti della Slavia di parlare la lingua italiana«. O stanju šolstva so bile nenehne tožbe tudi v slovenskem matičnem tisku, in ko je leta 1869 izšel katekizem za Beneške Slovence, je dopisnik iz Gorice v *Zgodnji danici* menil: »Ne samo za versko stran je novi katekizem silno doželen, ampak tudi za slovenščino, katero hočejo ondotni Slovenci svojim mlajšim izročiti, kakor so jo od svojih prededov prejeli.« Toda 19. aprila 1869 je kraljevi komisar pisal županom slovenskih občin, da je v šolah ostro zapovedano poučevanje le v italijanskem jeziku. Razmere se kljub pritožbam domačinov niso prav nič spremenile.

* * *

S pravnim položajem Beneških Slovencev po letu 1866 se po formalnopravni plati ni veliko dogajalo, ker so imeli enak položaj kot ostali, novi in stari državljani italijanske kraljevine. Na svojo etnično in jezikovno posebnost so seveda opozarjali, a na ta opozorila se državni organi, sodeč po praksi in po sistem, kar sedaj vemo, niso ozirali.

Čas po letu 1866, zlasti njegovi juridični aspekti, so bili v publicistiki in strokovni literaturi le parcialno obravnavani in še to za čas, ko je lahko matična domovina tudi z možnostjo mednarodnopravnega učinka posegala v reševanje problemov Beneških Slovencev kot sestavnega dela slovenskega naroda in sestavnega dela slovenske manjšinske skupnosti v Italiji, po prvi, zlasti pa po drugi svetovni vojni. Pri tem pa je prav problem Beneških Slovencev ali natančneje slovenske narodne skupnosti v Videnski pokrajini postal, kot je povedal na manjšinski konferenci leta 1978 Paolo Leon, »klasičen primer nacionalističnega pritiska«, seveda večinskega naroda.

Pravni položaj Beneških Slovencev v obdobju do sprejetja (1947) oziroma uveljavitve (1948) nove italijanske ustave ni bil enak pravnemu položaju tistih Slovencev, ki so živeli na Goriškem in na Tržaškem in leta 1921 tudi formalno postali italijanski državljani. Nova ustava, nastala skoraj natanko celo stoletje po sprejetju statuta iz leta 1848, je uzakonila, kot se je izjasnil pravnik Alessandro Pizzorusso, »svobodno in spontano, lasten princip zaščite jezikovnih

manjšin.« Toda še vedno je ostajala razlika med pravno zaščito manjšin v starih italijanskih pokrajinah in med slovensko manjšino v Italiji, na Goriškem in na Tržaškem.

LITERATURA:

- Giandomenico Ciconi, *Udine e la sua provincia*. Udine 1862;
- Carlo Podrecca, *Slavia italiana*. Cividale 1884;
- Isti, *Slavia italiana. Polemica*. Cividale 1885;
- Isti, *Slavia italiana. Le vicinie. Istituti amministrativi e giudiziari in relazione a quelli del Friuli ed alla storia comune*. Cividale 1887;
- Simon Rutar, *Beneška Slovenija. Prirodnoznanski in zgodovinski opis*. Ljubljana 1899 (reprint Čedad 1998);
- Tiziano Tessitori, *Il Friuli nel 1866. Uomini e problemi*. Udine 1966;
- Leo Pilosio, *Il Friuli ed i Friulani negli anni cruciali (1859-1866). Note di cronaca*. V: *Il Friuli nel Risorgimento*, 2. Udine 1966;
- Luigi Manfrin, *Friuli risorgimentale. Aspetti della vita economica, politica e sociale del Friuli prima e dopo l'annessione all'Italia*. Pordenone 1967;
- Vasilij Melik, *Beneški Slovenci (1797-1866)*. V: *Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni*. Ljubljana 1975, 472-478;
- *Conferenza sui gruppi etnico linguistici della provincia di Udine*. Udine 1978;
- Karel Šiškovič, *Beneška Slovenija 1866-1918*. *Zgodovinski časopis* 33/1979, 267-280;
- Jaromir Beran, *Plebiscit in razmejitve v Benečiji (1866 in 1867)*. *Zgodovinski časopis* 33/1979, 284-297;
- Bruno Meriggi, *Il regno Lombardo-Veneto*. Torino 1987;
- Branko Marušič, *Beneški Slovenci in Slovenija*. V: *Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti*. Ljubljana 1998;
- Luciana Morassi, *Il Friuli, una provincia ai margini (1814-1914)*. V: *Storia d'Italia. Le regioni dall'unità a oggi*. Il Friuli - Venezia Giulia, 1, Torino 2002.

POMEN ODPORNIŠTVA OB MEJI

LUIGI RAIMONDI COMINESI

V najbolj odločilni fazi druge svetovne vojne, med letoma 1941 in 1945, so se po zasedbi Jugoslavije in napadu na Sovjetsko zvezo s strani sil osi zelo poostrili nerešeni problemi iz let 1866 in 1918 tudi na večjezikovnem in večkulturnem stičnem območju severovzhodne Italije.

Beneški Slovenci pa so se morali spopadati tudi s kompleksnim vprašanjem svoje geografske pripadnosti, na katero je fašizacija izvajala zelo močan pritisk. Prebivalstvo se je obenem znašlo sredi nerešljivega binoma *izseljevanje* ali *osamitev*.

Strogi nadzor in sumničenja je podpihovala tudi obvezna *lojalnost* domovini, ki je bila dotlej mlačna zagovornica prednosti Italije. Istočasno so se začele vedno bolj upoštevati politične smernice sosedne Slovenije, bolj oddaljene Jugoslavije v razsulu, pa tudi politično-ideološki vpliv osvobodilnega boja.

Po 1943. letu v Benečiji ni bila dejavna le eksplicitna nacifašistična policijska prevlada, temveč tudi podla in prebrisana politika gauleiterja Rainerja in njegovih najtesnejših sodelavcev, ki so se posluževali vabljivega gesla o *zdravem in poštenem lokalizmu* in ki so istočasno želeli poostriti nasprotja med obmejnimi narodnostnimi stvarnostmi.

Pri tem sta se uporabljali dve vrsti sredstev: na eni strani vojaške in policijske sile z veliko udarno močjo, na drugi pa *omikani* ukrepi za nebolečo obnovo že izginulega Habsburškega cesarstva, katerega dedič je želel postati Tretji Reich. Krajevno prebivalstvo je bilo postavljeno pred težavne in skrajne izbire. Prebivalci so sicer skušali ponosno zaščititi svoje navade, svoj jezik, vero lastnih prednikov in življenje nasploh, ki je postopoma začelo čutiti močan vpliv Hitlerjeve Nemčije in Mussolinijeve Italije.

* * *

Zaradi vsega tega ima odporniško gibanje na tem ozemlju velik politično-vojaški pomen, istočasno pa zadobiva tudi izredne etične razsežnosti, ki se kažejo v boju za osebno svobodo in za ohranitev lastne etnije, kulture ter jezika.

Borci predlagajo lokalne, državne in mednarodne rešitve, pri iskanju katerih ni sta soudeležena le Odbor za osvoboditev Severne Italije (CLNAI) in Osvobodilna fronta, temveč tudi bolj oddaljeni centri, ki se borijo proti nacifašizmu v Evropi. Navezujejo se oblike tesnega sodelovanja, utrjujeja se vzajemno zaupanje in operativna angažiranost, pa čeprav v času tudi zelo hudih kriz.

Spomeniki, ki so bili postavljeni partizanom, padlim na obmejnem ozemlju, so jasno pričevanje o junaških prizadevanjih za združitev moči na mešanih, zaseдениh, zatiranih in teptanih območjih. A to še ni vse...

Sama namestitev svetilk in nagrobnih kamnov je še dolgo po osvoboditvi med prekleto *hladno vojno* povzročala težave VZPI-ju iz Vidma in ZZB-ju iz Ljubljane. Nekateri izmed teh spomenikov usmiljenja in trpljenja so bili podlo oskrunjeni: predsodkom in sovraštvom res ni videti konca!

Včasih pa najdemo na istem grobu imena italijanskih, furlanskih, beneških in slovenskih padlih za svobodo ali celo kakega *Nemca iz Berlina*, ki je pristopil k protinacističnemu boju, ali pa kakega neznanega *črnca iz daljnih krajev*, ki je padel kot protifašist in partizan, pa še križa dveh duhovnikov, ki sta za univerzalno svobodo svoje vere padla pod nacističnimi svinčenimi krogli... V takih primerih lahko rečemo, da rastejo na tej plemeniti zemlji cvetovi mednarodnosti, da se tu bohoti pravo vseevropsko cvetje, ki je preživelo tudi habsburške in diktatorske čase.

Pri gradnji skupne Evrope bo treba nujno upoštevati te očitne zgledne primere svobode in pravičnosti. Demokratična rast Evrope in sploh njeno preživetje bo sta odvisna od tega, ali bo sama znala modro osvojiti nauke humanosti, ki so nam jih prepustili v dediščino narodi, ki jih nevedežni in rasisti še vedno označujejo kot manjše in torej drugorazredne.

JOŠKU OŠNJAKU V SPOMIN

RINO BATTOCLETTI

Prijateljica Jole Namor me je prosila, naj spregovorim o Jošku Ošnjaku. Vedela je namreč, da mi je on zaradi tega, ker sem bil njegov odvetnik, zaupal veliko stvari o dobršnem delu svojega življenja, ki je bilo pravzaprav tudi pomemben del zgodovine Nadiških dolin.

Mislím, da sem to dolžan storiti, ne samo zaradi tega, ker sem v teh letih spoznal Joškovo moralno in človeško veličino, temveč tudi zato, ker so naši ljudje v svojih srcih še vedno zelo hvaležni junakom osvobodilnega boja.

Joška Ošnjaka sem spoznal leta 1997, ko se je z ženo zdravnika Maria Zdravljíča in s slovenskim partizanom Francem Pregljem dogovoril, da bodo sprožili sodni postopek proti revizionističnemu časopisju, ki je že večkrat očrnilo njegovo podobo.

Bil je zelo prizadet, da se po tolikih letih še ni oblikoval skupni spomin o odporništvu in da so njega povezovali s fojbami, s katerimi pa ne on in niti partizani Nadiških dolin niso imeli očitno nobene zveze.

Pravi hrust visoke in močne postave se je s solznimi očmi zaklinjal, da ni nikoli gojil protititaljanskih čustev in da še vedno ne razume, zakaj ga je naša država tako nepravilčno preganjala. In že mi je začel pripovedovati, kako in zakaj je pristopil k osvobodilnemu boju.

Bil je alpinec v bataljonu Cividale, njegov brat je padel ob ruskem Donu. Sam je postal podoficir v saboterskem bataljonu, kjer pa so ga odpustili iz služenja že 1943. leta, ker je bil do tega upravičen kot vsi tisti, ki so izgubili enega od bratov v boju.

Potem ko se je vrnil v Ošnje, kjer se je rodil 17. marca 1921, je nekega večera srečal, slučajno ali pa zaradi posredovanja duhovnika Cracine (pogumnega župnika v Sv. Lenartu, ki je bil med fašizmom glavni branik slovenskega jezika v Nadiških dolinah), četo slovenskih partizanov, ki so prihajali s Kambreškega na drugi strani Idrije: lačni so bili, da jih je povabil k sebi domov, kjer jim je njegova mati dala piti in jesti.

Takrat je prvič pomislil na možnost boja proti nacifašizmu. Tudi s pomočjo tistih partizanov je v Sv. Lenartu ustanovil skupino, ki je takoj zbrala orožje in municije.

Dejal mi je, da so se takrat povezali s slovenskimi partizani Briško-beneškega odreda, samo zato, ker so to bili edina organizirana odporniška enota na tistem območju. Zaradi sorodnega jezika in navad je bilo zanj in za njegove tovariše samoumevno, da se borijo skupaj z njimi, zaradi tega pa ni nikakor imel občutka, da je izdal italijansko domovino. Borili so se namreč proti istemu sovražniku, ki je hotel podjarmiti obe državi in oba naroda.

To je po mojem mnenju zelo jasna in preprosta resnica. Ko bi ljudje zanj pravočasno vedeli, bi se lahko izognili ideološkimi potvarjanjem odporniškega boja v Nadiških dolinah in razdiralnim sovražnostim, ki še danes ovirajo priznanje temeljnega pomena, ki ga je takratna zgodovinska izkušnja imela za naše skupnosti.

Pri Jošku in pri njemu podobnih ljudeh pa je bilo čutiti močan ponos, da so delili z enako govorečimi ljudmi, pa čeprav so bili ti pripadniki druge nacije, potrebo po tem, da se osvobodijo zatiralcev, pa naj so bili ti nacisti, kozaki, ustaši ali pripadniki enot Salojske republike.

Danes bi bilo dobro spomniti naše skupnosti, da so Čedad 1. maja 1945 osvobodili italijanski, slovenski pa tudi beneški partizani, ki jih je vodil ravno Ošnjak, kot mi je ta ponosno pripovedoval. Morali bi jih tudi spomniti, da zgodovina Beneške čete ni zgodba nekega sodnega procesa v mračnih povojnih letih, temveč da je to zgodovina pogumnih ljudi, ki so krenili v boj za svobodo, ne pa proti Italiji in Italijanom.

Ošnjak je med drugim vedno poudarjal, da je bila zanje svoboda že samo izražanje v maternem jeziku, ki ga je bil fašistični režim prepovedal. Zaradi tega so se povsem naravno povezali z jugoslovanskimi borci. V primerjavi s tem,

kar se je dogajalo v Trstu ali Gorici, v Beneški Sloveniji ni bilo nobenega nacionalističnega konflikta glede bodočega začrtanja državne meje.

Po pogumnih bojih v Sv. Lenartu, Špetru Slovenov, v Srednjem in na Kobariškem, po osebnih tveganjih in pokornosti zaveznikom ga je začela naša in njegova država preganjati. Njegov boj za svobodo je spremenila v kazenski proces zoper izdajalca. Obtožili so ga za krivega napada zoper suverenost in neodvisnost italijanske države. O pomembni vlogi, ki so jo v osvobodilnem boju odigrali Beneški Slovenci, se v splošnem ve zelo malo, medtem ko je vsem znano, da je v 50. letih sodišče iz Vidna zaslišalo borce Beneške čete in da so bili ti leta 1959 sojeni pred porotnim sodiščem v Firencah (zaradi utemeljenega suma o pristranskosti sodnikov), ki je sicer vse razglasilo za nedolžne, deloma z utemeljitvijo, da niso zakrivali dejanj, katerih so jih obtoževali, deloma pa ker je sodišče priznalo, da je bilo delovanje tistih ljudi povezano s političnimi razlogi in da jih je bilo zato mogoče pomilostiti v skladu z odlokom predsednika republike št. 460 z dne 1. julija 1959 (t.i. amnestija Togliatti).

Proces, na katerem je nastopal kot branilec moj takrat še zelo mladi oče, je bil prav zaradi svojega ideološkega značaja (šlo je za eno izmed zelo redkih izvajanj v zgodovini italijanske republike tistega dela kazenskega zakonika, ki ga je še najbolj pogojevala fašistična doktrina) očitna krivica – podobnih krivic je bilo v tistih časih zelo veliko – do osvobodilnega boja in do njenih voditeljev. Zaradi te krivice je Italija izgubila veliko moč in vrednot, ki bi jo drugače lahko zelo obogatili z demokratičnega vidika. Ta krivica pa obenem pomeni eno od številnih ran, ki se še vedno niso popolnoma zacelile v našem kolektivnem spominu in zaradi katerih se niti ne čudimo več lahkotnemu potvarjanju zgodovinske resnice in dogodkov iz polpretekle zgodovine.

Tudi zaradi tega, ker pripovedovanje in spomini takih ljudi, kot je bil Joško, niso bili dovolj ovrednoteni, obstaja še vedno veliko nostalgичnih Italijanov – nedavne izjave italijanskega predsednika vlade to razmišljanje še toliko bolj potrjujejo –, ki niso še preboleli napak iz preteklosti in ki zato pravzaprav niso nikoli sprejeli ne republiške ustave in niti demokratičnega pluralizma. Ustrezno razumevanje Joškove zgodbe in z njo obuditev zgodovinskega spomina o odporništvu bosta zato tudi za naše skupnosti pomembno merilo za vrednotenje last-

nega demokratičnega značaja in stopnje sožitja med različnimi narodnostmi in kulturami.

Ošnjak je bil zelo močan človek, ki je imel prirojene vse lastnosti, da je lahko postal dober borec in vojaški poveljnik. Bil pa je tudi zelo razgledan, svojo miselno širino je razvil tudi zaradi tega, ker je prijateljeval z zdravnikom Mariom Zdravljičem, drugim poveljnikom Beneške čete. Ta karizmatični študent medicine in poklicni nogometaš je gotovo vsaj deloma vplival na njegove izbire kot tudi na izbire številnih drugih mladih Beneških Slovencev.

Njemu, ki je preživel vse svoje življenje v bivši Jugoslaviji, kjer je bil tudi pomembna družbena osebnost in kjer je imel veliko službenih ter družinskih zadoščenj, je ta tenkočutna osebnost dala razumeti, kako je v Italiji pomembno braniti smisel izkušnje mladega in pogumnega borca. Zato je že skoraj osemdesetleten začel sodni boj proti Marcu Pirini, ki mu je na osnovi razsodbe Sodišča v Pordenonu potem moral izplačati odškodnino zaradi obrekovanja. Gospod Pirina je namreč vključil Ošnjakovo in Zdravljičevo ime na seznam domnevnih "odgovornih ljudi za deportacije oz. kolaboracionistov IX. korpusa in Titovih čet".

V tej pravdi sem ga jaz zagovarjal. Žal mi je, da mu nisem mogel osebno izročiti tistega denarja, ki sem ga dobil le nekaj dni po njegovi smrti od dežele Furlanije-Juljske krajine. Pri slednji smo zarubili javni prispevek, ki je bil dodeljen ustanovi "Silentes Loquimur", založbi publikacij gospoda Pirine (tudi to dejstvo priča o tem, da so državne ustanove že asimilirale zgodovinski pomen odporništv).

Ob tisti priložnosti bi ga lahko bil zopet srečal. On bi še enkrat ovil okrog prsta svoj robec in mojim otrokom pokazal miško, edino igrico, ki jo je poznal v svojem revnem otroštvu.

KOSMAČEVA DOMAČIJA, DOM PISATELJA CIRILA KOSMAČA

KARLA KOFOL

Na levem bregu Idrijce, na kraju, kjer se dolina toliko razširi, da ostane ob reki in cesti še nekaj malega prostora za ozke travnike in njive, na mestu, kjer se odpre pogled po dolini proti mogočnemu, slikovitemu pobočju Krna, se pod strmi breg Skopičnika stiska Kosmačeva domačija.

Ob poti, ki vodi mimo hiše, stojita eden za drugim hlev in skromna, belo pobeljena, s slamo krita hiša. Sem, na dom starih staršev, se je Kosmačeva družina preselila, ko je bilo Cirilu dve leti. Skozi nizka, prav do strehe segajoča vrata, najprej vstopimo v temno, vendar prostorno vežo, od koder vodi dvoje vrat: prva v prav tako temno in zakajeno kuhinjo z ognjiščem, druga v svetlejšo in prostornejšo izbo. Za vrati, v najtemnejšem kotu izbe so nekdanji gospodarji sezidali ovalno krušno peč, ob kateri je v vegasto steno vzdana omarica z uro, ki s svojim enakomernim pomirjujočim tiktakanjem že leta in leta vztrajno meri tek časa. V nasprotnem, najsvetlejšem kotu izbe, stoji velika lesena miza, obkrožena s klopjo. Nad njo, med širokima okenskima odprtinama, visi preprosto razpelo Križanega. Iz izbe vodijo vrata v majhno, svetlo kamro, v kateri so, zato ker je bila najlažje dostopna, običajno spali najstarejši ali bolni člani družine.

V kotu temne sale, kot na Slapu imenujejo vežo, se v nadstropje strmo vzpenjajo preproste lesene stopnice. Tudi največji prostor nad vežo je temen in sajast, saj hiša nima dimnika. Dim iz kuhinje in krušne peči je namreč nekdam uhajal na prosto kar skozi vhodno vežo ter skozi odprtini kamnitega obokanega stropa na odprto prostorno podstrešje. Edina svetla prostora na podstrehi sta belo pobeljeni kamri, v katerih je strop tako nizek, da se ni mogoče niti dobro

pretegniti. V večji sta nekdam spala oče in mati, v manjši, do katere je moč priti skozi večjo spalnico, pa so spali otroci. V tej majhni čumnati, v katero pada svetloba skozi edino okno in od koder je moč opazovati lenoben tok Idrijce, je komaj dovolj prostora za posteljo in majhno mizico. V njej je kot otrok spal, študiral in sanjal svoje sanje tudi Ciril Kosmač. Bila je samo njegov mali svet, v katerem je iskal miru in zatočišča.

Hiša, za katero je dolga leta skrbel pisateljev brat Vladko, je bila Cirilov prvi pravi dom. V njej je odraščal, zorel in v krogu svoje družine preživel najlepša mladostna leta. Čeprav stoji nekoliko na samem, življenje v njej ni bilo samotno. Prav zaradi svoje lege je namreč v letih vedno močnejših fašističnih pritiskov služila kot shajališče naprednih krajanov. Duša hiše sta bila Kosmačeva starša, predvsem oče Franc, ki je bil napreden in moder mož. Za manj večše sokrajane je pisal pi-

(Fotoarhiv Tolminskega muzeja).

sma in oporoke, sestavljal je govore in bil zborovodja ter organist okoliškimi zborom, ki so, poleg veselja do petja, skrbeli predvsem za ohranjanje slovenskega jezika. V hiši so se zato različni obiskovalci kar vrstili. V izbi so se ob večerih zbirali pevci, ki so ob zvokih harmonija vadili slovenske pesmi in imeli ilegalne sestanke. Na obisk, po nasvet ali po drugih opravkih so prihajali bližnji in daljni sosede, ustavljali so se lačni brezdomci in naključni mimoidoči, ki so prinašali novice iz tujih krajev. Domačija v Bukovci je bila zaradi tega, v letih, ko je v njej še živel Ciril Kosmač, nekakšen svet v malem. S peči v domači izbi, kamor so se morali umakniti otroci, je vedoželjen in rahločuten fant vsrkaval zgodbe ljudi, ki so prihajali v hišo in se seznanjal z naprednimi narodno zavednimi idejami. To je bila, ob odhodu od doma, poleg skromne oprave in očetovih poslovilnih besed, njegova največja popotnica. Vez z družino in dolino, v kateri je odraščal, ga je namreč zvesto spremljala povsod, kamor se je podal. Zaznamovala ga je bolj kot karkoli drugega in mu bila nepresahljiv vir literarnega navdiha. V enem izmed intervjujev, je o svojem pisateljevanju povedal naslednje: *»Velikemu politiku je treba veliko zemlje, dobremu pisatelju je sedem kilometrov doline dovolj. Če sem tam živel do dvajsetega leta, če je to 116 hiš, če poznam vse te hiše in poznam*

(Fotoarhiv Tolminskega muzeja).

350 ljudi, popolnoma; vem, kdo se je s kom prepiral, kdo je bil v koga zaljubljen, vem, kakšne imajo kljuke na vratih, koliko imajo krav, kokoši, kakšne so tete in kakšni strici, kdo je počel to in kdo ono, in ker vem, da je vsak človek opesnitve vreden junak, potemtakem imam 350 ljudi za vse življenje popolnoma dovolj.»

Ciril Kosmač, ki se je rodil 28.9.1910 na Slapu ob Idrijci, v hiši, ki je danes ni več, je torej v prvi vrsti pisatelj Idrijske doline. Njegovemu očetu Francu, najprej gostilničarju, kasneje pa bajtarskemu kmetu, z večjimi umetniškimi kot pa kmetovalnimi ambicijami, ter materi Marijani, se je v zakonu rodilo sedem otrok. Dve hčeri sta umrli, še preden sta prerasli plenice, Cirilov brat Ladko in sestra Ivanka pa živita še danes. Za Cirilove starše preživeljanje številčne družine na majhni, v breg položeni bajtariji, ni bilo lahko. Prav zaradi pomanjkanja denarja je moral zato Ciril, kljub nadarjenosti in veselju do učenja, predčasno prekiniti šolanje v Gorici.

Kljub temu je bilo obdobje, ko je obiskoval Alojzijevišče in nižjo trgovsko šolo, zanj zelo pomembno. V tem času je v ilegalnem šolskem glasilu Uporni veslar začel objavljati svoje prve tekste, preko dijaške kuhinje, ki je skrbela za revne slovenske dijake, pa je začel sodelovati s člani tajne Primorske organizacije TIGR. Stike z njo je obdržal tudi po letu 1927, ko se je vrnil domov in poskušal s privatnim študijem dokončati klasično italijansko gimnazijo v Tolminu. Seveda njegovo početje ni ostalo skrito italijanskim oblastem. Oktobra 1929. leta so ga skupaj z dijaškim kolegom Slavkom Bevkom najprej aretirali zaradi domnevne vohunske dejavnosti. Le mesec kasneje sta bila, skupaj z drugimi člani TIGRA, v drugo zaprta. V priporu sta ostala do 1. tržaškega procesa, septembra 1930. Štirje voditelji goriškega TIGRA so bili na tem procesu obsojeni na smrt in že naslednji dan ustreljeni, Kosmač pa je bil zaradi pomanjkanja dokazov in mladoletnosti oproščen zaporne kazni. Po skoraj letu dni se je lahko ponovno vrnil domov na Slap. Veselje ob vrnitvi pa je bilo grenko, saj mu je sodišče ob izpustitvi naložilo strog policijski nadzor. Prepovedano mu je bilo vsakršno druženje s sovaščani, ni smel ne v cerkev in ne v gostilno, saj je bilo njegovo gibanje omejeno zgolj na najbližjo okolico doma, pa še to samo podnevi. V nobeni javni ustanovi se ni smel zaposliti, pri sebi ni smel imeti noža ali drugega predmeta, s katerim bi lahko ogrožal ljudi, vsak teden pa se je moral javiti na najbližji karabinjski

postaji. Njegovo obnašanje in gibanje so poleg tega karabinjerji spremljali tudi z neprestanimi nenapovedanimi patruljami in hišnimi preiskavami.

Tako strogega nadzora ni mogel dolgo prenašati zato je januarja 1931. pobegnil v kraljevino Jugoslavijo. Povezal se je z ostalimi primorskimi begunci, ki so se zbirali v emigrantskih društvih Tabor in Mlada Soča. Začel je intenzivno prebirati dela slovenskih pisateljev, učil se je tujih jezikov ter objavil svoje prve literarne prispevke. Med bivanjem v Ljubljani se je družil z tedaj že priznanimi literati in umetniki. Prijateljeval je z Otonom Župančičem, Lily Novy, Ferdinom Kozakom, Josipom Vidmarjem in drugimi. S pomočjo Vidmarja in Župančiča je leta 1938 dobil štipendijo francoskega zunanjega ministrstva in odšel študirat v Pariz. Iz Jugoslavije, kjer je bil kot begunec večkrat lačen kot sit, je ponovno prišel med tuje ljudi, kjer se mu ni godilo veliko bolje. Kljub honorarni zaposlitvi, ki jo je, po izteku štipendije, dobil na tamkajšnjem jugoslovanskem veleposlaništvu, je bil njegov gnotni položaj zelo slab. Še slabše se mu je godilo, ko se je ob prihodu Nemcev maja 1940. leta, z ostalimi begunci umaknil na varnejši jug, v Marseille. Ob skrbi za lastno preživetje, je večino časa porabil za študij tuje književnosti, predvsem pa je nadaljeval z učenjem tujih jezikov. Poleg italijanščine, nemščine, ruščine in francoščine, ki jih je že dobro obvladal, se je

(Fotoarhiv Tolminskega muzeja).

prišel učiti še angleščine. V Franciji je ostal do leta 1942, potem pa preko Španije in Portugalske odšel v London, kjer si je našel službo v slovenskem programu BBC-ja. Iz Londona se je v začetku leta 1944, preko Egipta in Barija v Južni Italiji, vrnil v domovino. Pridružil se je partizanom, ki so delovali na osvobodjenem ozemlju v Beli Krajini in do konca vojne delal v Kočevskem Rogu.

Že med vojno je začel delati v uredništvu Slovenskega poročevalca in bil kasneje nekaj časa tudi njegov urednik. Kasneje je postal urednik ilustriranega tednika *Tovariš*, med leti 1952 in 1955 pa je delal kot dramaturg pri Triglav filmu. Po letu 1956 se je preselil v Portorož, kjer je do svoje smrti, 28.1.1980, živel in delal kot svobodni književnik.

Vsa leta se je Kosmač, poleg pisateljavanja, intenzivno ukvarjal tudi s prevajanjem tujih del v slovenščino. Leta 1961 je postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Dolga leta je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev in bil leta 1972 izvoljen za predsednika Zveze književnikov Jugoslavije. V teh letih je veliko potoval. Zaradi svoje markantne osebnosti, svetovljanskosti in poznavanja številnih tujih jezikov je bil tako v domačih, kot v mednarodnih pisateljskih krogih zelo spoštovan in cenjen. Čeprav so ga po vojni obtožili vohunstva in sodelovanja z nekdanjo Jugoslovansko kraljevo oblastjo, je leta 1974 prejel nagrado AVNOJ-a, najvišje priznanje v Jugoslaviji. Leta 1980, deset dni po smrti, pa mu je bila podeljena tudi Prešernova nagrada za njegovo življenjsko delo.

Ciril Kosmač se s svojimi deli uvršča med najpomembnejše slovenske povojne pisatelje – noveliste. Za njegovo pripovedno delo je značilna izrazita individualna pisateljska poetika. Usode ljudi njegove doline se v delih prepletajo z njegovo lastno usodo in čustvovanjem. Z izredno tenkočutnostjo se pogloblja v velikokrat tragične usode malih ljudi. Opisuje jih z izredno jezikovno skrbnostjo, natančnostjo in stilno izbrušenostjo, vendar brez visoko donečih besed in težko dosegljivih misli. Njegov jezik je enostaven in domač. V preprostosti čustev je njegova veličina, prav v premagovanju doneče, le na zunaj veličastne podobe, je njegova vrednost. O tem, kako univerzalna in jasna je njegova pripoved, pričajo tudi prevodi njegovih del v kar 26 tujih jezikov. Čeprav njegov ustvarjal-

ni opus ni obsežen, obsega namreč manj kot 1.000 strani, sodi večina njegovih del v sam vrh sodobne slovenske proze.

Ko je italijanska občina Vicchio pobrateno občino Tolmin leta 2000 povabila k sodelovanju v **mednarodnem projektu Genius loci**, ki povezuje rojstne kraje velikih evropske kulture, zato odgovorni niso dolgo pomišljali, za katerega izmed domačih ustvarjalcev na področju kulture bi se odločili. Odločitev je bila še toliko bolj smela in enotna zato, ker je bila domačija Kosmačevih staršev pred leti s pomočjo lokalne skupnosti in ministrstva za kulturo že odkupljena, potrebnih sredstev za njeno preureditev v muzej pa ni bilo zadosti. S pomočjo evropskega denarja nam je bila tako dana izjemna priložnost, da smo lahko uresničili naše dolgoletne načrte in skromno domačijo tega pomembnega mojstra slovenske besede in kronista življenja Idrijske doline, ki leži v neposredni bližini današnje meje z Italijo, preuredili v spominski muzej. V spodnjih prostorih preurejene hiše si je tako moč danes ogledati prikaz bivalne kulture v tridesetih letih 20. stoletja, torej v času pred Kosmačevim dokončnim odhodom od doma. V nadstropju pa je na ogled skromna, vendar zelo zanimiva razstava, ki prikazuje pisateljevo pestro in bogato življenjsko ter ustvarjalno pot. Nosilec in glavni koordinator tega pomembnega projekta je bila Občina Tolmin, ki je tudi lastnica stavbe. Pri preureditvi domačije v muzej pa je imel glavno vlogo Tolminski muzej, kateremu je poverjeno tudi upravljanje stavbe in zbirke.

Ciril Kosmač je s svojimi deli postavil neprecenljiv spomenik krajem in ljudem v Idrijski dolini. Skozi prevode v različne jezike, berejo o njihovih usodah bralci širom po svetu. Preureditev domačije njegovih staršev, muzej in postavitev Cirila Kosmača ob bok ostalim velikanom evropske kulture, Federicu Garcíi Lorca in Franciscu de Goya iz Španije, Giottu di Bondone iz Italije in Friedrichu Novalisu iz Nemčije, je zato zgolj skromna zahvala za njegovo ljubezen in naklonjenost, predvsem pa iskren izraz spoštovanja njegove izjemne osebnosti in dela. Obenem je to tudi priložnost, da ga še bolj spoznamo in ga predstavimo tudi tistim, ki se z njim še niso srečali.

gianni osgnach | ...doma ... a casa

gianni osgnach | ...doma

MICHELA PREDAN

Gianni Osgnach se je rodil leta 1948 v Svetem Lenartu. Izselil se je v Novaro in nato v Milan, kjer se je zaposlil v sektorju trdih in dragih kamnov. Sedaj živi in dela v kraju Virgilio v pokrajini Mantova. Že v mladih letih se je približal slikarstvu, a se je pozneje, tudi ker platno ni več zadovoljevalo njegovih izraznih potreb, posvetil predvsem ustvarjanju predmetov in naposled pristal v dizajnu in ustvarjanju pohištvenih elementov. Renata Casarin je v svojem orisu mnenja, da Osgnach pri ustvarjanju svojih del »vzame v roke snov ob upoštevanju njene starodavne zgodovine, ki v bistvu pripada ljudem, in jo potem ponovno vrže v obtok v sodobni preobleki ter s tem zadovolji svoji občutljivosti na podlagi metodološke natančnosti. (...) Osgnachovo umetnost bi lahko opredelili kot organsko, v smislu, da jo človek ustvarja za človeka, predvsem pa zato ker se rojeva iz temeljev, ki so življenjski in katerih skrivnostno biologijo umetnik spoštuje.«

Kar se tiče izdelovanja pohištvenih izdelkov, Casarinova učinkovito opisuje Osgnacha, »ki združuje postmoderno tehnologijo pri uporabi obdelane penaste gume, s sugestijami povezanimi z uporabo tradicionalnih materialov, vse do pohištvenih predmetov, ki v svojih oblikah priklicujejo v spomin vodne elemente. To so elementi, ki se jih moraš dotikati, so prijetni in tudi uporabni ter z estetskega zornega kota bogatijo prostor, v katerem živimo.« Gianni Osgnach je svoja dela razstavljal v številnih umetniških galerijah v Milanu, v Casa Ruini v Reggio Emilii, v Muzeju moderne umetnosti v Mantovi, v Kulturnem središču Einaudi v Mantovi, v Čedadu, v Ente Fiera v Vicenzi, poleg tega pa je tudi sodeloval na nekaterih skupinskih razstavah v krajih Basel, Bilbao in pa na razstavi Expo Arte v mestu Bari; poleg tega se njegovi izdelki pojavljajo na straneh najbolj znanih revij industrijskega načrtovanja.

< kompozicija vaz
MARLENE, 2003
ø13 h31, dvosestavinska
epoksi smola

slika na platnici
SPECCHIONE (detajl okvira),
2003
70x180, struktura iz MDF,
aluminija, epoksi smole

»...doma« je bil naslov rastave, ki jo je Gianni Osgnach julija letos postavil v Hlodiču (Grmek).

To je bil povratek v rojstni kraj, sem se je avtor vrnil z delom in izkušnjami, ki so dozoreli drugod; obiskovalce je tu čakalo vabilo, naj se primerjajo oziroma naj z Giannijem in njegovim delom vzpostavijo odnos.

Gianni je ob misli na ta projekt dejal, da bo to »močna razstava, glede na odločen značaj razstavljenih predmetov, a obenem tudi lahkotna. Razstava mojih del v Nadiških dolinah je kot neke vrste povratek domov, na točko, s katere sem odpotoval, zato da podoživim nekdanje občutke, a z občutljivostjo, ki jo premorem danes, in pa zato, da se naučijem nove limfe in se ponovno odpravim na pot. Moja dela v tem prostoru so tudi nekakšna potrditev naših možnosti. Prevečkrat je namreč dejstvo, da živimo na obrobju, zaustavilo naš zanos na vseh področjih. Moje delo je tudi dokaz, da če so nam dane možnosti izražanja, imamo tudi mi kaj važnega povedati.

Poleg luči in barv razstavljenih izdelkov so lepo občinsko dvorano v Hlodiču poživila tudi nova in stara poznanstva, razmišljanja, primerjanja z izdelki in izmenjave mnenj med avtorjem in ljudmi, ki so se mu približevali.

Razstava je med številnimi obiskovalci sprožila živo zanimanje, nekateri med njimi so si jo večkrat ogledali in nanjo pospremili svoje prijatelje ter jim bili za vodiče, na podlagi prijateljstev se je tako sprožil pravi val obiskovalcev.

Verjetno bi taka razstava, če bil bila postavljena v preteklosti, privabila samo intelektualce, vsekakor pa bi se ji navadni ljudje približali samo zato, ker je avtor iz teh dolin.

Z razliko od tega pa so si danes Giannijeva dela hoteli ogledati zelo različni ljudje, čeprav je bilo pri njih opaziti neko začetno zadržanost; niso se spremenili ljudje, spremenili so se časi, dandanes se namreč ljudje z večjo lahkoto soočamo s stvarmi, ki so nam neznane. Raznolikost obiskovalcev je tako potrdila Giannijevo tezo o tem, da je umetnost v

vsakem izmed nas, ne glede na našo kulturo, je torej odvisna od posameznikove občutljivosti. Poleg tega Benečani prav gotovo nosijo v sebi nek vrojen, atavičen smisel za poezijo in so zaradi tega še posebno dovzetni za umetnost. To potrjuje tudi izrazna moč, ki se kaže pri podajanju naših ljudskih, vsebinsko globokih pesmi, kjer se razkriva velika občutljivost beneškega človeka. Prevečkrat so ljudje to čustvo in ta izraz zatirali v sebi, zato da bi pred družbo ohranili neke vrste ugled in spoštovanje, ta občutljivost pa kljub temu še vedno nezadržno in neprisiljeno privre na dan ob petju, ki je tudi umetniško izražanje in vez s preteklostjo.

Med obiskovalci so bile ženske tiste, ki so pokazale še največ zanimanja pri ogledu in so ob razstavljenih delih uživale, z razliko od večine moških, pri katerih se je poznalo, da se čutijo dolžne ohraniti svojo vlogo in »resnost«. Nihče ne more zanikati, da je tudi ta lahkota soočanja, ki jo premorejo ženske, neke vrste zapuščina naše preteklosti.

Onda, Val: chaise longue iz ekspandiranega poliuretana, ki ga je avtor rezbarsko obdelal, ročno okrašena z umetno smolo.

Velikost: cm 150x210 h75

Oasi, Oaza: ogledalo z okvirjem iz ekspandiranega poliuretana, ki ga je avtor rezbarsko obdelal in pobarval z umetno smolo. Velikost: cm 40x40

Če boste na spletnih straneh iskali informacije o Gianniju Osgnachu, boste dobili nekaj slik njegovih predmetov, ki jih spremlja kratka razlaga. Nič več kot to.

Saj tudi sam nerad govori o svojih izdelkih. »Moja vloga se omejuje na to, da predmete ustvarim. Moje stvaritve morajo potem samostojno zaživeti, vsebovati morajo neko sporočilnost in poiskati si morajo svojo vlogo. Predmet mora biti sposoben samostojnega nagovarjanja, njegovo uveljavljanje ne sme potekati preko mene, če bi ga namreč skušal opisati, definirati in ga vsebinsko uskladiti, potem bi bilo tudi njegovega nagovarjanja konec.

Če predmet ne premore take moči, pomeni, da

je zgrešen in da ne prinaša nobenih novosti.«
Zavračanje etiketiranja in katalogiziranja v
vnaprej definirane vloge postavlja Osgnacha v
nasprotje s tradicionalnimi idejami o umetnosti
in dizajnu.

»V splošnem se umetnosti priznava neka višja
vrednost, prav tako tudi umetnika dojemamo
kot neko posebno bitje. Po mojem pa je ravno
obratno, umetnost je predispozicija, ki je
vsakemu izmed nas prirojena. Vsakdo lahko
ustvarja umetnost, dovolj je, da dobi sebi
najbolj primeren način in da mu je dana
možnost izražanja.

Navadno je svet umetnosti zaprt in eliten,
medtem ko so vsi sposobni na podlagi svojih
izkušenj in občutljivosti uživati ob umetnini in
jo doživeti.«

»Kar se mene tiče«, nadaljuje Osgnach, »sem
začel s slikarstvom prepričan, da je mogoče s
čopiči tudi dandanes ustvariti nekaj
aktualnega. A kmalu mi platno ni zadostovalo
in moje slikanje je začutilo potrebo po tem, da
osvoji prostor in se tako razširi na področja, ki
so zanj nenavadna. Približal sem se kiparstvu
in moja prva majhna dela so že na začetku
razkrila svojo naravo – to so bili "predmeti".
V nadaljevanju sem se osredotočil na
izdelovanje tega, čemur se običajno reče
dizajn, kar mi je dopuščalo večjo svobodo v
izražanju.

Cilj te stroke na industrijskem področju je
ustvarjati vsakdanje predmete, pohištvo in
druge pohištvene elemente, tako da so z
estetskega zornega kota prijetnejši.
Moji predmeti se vsekakor postavljajo nekam
na sredo med umetnino in dizajnom: ustvarjam
predmete, ki imajo svoj namen, ker s tem
izničijo svetost umetnosti in s tem dopustijo
ljudem, da se jim bolj sproščeno približajo in
jih doživijo, kljub njihovi visoki umetniški
vsebini.

Menim, da je hiša, dom, neko naravno
nadaljevanje človeka, zato si želim, da se moji
predmeti postavijo v to dimenzijo vsakdanjosti
v tesnem stiku in odnosu z osebo, ki jih
poseduje.

Do tega rezultata pridem z raziskovanjem oblik,
njihove harmonije, gibanja in materialov, ki

morajo vedno biti kompleksni, inovativni in
originalni. Stalno raziskovanje me večkrat
privede do tega, da si moram sam zamisliti
nove načine izdelave, izumiti potrebne stroje,
tako da novosti pri uporabi materiala še bolj
pridejo do izraza.«

Distribucijo del Giannija Osgnacha opravlja
Dovetusai, najdemo jih v najekskluzivnejših
svetovnih trgovinah pohištvene opreme, poleg
tega da jih razstavlja milanski *Dilmos*.

»*Dilmos*, nadaljuje Osgnach, je prostor, ki se
postavlja nekam med umetniško galerijo in
trgovino in dejstvo, da se tu nahajajo moji
predmeti, je zame pridobitev: važno se mi zdi
namreč, da so moje stvaritve v prostorih, ki jih
ljudje obiskujejo, da živijo med ljudmi. *Dilmos*
poleg tega opravlja tudi ekskluzivno distribucijo
nekaterih predmetov, ki postanejo tako del
»izdaje *Dilmos*«. Kdor govori o mojem *Valu*,
govori o *valu Dilmos*, nad čimer sem
zadovoljen, saj pripomore k temu, da si pridobi
predmet neko samostojno osebnost in je od
moje popolnoma neodvisen.«

V Osgnachovih delih, kot tudi v njegovem
načinu dojemanja dela, so prepoznavni
ponavljajoči se elementi.

»Voda mi je še posebno pri srcu. Voda je čista
energija, pretaka se, prenaša, označuje svojo
pot na zemlji, ne moreš je ukrotiti, čuti stalno
potrebo po tem, da gre naprej, da nadaljuje
svojo pot. V mojih predmetih je tako poleg
očitne povezave z vodo mogoče zaslediti njeno
prisotnost tudi v giblivosti in vijuganju oblik.«
Sprušujem se, če so vode naših rek mogoče
imele nek vpliv na ta način izražanja in
Osgnach tako potrjuje to moje razmišljanje:
»Prav gotovo ne bi bil to, kar sem, če bi se ne
rodil v Nadiških dolinah. Pravijo, da dobi
osebnost nek svoj pečat, ko je otrok še v
materinem telesu, če je tako, potem...
Prepričan sem, da mora človek imeti trdno
identiteto, ki pa se vsekakor mora soočiti z
ostalim svetom. Življenje vsakega človeka se
spreminja iz dneva v dan, zaradi nabranih
izkušenj je vsak trenutek različen od
prejšnjega... tudi življenje in njegov razvoj sta
neustavljiva, prav tako kot je neustavljiva
voda.«

...doma ...a casa
Hlodič, julija 2003
pogled na razstavo

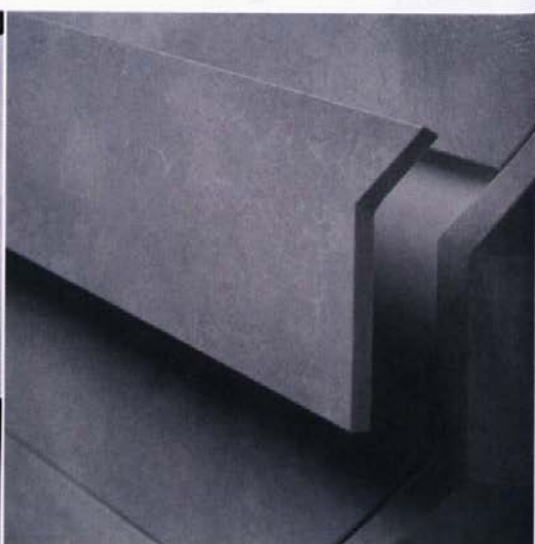
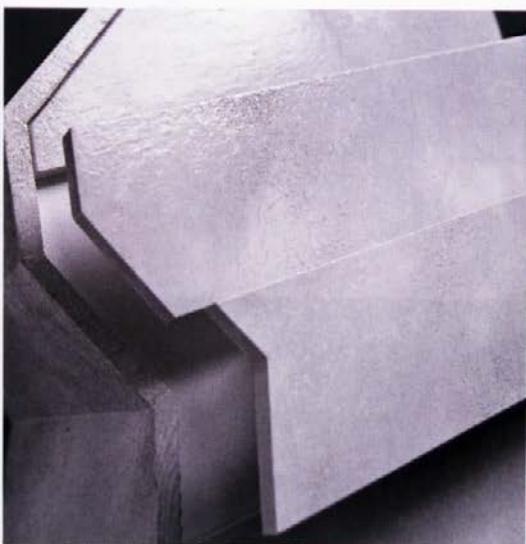
...doma ...a casa
Hlodič, julija 2003
pogledi na razstavo

predalnik **GIRO**, 2002
45x80x145, struktura
iz vezanih plošč, obdana
s poslikanim platnom

vaze **INFORMALE**
TRASPARENTE, 2003
ø14 h34, epoksi smola

nadrobnosti izdelave
predalnika **GIRO**

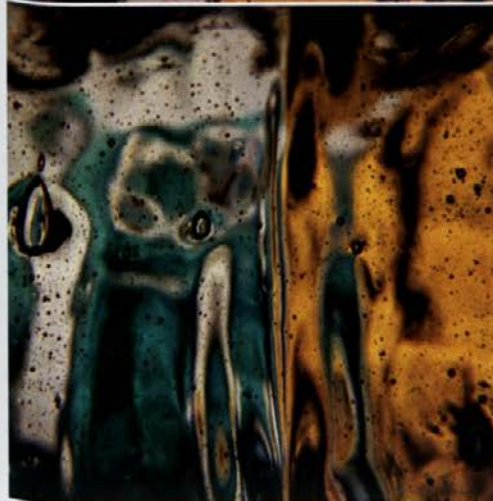
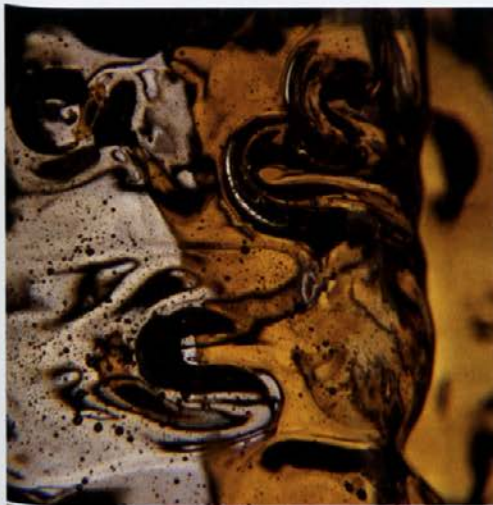
> detajl ene od vaz
INFORMALE TRASPARENTE

detajl površin vaz
MARLENE

detajli površin vaz
MARLENE

chaise longue **ONDA**, 1997
50x210x75, poliuretanska
pena, prevlečena s prožnimi
akrilnimi smolami

< knjižna polica **Y-YANG**, 2003
30x55x195, struktura
iz vezanih plošč, obdana
s poslikanim platnom

stoli **SCOMPOSTA**, 1993
37x43x125, vezana plošča
(sedež), poliuretanska pena
(naslon);
kompozicija skledic
MOJO, 2000
25x30, poliuretanska pena,
obdelana s prožnimi akrilnimi
smolami

Vaze **INFORMALE**
MORBIDO, 1998
različne velikosti,
poliuretanska pena,
obdelana s prožnimi
akrilnimi smolami

svetilka **MEDUSA**, 1998
ø32 h195,
matiran polikarbonat

detajl svetilke
MEDUSA

TRINKOV KOLEDAR za leto 2004; likovni vložek / inserto

fotografije / fotografie **Paolo Comuzzi**

grafični projekt / progetto grafico **Alvaro Petricig**

GLASBENA SPREMLJAVA PLESA NA SLOVENSKEM

JULIJAN STRAJNAR

Slovensko etnično ozemlje je zelo heterogeno. Že zemljepisna podoba območja, na katerem živijo Slovenci, je zelo pisana in raznolika, saj sega od Panonske nižine do Jadranskega morja, na zahodu je visoki alpski svet, v osrednji Sloveniji pa sredogorje. Opozoriti velja tudi takoj na dejstvo, da z zahodne strani meji na Italijo (Romani), na severu na Avstrijo (Germani), na severovzhodu na Madžarsko (Ugrofini) in samo na jugovzhodu na ostale Slované. Številčno močnejši narodi so si vse do danes prizadevali, da bi razdelili ter raznarodovali to deželo. Toda Slovenci so ostali to, kar so, niso izgubili svojega jezika (z mnogimi narečji: »vsaka vas ima svoj glas«), razvijali so in še razvijajo svojo lastno kulturo, v kateri ima ljudska glasba – vokalna, instrumentalna in ples – izredno pomembno vlogo.

Naj za uvod začnem s citatom iz knjige »Misli o slovenskem človeku« psihologa dr. Antona Trstenjaka: »Slovenci poznamo v ljudskem petju štiriglasnost, ki je Nemci ne poznajo prav, pač pa že severni Italijani in sploh alpski prebivalci. Samo jodlanja se pri njih nismo naučili ali posneli«; in še naprej: »Komaj je madžarski študent ugotovil, da sem Slovenec, mi je rekel, da je pri Madžarih pregovor: 'Če se srečata dva Slovenca, se takoj štiriglasno poje!'«

Slovenci slovimo kot vneti in dobri pevci s kar »prirojenim« občutkom za večglasje in pogosto pravimo: »Trije Slovenci – to je kvartet.«

Vokalna glasba – petje – je dosegljivo najširšemu krogu članov neke etnične skupine, saj imamo vsi že pri rojstvu »instrument« – glasilke v grlu. Vendar pa

nam tudi glasbila, instrumentalna glasba in s tem v zvezi ples, niso neznani. Ne vemo, kakšne in katere oblike glasbil in plesa so naši predniki poznali, ko so naselili ta košček zemlje. Gotovo je, da so morali razlikovati med navadnim govorom in petjem, saj so npr. izrazi za pesem, peti, petje še dandanes skupni vsem slovanskim jezikom.

Poje lahko človek sam, doma, v družbi z ostalimi. Za ples pa mora imeti posebno priložnost, poseben prostor, zlasti pa glasbeno spremljavo.

Glasbilo – instrument je le v osnovi bolj ali manj tehnično popolna priprava, ki zazveni šele v rokah človeka – godca. Najbolj pogosto pravimo tistemu, ki igra, gode na kakšno glasbilo, godec, muzikant, muzikaš, citiravec, goslar itd. Godčevstvo je praviloma opravilo moških. Ženske, ki bi kot ljudski godci igrale na ta ali oni instrument, so bolj izjeme, saj slovenščina nima niti lastnega izraza za žensko, ki igra na glasbilo. Zasilni izraz *godčevka* po zgledu pevec/pevka, plesalec/plesalka ni v rabi. Kdo je ljudski godec? Zakaj vsakega, ki igra na glasbilo, ne imenujemo ljudski godec? Zagotovo ni ljudski godec nekdo, ki igra samo zase, doma, za lastno zabavo in razvedrilo. Za ljudskega godca tudi ne velja tisti, ki igra na kako preprosto glasbilo, npr. na rog iz lubja. Čeprav je pritrkavanje na zvonove del ljudske instrumentalne glasbe, se tudi pritrkovalci ne prištevajo med godce. Glasbeno šolani godbeniki, ki ljubiteljsko ali poklicno igrajo v različnih instrumentalnih, sestavih prav tako ne sodijo med ljudske godce, četudi kdaj igrajo kakšno skladbo, ki je priredba ljudske glasbe.

Za ljudskega godca v glavnem velja tisti, ki nepoklicno, toda najpogosteje javno igra ljudske viže za glasbeno spremljavo pri plesu. Lahko igra sam – solistično – ali v godčevskem sestavu. Znati mora tudi določeno število različnih plesni melodij. V Reziji mora npr. znati vsaj 20 različnih viž, da sme javno nastopati, da ga okolje prizna za godca. Ker praviloma ljudski godec ne pozna not, mora igrati na pamet ter se novih viž naučiti po posluhu. Od njega se tudi pričakuje, da bo takoj povzel novo vižo, ki mu jo bo kdo od plesalcev zažvižgal ali zapel. Igrati mora tako, da »gre v noge«, prilagajati se mora željam starejših ali mlajših plesalcev ter paziti na krajevne navade in šege. Kdaj in kaj bo igral, je odvisno predvsem od okolja, kjer igra, pa seveda tudi od njegovih sposobnosti.

Praviloma ne nastopa na kakšnem koncertu, na odru, v radiu ali na TV, izjemoma nastopi le v sklopu kakšne prireditve ali na kakšnem predavanju za ponazoritev ljudskega godčevstva ipd. Prevzema, in iz kraja v kraj prenaša plesne melodije, s tem pa hkrati tudi posamezne plesne ali plesne obrazce. Pri prevzemu novih napevov le-te pogosto po svoje preoblikuje, posebno še, če so bili prvotno zaigrani na drugačnem glasbilu. Njegov repertoar – plesne melodije – je odvisen od krajevnih navad in okusa. Tako npr. v Reziji igrajo samo rezijanske melodije, drugod pa prevladujejo valčki, polke, ponekod še sedmorka (z nemško spakedranko »zibenšrit«), tudi »štajeriš«, »cvajšrit« itd. V Beli Krajini zaigrajo tudi kolo (vpliv Hrvatov) in v Prekmurju čardaš (vpliv Madžarov). Nekateri spretnější godci pa igrajo tudi »novejše viže«, Avsenikove, Slakove, tudi tango (npr. la Paloma).

Slovensko ljudsko instrumentalno glasbeno izročilo je povezano predvsem s plesom. Slovenski ljudski godec praviloma nikoli ne spremlja petja. Poleg tega da igra za ples, pa lahko igra še ob drugih priložnostih: spremlja svatovski sprevid, igra pod oknom godovniku itd.

Pravi ljudski godec ne bo nikoli igral samo zaradi zaslužka, saj rad igra, je vesel, družaben, rad ima glasbo. Ko še ni bilo radia, TV, plošč, kasetofona itd., so ljudje radi videli, če je prišel godec na obisk in zaigral. »Godec je bil bolj spoštovan, kajti ljudje so bili vedno željni muzike in sprostitve!« Tako mi je nekoč povedal godec in dodal: »Ko še ni bilo radia, je bil muzikant gospod.«

In kdaj smo na Slovenskem plesali? Pustnega sprevoda in pustnega rajanja ne more biti brez godcev. Štehvanje, šagra, Martinova nedelja, likof po delu, Novo leto, svatba so priložnosti za zabavo in ples. Toda plesati ni mogoče, če ni muzike, če ni godcev. Celo današnji kasetofoni ne morejo nadomestiti živega godca.

Na Slovenskem je bila vse do začetka 20. stoletja najbolj pogosta instrumentalna zasedba glasbil v sestavi: oprekelj, škant (violina), klarinet, bas – razen v Reziji!

Zanimivo je, da slovenska manjšina v Reziji ohranja ne samo prastaro slovensko narečje (z dvojino), pač pa tudi nekatere arhaične značilnosti ljudske gla-

sbe, ne samo pri petju, pač pa tudi (in predvsem) pri glasbeni spremljavi rezijanskega plesa. Edina ljudska instrumentalna glasba, ki jo do danes Rezijani poznajo, je glasbena spremljava plesa z dvema instrumentoma: violino – rez. *citira* – in mali tristrunski bas – rez. *bunkula*, *brunkula* ... Obe glasbili predstavljata nerazdružljivo celoto, saj pomeni rez. glagol *citirati*, igrati na citiro in bunkulo. Seveda je citira glavno glasbilo, nanjo igrajo le spretni godci, samo moški, medtem ko na bunkulo lahko igra kdorkoli, izjemoma celo ženske in otroci. Citirájo – igrajo izključno za spremljavo plesa. Četudi je rezijanski ples v bistvu parni ples (spominja na »contredanse«), se plesalci ne držijo, nikoli se ne sprimejo, število korakov ni točno določeno in vsak plesalec, moški ali ženska (pa tudi otroci), izvaja svojo inačico osnovnega plesnega obrazca. Nepomembno je, kdo s kom pleše, ali je partner istega spola ali ne. Tako je vedno še danes: če plešejo v dvoje, v štiri, ali v večji skupini. Vsi se podrejajo samo glasbeni spremljavi.

Svatba – ohcet – je priložnost za ples in naš pregovor pravi: »Godec dela ohcet!«

Godec – včasih jih je lahko več – je morda razen ženina in neveste najpomembnejša oseba na svatbi. Zgodí se celo, takih primerov ni niti tako malo, da svatbo preloži samo zato, da dobijo pravega godca. Njegova naloga ni samo igranje za ples. Že pred ohcetjo spremlja fante, ko gredo po balo. Z godcem gredo ponekod vabit svate, ravno tako godec pospremi svate del poti, preden se razidejo, in to vsakega posebej. Po Prekmurju gresta dva »pozvačina« vabit, eden ima »trompéto« drugi »bóben«, čeprav v večini primerov ne zna prav igrati. Godec tudi pride z ženinom in ostalimi svati po nevesto, pomaga starešini pri »glihanju«. Največkrat tudi prvi vstopi v nevestino hišo, ponekod mora godec celo prenesti nevesto čez prag! V svatbenem sprevodu mu pripada častno prvo mesto. V Tuhinjski dolini se je moral godec povaljati po hiši, takoj, ko je prvi vstopil, da je na tleh napravil križ. S tem dejanjem naj bi zagotovil kar se da veliko sreče novemu zakonskemu paru. Pri gostiji v hiši sicer res nima mesta za glavno svatbeno mizo, sedi pri posebni mizi ali pri peči v kotu. Godec ima pač tu najboljši pregled nad vsemi in pri igranju tudi nikogar ne moti. Kljub temu da sedi pri drugi mizi, je deležen vseh dobrot s svatbene mize. Ponekod je celo pravilo, da mora ravno godec dobiti najlepše kose.

Goddec mora vedeti, kdaj in katere plesje mora zaigrati. Prvi ples je navadno namenjen ženinu in nevesti, vendar to ni pravilo. Kaj in kdaj, kdo, s kom prvi zapleše, je odvisno od krajevnih navad. Vsa ta nepisana pravila mora godec natančno poznati, da ne pride do kakšnih zamer. Ker pravila dobro pozna, jih tudi ohranja, prenaša in posreduje drugim mlajšim godcem. Goddec mora »delati ohcet«, to se pravi, zabavati goste na najrazličnejše načine: neutrudno mora igrati, pripovedovati šale, peti, skrbeti za dobro voljo in počutje vseh. Igranje godcu ne pomeni pomembnega vira dohodkov za preživljanje, je le dodatni priložnosti zaslužek. Ta dodatni zaslužek je lahko sorazmerno zelo visok, nekateri godci so npr. pred drugo svetovno vojno z eno samo svatbo zaslužili kar za kravo. Toda redko kateri godec tudi prizna, da si je ta zaslužek zares priigral! Pri povprečni svatbi – trajati je morala nekako trdi dni – je godec igral pravzaprav 3 dni in 3 noči tako rekoč brez premora. Komaj kdaj si je ukradel kako uro, da je lahko zadremal in ohladil prste. Igrati je treba živahno in glasno – pri nekaterih glasbilih je to še posebej utrudljivo – brez pomoči mikrofona in glasnih ojačevalcev – uganjati burke in šale, paziti, da je razpoloženje tako, kot se za svatbo spodobi, saj so ga za to najeli in plačali. Vsa odgovornost za dobro svatbo je tako rekoč na godčevih ramenih, saj »godec dela ohcet«. To ni lahko delo! Od harmonike otekla zapestja, razboleli prsti goslačev in basistov, omrtvičene ustnice klarinetistov so le zunanji znaki tega težaškega dela, kajti to je pravo delo, garanje, in ne lastna zabava godcev. To lahko trdim tudi na podlagi lastnih godčevskih izkušenj in bi mi vsi godci gotovo pritrdili. Toda o vseh teh »poklicnih« tegobah godci dosti ne govorijo, raje se pohvalijo, da je ta in ta ohcet posebno lepo uspela, da so igrali – zdržali toliko in toliko ur, da so sicer precej zaslužili, toda glavno je bilo, da so bili vsi skupaj veseli in zadovoljni.

Godci so potovali iz kraja v kraj, morali so se prilagajati krajevnim navadam, igrati vsakovrstno plesno glasbo za staro in mlado. Zato je repertoar vsakega godca številčen in pisan. Prenašanje plesnih viž – s tem v zvezi posebnih plesov, prenašanje najrazličnejši melodij, prevzemanje in posvojitve, obdelava in prilagajanje napevov za določena glasbila... vse to zahteva precejšno mero nadarjenosti in izreden spomin za glasbo. Ljudski godci so v večini primerov res izredno glasbeno nadarjeni ljudje, ki bi z rednim strokovnim šolanjem prav go-

tovo dosegli visoko stopnjo tudi v umetni glasbi. O nekaterih, posebno spretnih, živi sloves dolga leta, ljudje se jih radi spominjajo, jih imajo radi in so ponosni nanje. Za širšo javnost so sicer neznani glasbeni ustvarjalci, o njih dosti ne slišimo in govorimo, vsekakor pa so imeli in še imajo zelo pomembno vlogo pri ustvarjanju naše ljudske kulture.

IZ NAŠEGA DIELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

V prvih dnevih leta 2003 je Kulturno društvo Ivan Trinko predstavilo javnosti v Benečiji in v bližnji Sloveniji Trinkov koledar. Leto kasneje imate v rokah novo publikacijo, ki upamo vas bo v prihodnjih mesecih spremljala in vzbudila vaše zanimanje. V tem letu je naše društvo nadaljevalo svoje delo kot posrednik med kulturami, ki živijo v našem teritorju: slovenska, italijanska in furlanska. Organizirali smo med drugim razstavo arhitekta Otona Jugovca v Čedadu in razstavo o spremembi našega teritorija, predstavili smo knjige različnih avtorijev in nove dokumentarne filme. Sodelovali smo z drugimi društvi in ustanovami pri organizaciji skupnih podub, v prvi vrsti Dneva emigranta in večera v spomin na msgr. Paskvala Gujona.

6.1.2003

Čedad, gledališče Ristori
DAN EMIGRANTA

18.1.2003

Fojda, občina
predstavitve knjige
Čeniebola – Canebola
Zemlja in ljudje – Il territorio e la gente

25.1.2003

140-letnica rojstva msgr. Ivan Trinko
Podutana, maša zadušnica
Hlocje, občinska dvorana
predstavitve knjig: *Trinkov koledar za leto 2003*;
Koledar 2003; Beležka iz Kobarida

7.2.03

Grad Dobrovo
predstavitve *Trinkovega koledarja*

9.2.03

Breginj, osnovna šola
"Kulturni popoldan s Slovenci iz Zamejstva"
predstavitve *Trinkovega koledarja*

21.2.2003

Hlocje, občinska dvorana
predstavitve knjige *Il ragazzo e il cervo*
Tomaža Šalamuna

28.2.03

Ažla, maša zadušnica
Špeter, večnamensko središče
DAN SLOVENSKE KULTURE
Mons. Pasquale Gujon,
njega besede, naši spomini

25-26-27. 4. 2003

Lendinara (Rovigo)
GRANDE FESTA DELLA MONTAGNA

16.5. – 29.6.2003

Čedad, Samostan S. Maria in Valle
razstava OTON JUGOVEC – ARHITEKT
1921-1987

24.5.2003

izlet "Na poti spomina"

15.6.2003

X. pohod prijateljstva
Canebola-Robidišče-Canebola

6.7.2003

Topolove, POSTAJA TOPOLOVE
predstava *Pisma iz fronta*

10.7.2003

Topolove, POSTAJA TOPOLOVE
predstavitel knjige Pavla Merkuja
Tonanina Tonanà

Julij 2003

Budapest
predstavitel knjige
Različni jeziki – Linguaggi di-versi

18.7. – 31.8.2003

Ovčja vas – Valbruna
razstava
MARCO PREDAN, KRAVARSK SAN AN BON

26.7.2003

Hlocje, občinska dvorana
predstavitel knjige *Portreti*

4.10. – 16.10.2003

Speter, Beneška galerija
razstava OBLAČILA NAŠIH DEDKOV
IN BABIČ – reči in besede

10.10.2003

Špeter, občinska sejna dvorana
kulturna prireditev za poplavljenke iz Kanalske
doline

7.11.2003

Čedad, dvorana Società Operaia
predstavitel knjig
Dobrodošli v Furlaniji
Slovenia, un vicino da scoprire
dve knjigi za dobrodošlico

14.11.03

FILM VIDEO MONITOR
Posebni večer
Čedad, Gledališče Ristori
Starmi Cajt

28.11.03 – 10.1.2004

Špeter, občinska sejna dvorana
razstava in katalog
KULTURNA KRAJINA NADIŠKIH DOLIN
speminjanja in ohranjanja

19.12.03 – 6.1.2004

Čedad, Centro Civico Borgo di Ponte
razstava TIN PIERNU
VALENTINO TRINCO 1922-1990
človek velikega sarca

KNJIGE/PUBLIKACIJE

- Med Slovenci v Italiji
- Kulturna krajina nadiških dolin
spreminjanja in ohranjanja
- Trinkov koledar za leto 2004
- Mlada lipa, 7

Spletna stran www.kries.it (v pripravi)

Dan emigranta 2003

Miha Obit, Tomaž Šalamun

Pisma iz fronta

predstavitve knjige Portreti

Oblačila naših dedkov in babic

predstavitve knjig *Dobrodošli v Furlaniji Slovenia, un vicino da scoprire* (Enos Costantini, Silvester Gabersček)

razstava Kulturna krajina Nadiških dolin

Tin Piernu (avtoportret)

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE

UREDILA KSENIJA MAJOVSKI
NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNIŽNICA, TRST

Slovenska bibliografija Videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz Videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske kolarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo, razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega, imenskega in predmetnega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje 265 slovenskih knjižnic. **Narodna in študijska knjižnica** je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice preko spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.nsk-trst.sik.si>.

1. **All'ombra** del Canin = Ta pod Čanynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia. – Anno 1, n. 7 (1928)- . – Resia : Parrocchia di S. Maria Assunta
75 (2002), primavera, estate, autunno, inverno. – 35 cm
Četrletnik. – Odg. ur. Duilio Corgnali. – Besedilo pretežno v it. s posameznimi članki v rezijanskem narečju

2. **Dom** : kulturno-verski list. – Anno 1, n. 1 (1983)- . – Cividale : Società cooperativa editrice Dom
37 (2002), št. 1-7. – 43 cm
Petnajstdnevnik. – Odg. ur. Ferruccio Clavora. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju. – Podnasl. se spreminja
ISSN 1124-6472

3. **Emigrant** : periodico bimestrale dell'Unione emigranti sloveni del Friuli-Venezia Giulia = Časnik Zveze izseljencev iz Furlanije-Juljske krajine. – 1981, n. = št. 0- . – Cividale : [Zveza slovenskih izseljencev]
19 (2002), n. 1/2 – 3/4, 5-6
Dvomesečnik. – Odg. ur. Dušan Udovič – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju ter priloznostno v drugih jezikih. – Slovenski podnasl. se spreminja. – Pril. k št. 3/4 leta: Koledar 2003. – Različne mere

4. **Galeb** : mladinska revija. – Let. 1, št. 1 (1954)- . – Čedad : Soc. Coop. Novi Matajur
48 (2001/2002), št. 5-10. – 27 cm
49 (2002/2003), št. 1-4. – 27 cm
Mesečnik. – Gl. ur. Majda Železnik, odg. ur. Dušan Udovič
ISSN 1124-6480

5. **Galebov** šolski dnevnik – 1983/84- . – [Čedad] : Zadruga Novi Matajur
2001/2002. – 24 cm
2002/2003. – 24 cm
Letnik. – Odg. ur. Dušan Udovič

7. **Med** nami : pod lipo : s križem : foglio interparrocchiale. – 1981, št. 1- . – Prosnid ; Ple-tišče ; Brezje ; Tipana ; Viskorša ; Vizont ; Zavarh ; Bardo ; Ter ; Podbardo : [župnije]
2002, [pet št.]. – 30 cm
Občasno. – Z oznako: Supplemento a "La vita cattolica"

8. **Mlada lipa**. – 1997- . – Subit : [s. n.]
2002, [št.] 6. – 30 cm
Letnik. – Besedilo v it. in v beneškoslovenskem narečju. – Z oznako: Supp. a Trinkov kole-dar za leto 2003

9. **Novi Matajur** : tednik Slovencev Videmske pokrajine. – Let. 1, št.1(1974)-. – Čedad = Cividale : Soc. Coop. Novi Matajur
2002, št. 1-49. – 43 cm
Tednik. – Odg. ur. Jole Namor. – Besedilo v slov., it. in beneškem narečju
ISSN 1124-6626
10. La **scuola** racconta = School tells = Šola pripoveduje = Die Schule erzählt. - [2000?]-. – San Pietro al Natisone : Istituto comprensivo
3 (2002), 1-2. – 30 cm
Občasno. – Popis po l. 2001, numero speciale (dic.). – Besedilo v it. s posameznimi besedami in stavki v beneškoslovenskem narečju
11. **Slovit** : Sloveni in Italia : bollettino di informazione = informacijski bilten Slovencev v Italiji. – Anno 1, n. 1 (1999)-. – Cividale del Friuli, Most
4 (2002), n. 1- 10. – 30 cm
Štirinajstdnevnik. – Odg. ur. Giorgio Banchig. – Pril. k št. 10: Novice Slovit
12. **Trinkov** koledar za leto... / [izdalo] Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. – 1952-. – Špeter : Zadruga Lipa ; Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko
2002. – 21 cm
Letnik. – Odg. ur. Iole Namor. – Od l. 2000 izdaja Kulturno društvo Ivan Trinko
ISSN 1126-6790
13. La **vita** cattolica : settimanale del Friuli. – Udine : La Vita cattolica
80 (2002), n. 1-50. – 41 cm
Tednik. – Odg. ur. Ezio Gosgnach. – Popis po št. 5, letn. 78 (2000). – Vsako prvo št. v mesecu str. v slovenščini z naslovom: Po slovensko
14. **Vitainsieme** = Življenjekupe: bollettino delle parrocchie di S. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di S. Paolo AP. (Stregna). – Anno 1, n. 1 (dic. 2001). – S. Leonardo : parrocchia
2 (2002), n. 1-3. – 30 cm
Trikrat letno. – Od. ur. Luca Nazzi. – Poleg nasl. tudi posamezni izrazi ali članki v beneškem narečju. – Od l. 2 (2002) nasl. v slov.: Življjetkupe

MONOGRAFIJE

(dodatki 2002)

2 Verstvo. Bogoslovje

BOAVA besieda : mašna berila za cierkve Terskih dolin : lieto A. – Od Barda : fara ; Bardo : Center za kulturne raziskave ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Lusevera : parrocchia : Centro di ricerche culturali ; Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2002] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 124 str. : ilustr. ; 31 cm

Tersko narečje. - Ilustracije iz Missale Romanum, 1902. - Introduzione = Uvod / Renzo Calligaro: str. 3-4

COBISS.SI-ID 18929250

1

PODREKA, Peter

Andohtljivi poslušavci! : pridige v slovenskem narečju Nadiških dolin = Devoti ascoltatori! : prediche nel dialetto sloveno delle Valli del Natisone : 1850-1930 / Peter Podreka, Alojz Klinjon = Pietro Podrecca, Luigi Clignon ; uredila, a cura di Giorgio Banchig [(narečna besedila, testi dialettali)], Riccardo Ruttar [(prevod, traduzione)]. - Čedad : Združenje Evgen Blankin = Cividale del Friuli : Associazione "Don Eugenio Blanchini", 2002 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - XXXI, 141, 527 str., [16] str. pril. ; 24 cm + 1 CD

Vzpor. besedilo v beneškoslvenskem narečju in prevod v ital. - Slovarček: str. XXVIII-XXXI

COBISS.SI-ID 1955564

2

32 Politika. Manjšinsko vprašanje

VIDALI, Zaira

La tutela globale e gli sloveni della provincia di Udine / Zaira Vidali. - [Trst] : Slovenski raziskovalni inštitut, 2002 (Gorica : Grafica Goriziana). - 150 str. ; 24 cm. - (Collana Tesi di laurea = Zbirka Diplomске naloge)

Bibliografija: str. 120-125. - Povzetek

COBISS.SI-ID 1932012

3

33 Gospodarstvo. Gospodarske vede

PROGETTO di sviluppo e conoscenza reciproca italo-slovena : programma Interreg II Italia-Slovenia = program Interreg II Italija-Slovenija / a cura di Alberto Gasparini ; scritti di Anna

Maria Boileau ... [et al.]. – San Pietro al Natisone = Špeter Slovenov : Comunita Montana Valli del Natisone = Gorska skupnost Nadiških dolin ; Gorizia : ISIG Istituto di sociologia internazionale, [2002]. - 112, 72 str. : graf. prikazi ; 24 cm
Ov. nasl. - Bibliografija: str. 110-112. - Vsebuje tudi prevod v slov., tiskan v obratni smeri: Projekt za skupni razvoj in medsebojno italijansko-slovensko spoznavanje
COBISS.SI-ID 125906688 4

37 Vzgoja. Šolstvo. Izobraževanje. Pouk. Prosti čas

STRAH : anno scol. 2001-2002 / realizzato dalle classi 1a A, 1a B, 2a A. - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2002]. - [40] str. : ilustr. ; 30 cm
Besedilo v slov. in it. - Leto izida negotovo
COBISS.SI-ID 2033132 5

39 Etnologija. Etnografija. Folklor

ČENIEBOLA [Slikovno gradivo] = Canebola : kalendar lieto 2003 anno / foto Associazione "Lipa" Canebola - Čeniebola, Kulturno društvo "Monte Joanaz" - Čeniebola. - Canebola = Čeniebola : Associazione "Lipa" : Kulturno društvo "Monte Joanaz" ; Čedad = Cividale del Friuli : Associazione don E. Blanchini = Združenje [don E. Blanchini], [2002] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm
Besedilo v it. in beneškem narečju. - Koledar z etnološkim zapisom in fotografijami o oglarstvu
COBISS.SI-ID 1956844 6

LYTRATE : coro Monte Canin Val Resia. - Resia : Coro Monte Canin Val Resia, cop. 2001 (Spilimbergo : Tipografia Menini). - 174 str. : ilustr.,note ; 30 cm + 1 CD
Besedilo pretežno v it. z besedili pesmi v rezijanščini. - Bibliografija za posameznimi prispevki
COBISS.SI-ID 1946348 *7

SEGUENDO le krivapete --- alla scoperta delle Valli del Natisone = Po poteh krivapete --- odkrivamo Nadiške doline = Auf den Spuren der Krivapeten --- die Entdeckung der Natisone Täler / (Itesti, besedila, Texte GiovanniCoren ... [et al.] ; traduzioni, prevodi, Übersetzungen Micaela Spath ...[et al.] ; fotografie, fotografije, Photographie Cooperativa ALEA ... [et al.] ; illustrazioni, ilustracije, Illustrationen Giuliana Del Degan]. - Cividale del Friuli : ALEA, 2002 (Casale sul Sile : L'Artegrafica). - 141 str. : ilustr. ; 17 x 24 cm
Vzpor. besedilo v nem., slov. ter ital.
COBISS.SI-ID 20781357 8

PREDAN, Michela

Marco Predan : Kravarsk san an bon / Michela Predan ; [portreti, ritratti Christian Laloux ; reprodukcije del, riproduzioni delle opere Luca Laureati]. - [S. l. : s. n., 2002] ([s. l. : s. n.]). - [28] str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v slov. in it. - P. o.: Trinkov koledar 2003

COBISS.SI-ID 1988588

9

78 Glasba

NEDIŠKI puobi [Glasbeni tisk] = Ragazzi del Natisone. - Spilimbergo : Edit, 2002 (San Vito al Tagliamento : Sedran). - 1 partitura (104 str.), [2] str. pril. : ilustr. ; 21 cm. - (Folkest libri. 2002 ; 1)

Che cosa sono per me i Nediški Puobi? / Antonio Qualizza: str. 6-7. - Fino alla metà... = Do polovice... / Pavle Merkù: str. 8-9. - Ai miei amici Nediški Puobi / Chantal Charpentier Cencig: str. 10. - Vi proponiamo l'ascolto... / Giuseppe Chiabudini: str. 11-13. - Il cantare spontaneo... / Graziano Crucil: str. 14-27

COBISS.SI-ID 1986028

10

81 Jezikoslovje

BENACCHIO, Rosanna

I dialetti sloveni del Friuli tra periferia e contatto / Rosanna Benacchio ; [Iris Jammernegg traduzione del riassunto in tedesco, David Bizjala traduzione del riassunto in sloveno]. - Udine : Società filologica friulana, 2002 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 196 str. : zvd. ; 23 cm. - (Biblioteca di studi linguistici e filologici ; 4)

Presentazione / Pavle Merkù: str. 7-8. - Bibliografija: str. 149-166. - Kazala. - Povzetek ; Zusammenfassung

COBISS.SI-ID 1945580

11

KOMAC, Nataša

Na meji, med jeziki in kulturami : širjenje slovenskega jezika v Kanalski dolini / Nataša Komac. - Kanalska dolina : Slovenski raziskovalni inštitut : Slovensko kulturno središče Planika ; Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002 ([s. l.] : Tipografia Tarvisiana). - 160 str. : graf. prikazi ; 24 cm

COBISS.SI-ID 1970668

12

82(100) Književnost raznih narodov

TOMASETIG, Gianni

Un filo di spago : dalle Valli del Natisone a Roma / Gianni Tomasetig. - Roma : CISU, 2002 (Roma : Rotostampa). - 109 str. : ilustr. ; 21 cm

COBISS.SI-ID 1968620

13

821.163.6 Slovenska književnost

BITENC, Janez, 1925-

Muckovi copatki / Janez Bitenc ; ilustrirala Mojca Cerjak. - [S. l.] : Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2002 (Trst : Graphart). - 30 str. : barvne ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na spojnih listih

COBISS.SI-ID 1933036

14

KOKALJ, Tatjana

Počasni pes Muf / Tatjana Kokalj ; ilustrirala Magda Starec Tavčar. - [S. l.] : Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2002 (Trst : Graphart). - 26 str. : ilustr. ; 27 cm

Ilustr. na spojnih listih

COBISS.SI-ID 1932780

15

KOLENDAR 2003 [Slikovno gradivo] / realizzazione Margherita Trusgnach-Tarbjanova. - Grimacco : Comune ; [s. l.] : Circolo culturale Rečan = [Garmak] : Garmiški kamun ; [s. l.] : Kulturno društvo Rečan, [2002] (Premariacco) : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 43 x 32 cm
Besedilo v beneškem narečju. - Koledar s starimi potrebnimi fotografijami prebivalcev občine Grmek in pesmimi domačih avtorjev. - Zastopani avtorji pesmi: Andreina Trusgnach, Aldo Klodič, Rinaldo Luščak, Izidor (Doric) Predan, Lucia Trusgnach, Sonia Gariup, Antonella Rucli, Nilla Ruttar

COBISS.SI-ID 1959660

16

KRAVOS, Marko, 1943-

Zlati rog / Marko Kravos ; ilustriral Klavdij Palčič ; [spremnna beseda Tone Pavček]. - [S. l.] : Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2002 (Trst : Graphart). - 36 str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 1932524

17

RAZLIČNI jeziki : [delavnica o prevajanju - Topolove 2001] = Linguaggi di-versi : [laboratorio di traduzione - Topolò 2001] / [urednik, redattore Michele Obit ; prevodi, traduzioni di Stefka Hrusanova ... et al.] ; slike, fotografie Lyuben Avramov ... et al.]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale : Circolo culturale Ivan Trinko, 2001 (Premariacco : Juliagraf, 2002). - 63 str. : ilustr. ; 18 cm

Ov. nasl. - Besedilo v slov., it., bolg., madž. - Zastopani avtorji: Primož Čučnik, Taja Kramberger, Peter Semolič, Aleš Šteger
COBISS.SI-ID 1944300

*18

SENJAM beneške piesmi (27 ; 2002 ; Lese)

[Sedemindvajseti]

XXVII. Senjam beneške piesmi, Liesa, Garmak, 8. decembra 2002. - [Lese] : Kulturno društvo Rečan = Circolo culturale Rečan, 2002 ([Premariacco] : Juliagraf). - [16] str. ; 21 cm

Beneško narečje

COBISS.SI-ID 1957868

19

908 Domoznanstvo

CONT, Ado

Le mie radici, il mio paese, la mia gente = Me karanine, ma uas, me judi / Ado Cont. - Ristampa. - [S. l.] : Circolo di cultura Ivan Trinko, 2002 ([Premariacco] : Juliagraf). - 100 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo pretežno v it. s posameznimi odlomki in besedami v beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 1954540

20

DVA tisoč tri

2003 [Slikovno gradivo] : ankrat — naši te stari = una volta — i nostri nonni. - Sant'Andrea di Cravero = Štandri : Circolo ricreativo e culturale ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2002] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 34 x 24 cm

Beneško narečje. - Koledar s starimi fotografijami prebivalcev ter krajšimi zapisi pesmi, pregovorov ipd.

COBISS.SI-ID 2016748

21

FORUM di sviluppo locale : atti di un percorso partecipativo : novembre 2001 - novembre 2002 / [a cura di Mauro Pascolini ; collaborazione redazionale Luciano Laurencig ... [et al.] ; fotografie Fiorenzo Gobbo ... et al.]. - [S. l.] : Natisone Gal, Iniziativa comunitaria Leader II, 2002 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 621 str. : ilustr. ; 28 cm

Bibliografija za enim prispevkom

COBISS.SI-ID 1943020

22

KOLENDAR 2003 [Slikovno gradivo]. - [Čedad : Slovenci po svetu = Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, 2002] (Premariacco : Juliagraf). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 33 x 23 cm

Besedilo v beneškem narečju. - Koledar s starimi fotografijami beneških hiš in slovenskimi ljudskimi pesmimi. - Izšel kot pril. k št. 3/4, letn. 19 (2002) časnika Emigrant

COBISS.SI-ID 2022124

23

LIETO 2003 [Slikovno gradivo]. - Od Barda : Fara ; Bardo : Center za kulturne raziskave ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Lusevera : Parrocchia : Centro di ricerche culturali ; Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2002] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

Tersko narečje. - Koledar s portretnimi ter krajinskimi fotografijami z domoznansko vsebino Terske doline in nabožnimi citati

COBISS.SI-ID 1953772

24

NAŠ kolindrin 2003 [Slikovno gradivo]. - [S. I.] : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", [2002]. - 1 koledar (14 listov) : č-b ; 34 x 24 cm

Z reprodukcijami starih fotografij rezijanskih otrok in njihovimi besedili v rezijansčini, ki so jih sestavili za natečaj Moja vas

COBISS.SI-ID 1953260

25

NOTIZIE storiche sull'antica chiesa di Taipana : dedicata ai Santi Mattia, Filippo e Giacomo Apostoli. - Taipana : Amministrazione comunale, 2001 (Tarcento : Toffoletti). - 32 str. : ilustr. ; 24 cm

Z dvema molitvicama v terskem narečju. - Opombe z bibliografijo: str. 24-25

COBISS.SI-ID 1909740

* 26

TAIPANA : gente, storia, cultura = Tipana : ljudje, zgodovina, kultura / [testi Cristiana Del Bene ... [et al.] ; antologia da pubblicazioni e scritti di Baudouin de Courtenay, Luigi Clignon, Pavle Merkuš]. - Taipana : Comune = [Tipana] : Tipajski komun, 2002 (Tavagnacco : Arti grafiche friulane). - 349 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju. - Opombe z bibliografijo za večino prispevkov

COBISS.SI-ID 1957356

27

91 Zemljepis

DURISSINI, Daniela

Valli del Torre e del Natisono : itinerari escursionistici / Daniela Durissini, Carlo Nicotra. - 1a ed. - Trieste : Lint, 2002 (Ronchi dei Legionari : Ergon). - 206 str. : ilustr. ; 20 cm

Bibliografija: str. 197-199

COBISS.SI-ID 1925612

28

TOMASI, Ettore

Guida della Val Resia e delle sue montagne / Ettore Tomasi ; con la collaborazione di Adriano Buttolo. - Masera di Padova : Tamari Montagna, 2002 (Piazzola sul Brenta (PD) : Papergraf). - 63 str. : ilustr. ; 17 cm + 1 zvd. - (Tamari pocket : guide storico-naturalistiche-escursionistiche ; 32)

Bibliografija: str. 63

COBISS.SI-ID 1929708

29

La VIA dei monti sacri = Povezovalna pot treh svetišč = Der Rundweg der drei Wallfahrtskirchen / ideazione progettuale Arengo ; [autori fotografie Roberto Mancuso ... [et al.] ; calligrafia Giorgia Cavedale ; traduzione slovena Nika Simoniti, traduzione tedesco Lorella Cattaruzza]. - Prepotto : comune ; Kanal : občina ; Nova Gorica : mestna občina, [2002] (Roveredo in Piano : Grafiche Risma). - 63 str. : ilustr. ; 17 cm

COBISS.SI-ID 2032108

30

929 Biografske in sorodne študije

VERTOVEC, Marino

Marino Vertovec : človek kulture in dialoga med narodi : spominski večer = uomo di cultura e del dialogo tra i popoli : serata in ricordo : Čedad, Cividale, 4.10.2002. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Circolo di cultura Ivan Trinko, 2002. - 31 f. : ilustr. ; 21 x 30 cm

Besedilo v slov. in it. - Izbor člankov Marina Vertovca ter prispevkov v njegov spomin

COBISS.SI-ID 1956076

31

93/99 Zgodovina

DOLHAR, Erik

Boj za slovenstvo Kanalske doline : od Tigr-a do volitev 1946 / Erik Dolhar. - Trst : Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček ; v Ljubljani : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002 (Trst : Graphart). - 366 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček ; 36) (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 25)

Bibliografija: str. 357-360

COBISS.SI-ID 1918188

32

- Andohtljivi poslušavci! 2
Auf den Spuren der Krivapeten
--- die Entdeckung der Natisone Täler 8
- Boava besieda 1
Boj za slovenstvo Kanalske doline 32
- Canebola 6
- Čeniebola 6
- Der Rundweg der drei Wallfahrtskirchen 30
Devoti ascoltatori! 2
I dialetti sloveni del Friuli tra periferia
e contatto 11
2003 21
- Un filo di spago 13
Forum di sviluppo locale 22
- Guida della Val Resia
e delle sue montagne 29
- Koledar 2003 23
Kalendar 2003 16
- Lieto 2003 24
Linguaggi di-versi 18
Lytrate 7
- Marco Predan 9
Marino Vertovec 31
Me karanine, ma uas, me judi 20
Le mie radici, il mio paese, la mia gente 20
Muckovi copatki 14
- Na meji, med jeziki in kulturami 12
Náš kolindrin 2003 25
- Nediški puobi 10
Notizie storiche sull'antica chiesa
di Taipana 26
- Po poteh krivapete
--- odkrivamo Nadiške doline 8
- Počasni pes Muf 15
Povezovalna pot treh svetišč 30
Progetto di sviluppo e conoscenza reciproca
italo-slovena 4
Projekt za skupni razvoj in medsebojno
italijansko-slovensko spoznavanje 4
- Ragazzi del Natisone 10
Različni jeziki 18
- XXVII. Senjam beneške piesmi, Liesa,
Garmak, 8. decembra 2002 19
Seguendo le krivapete --- alla scoperta
delle Valli del Natisone 8
Strah 5
- Taipana 27
Tipana 27
La tutela globale e gli sloveni
della provincia di Udine 3
- Valli del Torre e del Natisone 28
La via dei monti sacri 30
- Zlati rog 17

IMENSKO KAZALO MONOGRAFIJ

(dodatek 2002)

- Associazione "Lipa" (Canebola)
glej Associazione "Lipa" (Čeniebola)
- Associazione "Lipa" (Čeniebola) 6
- Avramov, Lyuben (fotograf) 18
- Banchig, Giorgio (avtor, urednik) 2, 27
- Bankič, Giorgio glej Banchig, Giorgio
- Baudouin de Courtenay, Jan (avtor) 27
- Benacchio, Rosanna 11
- Bitenc, Janez (1925-) 14
- Bizjala, David (prevajalec) 11
- Boileau, Anna Maria (avtor) 4
- Bratina, Majda (avtor) 4
- Buttolo, Adriano (avtor) 29
- Caharija, Lea (prevajalec) 4
- Calligaro, Renzo
(avtor dodatnega besedila) 1
- Cattaruzza, Lorella (prevajalec) 30
- Cavedale, Giorgia (prevajalec) 30
- Cencig, Chantal
glej Charpentier Cencig, Chantal
- Cerjak, Mojca (ilustrator) 14
- Cernetig, Marina (avtor) 8
- Charpentier Cencig, Chantal
(avtor dodatnega besedila) 10
- Charpentier, Chantal
glej Charpentier Cencig, Chantal
- Chiabudini, Bepo glej Chiabudini, Giuseppe
- Chiabudini, Giuseppe
(avtor dodatnega besedila) 10
- Circolo ricreativo e culturale (Sant'Andrea di Cravero) glej Circolo ricreativo e culturale (Štandri)
- Circolo ricreativo e culturale (Štandri) 21
- Clignon, Luigi glej Klinjon, Alojz
- Clodig, Aldo (avtor) 16
- Cont, Ado 20
- Coren, Giovanni (avtor) 8
- Coro Monte Canin (Resia)
glej Coro Monte Canin (Rezija)
- Coro Monte Canin (Rezija) 7
- Crucil, Graziano
(avtor dodatnega besedila) 10
- Čučnik, Primož (avtor) 18
- Del Bene, Cristina (avtor) 27
- Del Degan, Giuliana (ilustrator) 8
- Dolhar, Erik 32
- Dorič glej Predan, Izidor
- Durissini, Daniela 28
- Gariup, Sonia (avtor) 16
- Gasparini, Alberto (urednik) 4
- Gobbo, Fiorenzo (fotograf) 22
- Gruden, Živa (avtor, prevajalec) 8
- Hrusanova, Stefka (prevajalec) 18
- Jammernegg, Iris (prevajalec) 11
- Klinjon, Alojz (avtor) 2, 27
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Kokalj, Tatjana 15
- Komac, Nataša 12
- Kramberger, Taja (avtor) 18
- Kravos, Marko (1943-) 17
- Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Canebola)
glej Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Čeniebola)
- Kulturno društvo "Monte Joanaz" (Čeniebola) 6
- Laloux, Christian (fotograf) 9
- Laureati, Luca (fotograf) 9

- Laurencig, Luciano (urednik) 22
 Lipa (Čeniebola)
 glej Associazione "Lipa" (Čeniebola)
 Luščak, Rinaldo (avtor) 16
- Mancuso, Roberto (fotograf) 30
 Merkuš, Pavle
 (avtor dodatnega besedila, avtor) 10, 27
- Nicotra, Carlo (avtor) 28
- Obit, Michele (urednik, prevajalec) 18
 Obit, Miha glej Obit, Michele
- Palčič, Klavdij (ilustrator) 17
 Pascolini, Mauro (urednik) 22
 Pavček, Tone (avtor dodatnega besedila) 17
 Pellarini, Giuseppe (avtor) 8
 Podrecca, Pietro glej Podreka, Peter
 Podreka, Peter 2
 Predan, Isidoro glej Predan, Izidor
 Predan, Izidor (avtor) 16
 Predan, Izidor-Dorič glej Predan, Izidor
 Predan, Marco (oseba ali ustanova, ki ji je
 knjiga (rokopis) posvečena) 9
 Predan, Michela 9
 Predan-Bučič, Marco glej Predan, Marco
- Qualizza, Antonio
 (avtor dodatnega besedila) 10
- Race, Aljoša (avtor) 4
 Rucli, Antonella (avtor) 16
 Rucli, Renzo (avtor) 8
 Rutar, Riccardo glej Ruttar, Riccardo
 Ruttar, Nilla (avtor) 16
 Ruttar, Riccardo (prevajalec, avtor) 2, 27
- Semolič, Peter (avtor) 18
 Senjam beneške piesmi
 (27 ; 2002 ; Lese) 19
 Senjam beneške piesmi (27 ; 2002 ; Liessa)
 glej Senjam beneške piesmi (27 ;
 2002 ; Lese)
- Simoniti, Nika (prevajalec) 30
 Spath, Micaela (prevajalec) 8
 Specogna, Nino (fotograf) 19
 Starec Tavčar, Magda (ilustrator) 15
- Šteger, Aleš (avtor) 18
- Tomasetig, Gianni 13
 Tomasi, Ettore 29
 Trusgnach, Andreina (avtor) 16
 Trusgnach, Lucia (avtor) 16
 Trusgnach, Margherita
 (urednik, grafični oblikovalec) 16
- Venuti, Tarcisio (avtor) 27
 Vertovec, Marino 31
 Vidali, Zaira 3

PREDMETNO KAZALO MONOGRAFIJ
(dodatek 2002)

- beneški duhovniki 2
biografije 31
bogoslужje 1
- Canebola 20
cerkve 26
- Čeniebola 20
- dialektologija 11
domoznanstvo 7, 8, 16, 20, 22, 23, 26, 27
- ekonomsko sodelovanje 4
etnografija 6, 8
etnologija 6, 8
- gospodarstvo 22
- Kanalska dolina 3, 32
kiparstvo 9
Kravar 21
kultura 22
- liturgične knjige 1
ljudska kultura 8
ljudske pesmi 7, 10
ljudsko slovstvo 8
- manjšine 3
Marijino Celje 30
mednarodno sodelovanje 4
- Nadiške doline 8, 11, 22, 23, 28
narečja 1, 11
narečna književnost 19
narodne manjšine 3, 32
narodnostno vprašanje 32
- obmejno sodelovanje 4
oglarstvo 6
okolje 22
- pevski zbori 10
planinstvo 29
planinski vodniki 29
podjetništvo 4
Predan, Marco 9
pridige 2
- regionalni razvoj 4
regionalno gospodarstvo 4
Rezija 3, 7, 11, 23, 25, 29
- skulpture 9
slovenski duhovniki 2
slovensko ljudsko slovstvo 7
slovenščina 1, 2, 11
sociolingvistika 12
splošno jezikoslovje 12
spomini 13
Stara gora 30
stavbarstvo 8
stenski koledarji 6, 16, 21, 23, 24, 25
Sveta gora 30
svetišča 30
- šolska glasila 5
šolske publikacije 5
štrandri 21
- Terske doline 1, 11, 23, 24, 27, 28
Tipana 26, 27
turistični vodiči 28
turistični vodniki 28
turizem 22

OPISNICE
OPISNICE

OPISNICE

OPISNICE

Vertovec, Marino 31

Videnska pokrajina 3

vodiči 8, 30

vodniki 8, 30

vokalna glasba 10

zakonodaja 4

zaščita 3

zgodovina 8, 32

zgodovinski pregledi 26

37 Vzgoja. Šolstvo. Izobraževanje. Pouk. Prosti čas

MENEGHELLI, Arianna

Delovni listi za vrtec = Schede operative per la scuola dell'infanzia / pripravili vzgojiteljici dvojezičnega vrtca v Špetru, realizate dalle educatrici della scuola dell'infanzia bilingue di San Pietro al Natisone Arianna Meneghelli, Antonella Scaunich. - Špeter : Zavod za slovensko izobraževanje = San Pietro al Natisone : Istituto per l'istruzione slovena, 2003. - 65 f., [13] f. pril. : ilustr. ; 21 x 30 cm

Ov. nasl. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 2032876

1

SALAMANT, Claudia

Ivo in Eva : zgodbe za pisanje / pripravili Claudia Salamat, Damijan Visintin, Živa Gruden ; ilustracije Francesca Clodig. - Špeter : Zavod za slovensko izobraževanje, 2003. - [22, 24] f. : ilustr. ; 30 cm

Vsebuje tudi besedilo v it. tiskano v obratni smeri: Eva e Ivo : storie per scrivere

COBISS.SI-ID 2032620

2

39 Etnologija. Etnografija. Folklor

DE STEFANO, Aldina

Le Krivapete delle Valli del Natisone : un'altra storia / Aldina De Stefano. - Udine : Kappa Vu, 2003 (Talmassons (UD) : Litografia Ponte). - 178 str. : ilustr. ; 21 cm

Manjši del besedila v beneškoslovenskem narečju. - Bibliografija: str. 165-171

COBISS.SI-ID 1978092

3

MERKŪ, Pavle

Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji = Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia. Vol. 2 = Knj. 2, Tonantina tonanà / Pavle Merku. - [S. l.] : USCI Friuli Venezia Giulia ; Udine : Pizzicato, 2003 (Udine : Designgraf). - 119 str. : ilustr., note ; 24 cm + 1 CD

Vzpor. besedilo v slov. in it. - Z oznako: P. 398 E. - Predstavitev = Presentazione / Vincenzo Orioles: str. 4-5. - Uvod = Prefazione / Gian Paolo Gri: str. 5-8. - Predstavitev = Presentazione / Julijan Strajnar: str. 9-10. - Kazalo

COBISS.SI-ID 1964012

4

71/72 Prostorsko Urejanje. Arhitektura

SIMONITTI, Valentino Zaccaria

Il restauro di San Giovanni d'Antro : dal diario di Valentino Zaccaria Simonitti / [fotografie Riccardo Toffoletti, archivio dell'architetto Valentino Z. Simonitti]. - [S. l.] : Associazione onlus "Galleria V.Z. Simonitti", [2003] ([s. l. : s. n.]). - 72 str. : illustr. ; 21 cm

Prefazione / Anna Sonia Simonitti: str. 5-9

COBISS.SI-ID 2031852

5

73/77 Kiparstvo. Risanje. Slikarstvo. Grafika. Fotografija

TRINCO, Valentino

Tin Piernu : Valentino Trinco (1922-1990) : človek velikega srca = uomo dal cuore generoso / [progetto del catalogo, preparazione catalogo Alvaro Petricig]. - [Špeter] : Centro studi Nediža = Študijski center Nediža, cop. 2003 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 18 str. : illustr. ; 20 x 28 cm

Vzpor. besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 2052076

6

81 Jezikoslovje

SCAUNICH, Egidio

Lingua natisoniana : grammatica. Parte 1, Fonologia / Egidio Scaunich. - 1a ed. - San Leonardo (Udine) : Comitato "Pro Clastra", 2003 (Manzano : Grafiche Manzanesi). - 158 str. : illustr. ; 24 cm

COBISS.SI-ID 2047468

7

CHINESE, Sergio

Rošajanskē - laškē bysidnjäk ; Repertorio lessicale italiano - resiano / Sergio Chinese Hugjōu. - [Rezija : smozal.] Sergio Chinese, 2003 (Udine : Marioni). - 170 str. : illustr. ; 24 cm + 1 CD-ROM

Bibliografija: str. [14, 171-174]

COBISS.SI-ID 22356066

8

82(100) Književnost raznih narodov

CERNETIG, Marina

Zdreu bunik / priredba Marina Cernetig. - [Čedad : Beneško gledališče, 2003]. - [34] f. ; 30 cm

Čelni nasl. - *Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Delo je priredba Molierovega Namišljenega bolnika (Le malade imaginaire)*

COBISS.SI-ID 2052588

9

QUALIZZA, Renato

Ponte : "---i ponti della memoria" / Renato Qualizza. - [S. l. : s. n.], 2003 (Premariacco : Congraf). - 40 str. ; 21 cm

Ov. nasl.

COBISS.SI-ID 2052332

10

821.163.6 Slovenska književnost

CLODIG, Aldo

Eno samo uro / Aldo Klodič. - [S. l. : samozal. A. Klodič], 2003. - 15 f. ; 30 cm

Čelni nasl. - *Beneško narečje. - Uprizorjeno za 8.3.2003*

COBISS.SI-ID 1968876

11

MIDUN, Mario

V nebu luna plava : literarni večer, Gorenje Bardo, 20.09.2003 = serata di poesia, Brida Superiore, [20.09.2003] / Mario Midun, Rosina Zufferli, Daniel Bucovaz ; [pripravila Margherita Trusgnach]. - Liesa - Garmak : Kulturno društvo Rečan ; Liessa di Grimacco (UD) = Circolo culturale [Rečan], 2003. - [24] str. ; 21 cm

Besedilo v beneškoslovenskem narečju, it. in furlanščini

COBISS.SI-ID 2031340

12

908 Domožnanstvo

CONT, Ado

Čeniebola : zemlja in ljudje = Canebola : il territorio e la gente / Ado Cont. - Canebola = Čeniebola : Associazione culturale Lipa, 2003 (Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 308 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo pretežno v it. s posameznimi poglavji tudi v slov.

COBISS.SI-ID 9679666

13

MED Slovenci v Italiji : Videm, Gorica, Trst = Tra gli sloveni in Italia : Udine, Gorizia, Trieste. - Cividale del Friuli : Kulturno društvo "Ivan Trinko" = Circolo di cultura [Ivan Trinko], 2003. - [12] str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 2031596

14

SPECOGNA, Daniela

Drenchia = Dreka : territorio, origini e tradizioni / [testi Daniela Specogna, Giorgio Zuppello ; foto Archivio proloco Drenchia, Centro micologico di Udine, Giorgio Zuppello]. - Drenchia : Amministrazione comunale, [2003] ([s. l.] : Poligrafiche San Marco). - 206 str. : ilustr. ; 24 cm

Avtorja navedena v kolofonu. - Ponatis izdaje iz leta 1997. - Leto izida negotovo. - Na nasl. str. verzi: "Bianche borgate come balconi, sotto il ventaglio del Colovrat" (Dino Menichini). - Presentazione / Mario Zufferli: str. 5-6. - Bibliografija: str. 206

COBISS.SI-ID 2045164

15

TARVISIO = Tarvis = Trbiž. - Tarvisio : Comune, 1998-<2003> ([Trbiž] : Tipografia Tarvisiana). - Zv. <1-5> : ilustr. ; 21 cm

Besedilo v slov., it., nem. in furlanščini

Vsebina:

Vol. V. - Udine : Provincia ; [s. l.] : Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia, 2003. - 64 str.

COBISS.SI-ID 1657580

16

VENUTI, Tarcisio

Cergneu e le sue chiesette storiche / Tarcisio Venuti ; [foto di don Flaviano Veronesi e di Cornelio Dri]. - Cividale del Friuli : Most, 2003 (Tavagnacco : Arti Grafiche Friulane). - 109 str. : ilustr. ; 24 cm

Opombe z bibliografijo za posameznimi poglavji. - Povzetki posameznih poglavij v slov. in furlanščini

COBISS.SI-ID 2031084

17

NASLOVNO KAZALO MONOGRAFIJ

(do septembra 2003)

- Canebola 13
- Cergneu e le sue chiesette storiche 17
- Čeniebola 13
- Delovni listi za vrtec 1
- Dreka 15
- Drenchia 15
- Eno samo uro 11
- Eva e Ivo 2
- Ivo in Eva 2
- Le Krivapete delle Valli del Natisono 3
- Lingua natisoniana. Parte 1, Fonologia 7
- Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Vol. 2. =
Knj. 2, Tonanina tonana 4
- Med Slovenci v Italiji 14
- Ponte 10
- Repertorio lessicale Italiano - resiano 8
- Il restauro di San Giovanni d'Antro 5
- Rošajanskë - laškë bysidnjäk 8
- Schede operative per la scuola
dell'infanzia 1
- Tarvis 16
- Tarvisio 16
- Tin Piernu 6
- Tra gli sloveni in Italia 14
- Le tradizioni popolari degli sloveni in Italia 4
- Trbiž 16
- V nebu luna plava 12
- Zdreu bunik 9

IMENSKO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 2003)

- Bucovaz, Daniel (avtor) 12
- Cernetig, Marina 9
- Chinese, Sergio 8
- Clodig, Aldo 11
- Clodig, Francesca (ilustrator) 2
- Cont, Ado 13
- De Stefano, Aldina 3
- Dri, Cornelio (fotograf) 17
- Gri, Gian Paolo (avtor dodatnega besedila) 4
- Gruden, Živa (avtor) 2
- Klodič, Aldo glej Clodig, Aldo
- Meneghelli, Arianna 1
- Merkù, Pavle 4
- Midun, Mario 12
- Moliere (bibliografski predhodnik) 9
- Moliere, Jean Baptiste Poquelin glej Moliere
- Orioles, Vincenzo
(avtor dodatnega besedila) 4
- Petricig, Alvaro (urednik) 6
- Qualizza, Renato 10
- Salamant, Claudia 2
- Scaunich, Antonella (avtor) 1
- Scaunich, Egidio 7
- Simonitti, Anna Sonia
(avtor dodatnega besedila) 5
- Simonitti, Valentino Zaccaria 5
- Specogna, Daniela 15
- Srečanje med pesniki, pisatelji
in drugimi ustvarjalci (2001 ; Brida
Superiore) glej Srečanje med pesniki,
pisatelji in drugimi ustvarjalci
(2003 ; Gorenje Bardo)
- Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi
ustvarjalci (2003 ; Gorenje Bardo) 12
- Strajnar, Julijan (avtor dodatnega besedila) 4
- Toffoletti, Riccardo (fotograf) 5
- Trinco, Valentino 6
- Venuti, Tarcisio 17
- Veronesi, Flaviano (fotograf) 17
- Visintin, Damijan (avtor) 2
- Zufferli, Rosina (avtor) 12
- Zuppello, Giorgio (avtor, fotograf) 15

PREDMETNO KAZALO MONOGRAFIJ
(do septembra 2003)

- beneškoslovensko narečje 7
- cerkve 17
cerkvena arhitektura 5
- Černjeva 17
- delovni listi 1
dialektologija 7, 8
dnevnik 5
domoznanstvo 13, 15, 16, 17
Dreka 15
družine 13
- etnografija 16
etnologija 3
- fonetika 7
fotografi 6
fotografija 6
- glasoslovje 7
- hišna imena 13
- italijanščina 8
- krivapete 3
- Landarska jama 5
literarni natečaji 16
ljudska kultura 3
- mikrotoponimi 13
- narečja 7, 8
- opismenjevanje 2
- osebne razstave 6
- predšolska vzgoja 1
priimki 13
Primorska 4
- razstavni katalogi 6
restavracija 5
rezijanščina 8
- Simonitti, Valentino Zaccaria 5
slovarji 8
Slovenci 3
slovenska narečja 7, 8
slovenske ljudske pesmi 4
slovensko ljudsko izročilo 4
slovensko ljudsko slovstvo 3
slovenščina 7, 8
slovnica 7, 8
- Trbiž 16
Trinco, Valentin 6
- učbeniki za osnovne šole 2
učni listi 1
- vodnik 14
vokalne pesmi 4
vrtci 1
- zgodovinski pregledi 17

3. **OLD SERIES**
1844-1854 - *Journal of the American Medical Association*

4. **RECENT**
1855-1864
1865-1874

5. **THE NEW SERIES**

6. **THE NEW SERIES** **KAZALO**

7. **THE NEW SERIES**

8. **THE NEW SERIES**

9. **THE NEW SERIES**

10. **THE NEW SERIES**

11. **THE NEW SERIES**

12. **THE NEW SERIES**

13. **THE NEW SERIES**

14. **THE NEW SERIES**

15. **THE NEW SERIES**

16. **THE NEW SERIES**

17. **THE NEW SERIES**

18. **THE NEW SERIES**

19. **THE NEW SERIES**

20. **THE NEW SERIES**

21. **THE NEW SERIES**

22. **THE NEW SERIES**

23. **THE NEW SERIES**

24. **THE NEW SERIES**

25. **THE NEW SERIES**

26. **THE NEW SERIES**

27. **THE NEW SERIES**

28. **THE NEW SERIES**

29. **THE NEW SERIES**

30. **THE NEW SERIES**

31. **THE NEW SERIES**

32. **THE NEW SERIES**

- 5 IOLE NAMOR,
Leto 2003 in Slovenci Videnske pokrajine
- 9 **KOLENDAR**
LETO 2003
LUCIA TRUSGNACH
- 25 **TIHI, NESEBIČNI SEJALCI**
- 27 PIETRO DELLA MEA,
Balkon na vzhodni strani
- 29 MARINA CERNETIG,
Nebesna pomuoč
- 32 JOŽICA STRGAR,
Idrija – Idrca – Judrio, Moja meja – Muoj konfin
- 35 MARKO MARINČIČ,
Nova goriška obzorja
- 46 ZDRAVKO LIKAR,
Kako smo mehčali mejo
- 59 EDVIN ŠVAB,
Ali so odprte meje jamstvo za mir
- 63 GIUSEPPE FIRMINO MARINIG,
Razvoj sodelovanja na italijansko-slovenski meji
med Nadiškimi dolinami In Zgornjim Posočjem
- 69 VIDA ŠKVOR
Ljudje Breginjskega kota, Terskih dolin in krajev ob Nadiži
smo si ostali blizu
- 76 ANTON BIRTIČ-BENEŠKI,
47 let topllega prijateljstva med domačini Lovrenca na Pohorju
in Beneškimi Slovenci
- 79 GIUSEPPE PAUSSA,
Strelski društvi Čedad – Ljubljana,
začetek rušenja zidu in nesporazumevanja

- 81 MICHELE OBIT,
Balinarji
- 83 LUIGIA NEGRO,
Ko smo odšli Ta-čiz Kilo
- 87 ALDINA DE STEFANO,
Tako blizu, tako daleč
- 90 LUISA BATTISTIG,
Ne samuo pravce
- 93 SILVESTER GABERŠČEK,
Sveta Marjeta pod Stolom
- 97 BRUNA BALLOCH,
Stare pravce
- 102 JANEZ DOLENC, ANA ZUZZI
Dve rezijanski živaljski pravljici
- 106 ANTONIO LONGHINO-LIVIN
Buk anu Sān Piērīn
- 108 RITA SILAN,
Ljubezen na prvi pogled
- 111 LILIANA SPINOZZI MONAI,
Hoc erat in votis
- 121 VILJEM ČERNO,
Jesensko delo ob Teru
Moj Buoh, poslušī tele besiede
- 125 JERNEJ MLEKUŽ,
Le še ena življenjska zgodba?
- 141 MICHELE OBIT,
Gloria
- 143 NATAŠA KOMAC,
Pouk slovenskega jezika v Kanalski dolini
- 146 MICHELA PREDAN,
"Starmi Cajt", Odlomek iz pogovora
- 151 (našel ga je) MORENO MIORELLI,
Vodnik po Postaji Topolove – "Sprehodi po Benečiji" (izvleček)

- 155 MARTINA KNAVS, MIHA MLINAR
Turjeva jama – prazgodovinska vez Posočja z Benečijo
- 159 DAMJANA FORTUNAT ČERNILOGAR,
Kmečko uporništvó na Tolminskem
290. letnica Velikega tolminskega kmečkega upora
- 165 MIRAN KOŠUTA,
Beneški Marbod – Ob zdajšnji 140-letnici rojstva
in skorajšnji 50-letnici smrti Ivana Trinka-Zamejskega
- 172 BRANKO MARUŠIČ,
Pravni položaj Beneške Slovenije ob in po priključitvi k Italiji
- 180 LUIGI RAIMONDI COMINESI,
Pomen odporništvá ob meji
- 182 RINO BATTOCLETTI,
Jošku Ošnjaku v spomin
- 186 KARLA KOFOL,
Kosmačeva domačija, dom pisatelja Cirila Kosmača
- 193 JULIJAN STRAJNAR,
Glasbena spremljava plesa na Slovenskem
- 199 KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
Iz našega diela
-
- 203 **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE**
KSENIJA MAJOVSKI - NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST

LIKOVNI VLOŽEK

MICHELA PREDAN,

Gianni Osgnach ...doma ...a casa

uff. sup. 2. omara

TRINKOV KOLEDAR 2004

Inv.št.: 5788

